

AFRIKA

tanulmányok

Csimpánzok közt szabadon
Megsütötte a nap az agyacskáját
Találkozás a gorillákkal
A Líbiai-sivatag megismerése
Igenek és nemek országa

Kiadja az IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó Tarrósy István, ügyvezető

Főszerkesztő Búr Gábor

Olvasószerkesztő A. Gergely András

Tördelőszerkesztő Ocsovai Gábor

A szerkesztőség tagjai Glied Viktor (főmunkatárs), Grünhut Zoltán, Vörös Zoltán

Külső munkatársak Bánáti Áron, Szilasi Ildikó

Tudományos Tanácsadó Testület Biernaczky Szilárd, Fodor Erika, **Füssi Nagy Géza**, Benkes Mihály, Sárkány Mihály, Suha György, Szombathy Zoltán, Vidacs Bea, Csizmadia Sándor, Fischer Ferenc, Kiss Judit, Tóth József, Régi Tamás, Sebestyén Éva, Szabó Loránd, Vojnits András, Kicsindi Edina, Morenth Péter

Design & layout IDResearch Kutatási és Képzési Kft. – www.idresearch.hu

Borítófotó: Kalmár Lajos

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./E.: +36 (72) 522-624, afrika@publikon.hu, www.afrikatanulmanyok.hu

Hirdetésfelvétel 7624 Pécs, Ifjúság útja 11., T./E.: +36 (72) 522-624, hirdetes@publikon.hu

Olvasói levelek afrika@publikon.hu

Értékesítő partnerek

Afrika Központ • 1132 Budapest, Visegrádi u. 9.

Budapesti Teleki Téka • 1088 Budapest, Bródy S. u. 46.

Helikon Könyvesház • 1065 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 35.

Közgazdasági és Jogi Könyvesbolt • 1051 Budapest, Nádor. u. 8.

Pallas Páholy • 1054 Budapest, Alkotmány u. 15.

Bagolyfészek Könyvesbolt • 7621 Pécs, Ferencsek u. 36.

PTE BTK-TTK Jegyzetbolt • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

PPKE BTK Jegyzetbolt • 2087 Piliscsaba, Egyetem út 1., Stephaneum

Ráday Könyvesház • 1092 Budapest, Ráday u. 49.

Books.hu • www.books.hu

Ababook • www.ababook.hu

Ad Librum • www.shop.adlibrum.hu

Az Afrika Tanulmányok folyóirat továbbá megvásárolható

a **Lapker ZRt. Inmedio** és **Relay** üzleteiben.

Megjelenik évente négy alkalommal.

Támogatónk:

A kiadvány a Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa projekt 2009-es felvezető év hivatalos programjának része. EKF-VK-2009/35.

A lap előfizethető

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.

T./E.: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

Nyomda Duplex-Rota Nyomda, Pécs • **Felelős vezető** Kecskés István

ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikkek, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumban foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban megjelenő hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) való megjelenítése a kiadó joga.

tartalom

Tarrósy István Jane Goodall és a vad csimpánzok	4
Csatádi Katalin Megtűtötte a nap az agyacsáját	14
Vojnits András Találkozás a gorillákkal	20
Gábris Gyula A Líbiai-sivatag megismerése	32
Dávid Ferenc Igenek és nemek országa	44
Interjú France Mutomboval	54
Jagadics Péter Magyar lobogó alatt Afrikában	62
RECENZIÓK	
A. Gergely András: Kutatókaland Magyar Lászlóval (Sebestyén Éva könyvéről)	68
Vörös Zoltán: Afrika – Kontinensről kontinensre sorozat (Vojnits András könyvéről)	72
A. Gergely András: Afrikai műszerek (Brauer-Benke József könyvéről)	73
Tarrósy István: Besenyő könyve	81

Csimpánzok *közt szabadon*

Újra Magyarországon járt Dr. Jane Goodall

IGAZÁN jó a társaságában lenni, fürdőzni az aurájában, hallgatni nyugodt beszédét, elidőzni egy-egy tartalmas gondolatával, majd hazamenni, és gondolkodni, továbbgondolva mindazt, amelyre Jane Goodall feltette az életét. A világhírű főemlőskutatónak, az ENSZ békenagykövetének egyik fő üzenete Földünk, a természet, az élővilág és a benne élő ember cselekvő szeretetéhez és tiszteletéhez kötődik. „Meg tudod változtatni a világot” vallja Dr. Goodall. Meggyőződése, hogy mindenki felelős a viláért, és mindenki képes tenni annak érdekében, hogy a világ jobb legyen, élhetőbb, fenntarthatóbb, mint ma. Egyik kedves barátja, az ugyancsak világhírű filozófus, László Ervin számos könyvben és publikációban hívja fel újfent a figyelmet a világ „fenntarthatatlanságára”. Mindketten egyetértenek abban: minden egyes embernek tennie kell, hogy az emberiség ne tegye tönkre a Földet, és maradhasson lehetsége a jövő generációinak arra, hogy legalább a maihoz hasonló körülmények között élhessék életüket. Ehhez cselekedni kell, környezettudatosan gondolkodni és apró lépésekkel a mindennapi (rossz) gyakorlatot megváltoztatni.

*Két interjú között (balról Tarrósy István)
Fotó: Csatádi Katalin*

Jane Goodall 10 éves korától kezdve vágyott Afrikába. Állatokkal akart foglalkozni, aztán jöttek az emberszabásúak. Leginkább társas viselkedésük bővülte el: ahogyan csapatban mozognak, az általuk használt testtartások, a gesztusok, ahogyan egymással kommunikálnak a közösségen belül. „Sajnos nekik is van egy »sötétebb oldaluk«” mondja Jane, amikor arról kérdezem, mi az, amit kiragadna, ha a majom és az ember összevetésére kéri. „Jellemzi őket is a brutalitás, időnként háborúznak egymással, de gyakrabban – még az embernél is gyakrabban – tapasztalhatjuk meg a szeretetet, a törődést és az egymásra való odafigyelést.”

A világhírű kutató és tántoríthatatlan környezetvédő 2009. május 16–17-én járt negyedszer Magyarországon. E látogatása alkalmával nyitotta meg azt a kampányt, amely szorosan kapcsolódik az ENSZ által 2009-re meghirdetett „Gorilla éve” világprogramhoz. A tematikus év fővédnökeként Jane Goodall az általa alapított Rügyek és Gyökek Egyesület (Roots & Shoots) támogatása mellett legújabb projektjével az Afrikában élő vad gorillák kihalásának elkerülését, a gorillák életterének megóvását tűzte ki célul. Ehhez a programhoz csatlakozott az Electro-Coord Magyarország Kht., amely az elhasznált, leadott elektromos és elektronikai berendezéseket gyűjti össze, illetve juttatja vissza a feldolgozókhöz, akik azt az európai normáknak

megfelelően újra feldolgozzák, és a kinyert anyagokat a lehető legnagyobb részben visszaforgatják a termelésbe. A folyamat részeként a fogyasztók és a felhasználók környezettudatos módon tudják leadni használaton kívüli berendezéseiket (a Gorilla éve projektről további részletek a oldalon).

A Rügyek és Gyökek hálózatot 1991-ben, Tanzániában indította útjára Jane Goodall. E program a Jane Goodall Intézet (JGI) gyerekeket és fiatalokat összefogó képzési és nevelési programja. Ma a világ 111 országában működnek helyi szervezetek, melyek az adott helyen, illetve Afrikában folytatnak állat-, környezet- és természetvédelemmel, valamint humanitárius tevékenységekkel kapcsolatos programokat. A legaktívabb helyi önkéntes csoportokat Tanzániában, az USA-ban és Kínában találjuk. Az ázsiai óriás területén (Mainland China) 600 R & S csoport alakult rendkívül rövid idő alatt, miközben számos iskola és egyéb oktatással, képzéssel foglalkozó szervezet kapcsolódott be a nemes munkába. A magyarországi szervezet 2006 óta foglalkozik a Föld védelmével, különböző hazai és afrikai programok támogatásával.

Amikor azt feszegetem, hogy milyen mértékben támogatják az afrikai kormányok a professzor és kollégái erőfeszítéseit, Jane Goodall határozottan válaszol: „Mindenhon támogatják a projekteket, nyitottan, erkölcsi támogatásukról biztosítva fogad-

*Örök barátság
Fotó: Michael Neugebauer*

*Gremlin egyik ikergyermekével a Gombe Nemzeti Parkban, Tanzániában.
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával.*

Téged keresnek!

2009 a Gorilla éve - Dr. Jane Goodall támogatásával

Vidd vissza a régi mobilod, és segítsd a gorillák túlélését Kongóban! A telefonod egyik összetevője a tantál nevű fém, amit a kongói esőerdőkben bányásznak. A bányászat miatt megnyitott erdők új utakat nyitnak az orvvadászok számára, akik illegális tevékenységükkel mára kihalás szélére sodorták a gorillákat.

Az **Electro-coord Kht.** támogatásával most minden egyes visszahozott mobiltelefonnal segítesz a gorillákon, hiszen az általuk adományozott összeggel természetvédelmi őrjáratokat támogatunk Kongóban.

Kérj **MATRICÁT, RAGASZD** a használt mobilod hátuljára és vidd vissza a régi telefonod még ma!

Részletek a **Rügyek és Gyökerek Egyesület** honlapján: www.janegoodall.hu

the Jane Goodall Institute

 roots&shoots

ják megkereséseinket. Szerencsések voltunk, hogy Tanzániában alapítottuk meg az első szervezetet, ugyanis mindvégig, a mai napig tartóan megkérdőjelezhetetlenül fontosnak tartja az állam azt a tevékenységet, amelyet e projekt segítségével végzünk. A 2005-ben leköszönt elnök, Benjamin Mkapa, és a jelenleg hatalmon lévő elnök, Jakaya Kikwete is komoly odaadással támogatja a környezetvédőket, és lehetőségeikhez képest segíti a munkánkat.”

Egyéb afrikai projektek

A JGI egyik legsikeresebb nemzetközi programja a csimpánzok örökbefogadása. Ehhez világszerte csatlakoznak a helyi Rügyek és Gyökerek csoportok. A program keretében a bozóthús (bush meat) áldozatait felkaroló kongói Tchimpounga (Kongói Köztársaság) és az ugandai Ngamba Sziget csimpánzmenhely számára gyűjt adományokat az intézethálózat. A befolyó összegekből az elárvult – hiszen szüleiket legyilkolták az orvvadászok – kölykök gondozását és rehabilitációját finanszírozzák. Ezeket az állatokat már sohasem lehet magukra hagyni, mindig gondozásra, felügyeletre szorulnak „felnőtt” életük folyamán.

A „Gyöngyökkel az életért” (Beads for Life) program nehéz sorsú ugandai családokat támogat. HIV-pozitív asszonyok vagy gyermekanyák által papírból készített ékszereket ajándékoznak a Rügyek és Gyökerek csoportok aktivistái az adományokért cserébe – valójában európai, és általában fejlett országbeli értékesítéssel juttatják bevételekhez az ékszerek készítőit.

Rügyek és Gyökerek diákok a Kibale Környezetvédelmi Oktatási Program (K.E.E.P.) keretében egy környezet-tisztítási akcióban vesznek részt.

Kibale, Uganda

Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával

Csimpánzárva és gondozójuk a tchimpounga-i menhelyen.

Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával

*Egy csimpánz-árva alszik békésen egy dobozban a tchimpounga-i menhelyen.
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával.*

Magyar civilek Afrikáért

(a teljesség igénye nélkül, néhány kiemelkedő példát felvillantva)

Az elmúlt években felerősödni látszik a magyar civil szervezetek aktivitása a kontinens különböző térségeiben. Több sikeres projektről is lehet hallani tudósításokat, olvasni beszámolókat az országos médiumokban (maga az Afrika Tanulmányok is folyamatosan ad teret a civil teljesítmények bemutatkozásának). Schumicky Lilla például Észak-Ugandában küzd azért, hogy a helyi társadalom által stigmatizált gyermekanyák sikeresen térhessenek vissza közösségeikbe. Az általa vezetett és az AHU (Afrikai-Magyar Egyesület) által felkarolt **Respond ReNUH** program fő célkitűzése, hogy a súlyos múltú gyermekanyák gazdasági helyzete stabilabbá váljon. A program egyik fő komponense az IGAP, melynek lényege, hogy „első körben a gyermekanyák egyhetes tréning vesznek részt, ahol újrafelhasználható papírból a helyi szokásoknak megfelelően megtanulnak ékszert készíteni, illetve sapkát, sálát, szoknyát, fürdőruhát horgolni. Az ötlete ennek a tréningnek egy négy hó-

napos kutatómunka eredménye, ami partikulárisan a gyermekanyák igényeit célozta felmérni, kérdőíveken illetve strukturált és fél-strukturált interjúkon keresztül. Az interjúkat Gulu, illetve Amuru megyében készítettük ötven gyermekanyával. A kérdőíveket több mint háromszáz gyermekanya töltötte ki Pader, Kitgum, Amuru, Oyam illetve Gulu megyében. Itt a vágyak legtöbbször egy ún. Skills training-re, azon belül is szabászatra, művészetre és design-ra irányult. Eme vágy megvalósítását ültette a ReNUH a gyakorlatba. Az egy hetes tréning után tehát kiki az ízlésének megfelelően csatlakozik az ékszerkészítő, avagy a horgoló csoporthoz. Az első körben harminc gyermekanya vesz részt ebben a projektben. A program időtartalma nyolc hónapos. Havonta jár fizetés, amelynek hetvenöt százalékát kézhez kapják, huszonöt százalékát pedig mindenki saját bankszámlájára utalják, utóbbihoz csak a nyolc hónap után lehet hozzáférni. De eddigre kéthavi teljes bér a számlán van összespórolva. A gyermekanyák fizetését a ReNUH a termékek árusításából tudja finanszírozni. A nyolc hónap alatt a gyermekanyák öt tréningen is részt vesznek, amely az üzletelés csínját-bínját ta-

nítja. Majd nyolc hónap után minden gyermekanya képes lesz a kéthavi spórolt fizetésből, illetve a tréningen megszerzett tudásból saját fenntartható üzletet nyitni. A ReNUH hat hónapig további tanácsadást végez a projektben résztvevő gyermekanyák számára” – olvasható Schumicky Lilla blogján.

További információ: <http://renuh.blogspot.com/>

A **TAITA** Alapítvány Kenyában azon dolgozik, hogy árvagyerekek megfelelően részesülhessenek alapfokú oktatásban, szociális ellátásban. „Annak érdekében, hogy az árvaház önellátó legyen, és a gyerekek rendszeresen egyenek húst a jövőben is, 2007-ben beszereztünk néhány baromfit. Néhány gyerek 5-7 kilométer távolságra jár iskolába, ezért annak érdekében, hogy azt ne kelljen minden nap gyalog megtenniük, vettünk az árvaháznak egy kerékpárt. Vásároltunk továbbá energiatakarékos égőket, műanyag fóliákat a kisebb gyerekek ágyára, szúnyoghálókat (a maláriát terjesztő szúnyogok ellen), tápszerket a csecsemők részére és vitaminokat. A hosszabb ideje betegeskedő gyermekeket önkénteseink orvoshoz, illetve kórházba vitték, és ellátták őket a megfelelő gyógyszerekkel is. Beszereztünk nagyobb mennyiségben iskolaszereket, könyveket, illetve társasjátékokat.” – tájékoztat az alapítvány honlapja.

További információ: <http://www.taita.info/>

Az **Afrikáért Alapítvány** célja „Afrikában oktatási, szociális és egészségügyi téren, Magyarországon tolerancia- és ismeretterjesztő előadások, kulturális programok formájában fejlesztési, segélyezési, társadalomformáló tevékenység végzése. Az Afrikáért Alapítvány a Kongói Demokratikus Köztársaságban oktatási, szociális és egészségügyi téren végez tevékenységet: a fővárosban, Kinshasában az Othniel Általános- és Középiskolát, a Caro árvaházat tartja fenn és számos fővárosi és vidéki egészségügyi központot támogat vagy lát el gyógyszerekkel, műszerekkel, vidéken fejlesztési programokat bonyolít le. Magyarországon globális nevelés, tolerancia- és ismeretterjesztő előadások, kulturális programok formájában mutatja be az afrikai kultúrát.” (France Mutombóval, az alapítvány vezetőjével készült interjúnkat ld. oldalon.)

További információ: <http://afrikaert.hu/hu/>

Az egyik legújabb kezdeményezés a pécsi Dr. Ternák Gábornak, a nemzetközileg elismert infektológus főorvos, trópusi járványügyi szakértő fejből pattant ki. A jelenleg megalakulás előtt álló **Emberi Erőforrás Fejlesztése Afrikában Egyesület** (HuReDe-Africa) legfontosabb feladata, hogy fiatal

szakemberek és egyetemisták részére (egészségügy, politológia, néprajz, antropológia, egyéb bölcsészettudományok, stb. területeiről) az afrikai kontinensen lehetőséget biztosítson az általuk művelt tudományágban új ismeretek szerzésére, idegen nyelv gyakorlására, újabb, az európaiktól eltérő kultúrák megismerésére. A programban részt vevő fiatalok a saját tudás gyarapodásán túl az adott országban végzett tevékenységükkel eredményesen szolgálhatják az ott lakó, általában szegény embereket, miközben a megismerés által elfogadóbbá válhatnak a hazai hagyományoktól eltérő kultúrák jobb megértésére, befogadására is. A formálódó egyesült szerint a magyar szakemberek jelenlétéből és aktivitásából adódóan előmozdítható lesz az egyes országok közötti kulturális, kereskedelmi, gazdasági, diplomáciai és civil kapcsolatok mélyítése.

Az aktuális gazdasági válság, a fejlődő afrikai államokban is súlyos következményekkel jár, mivel a szokásos „donor” országok anyagi helyzetének kedvezőtlen változása miatt a legkönnyebben „megtakarítható” kiadás a Globális Dél országainak támogatása. Amikor fejlődő országok támogatásáról beszélünk, ez legtöbbször valamiféle segélyek oda szállítását jelenti (élelmiszer, alapanyagok, pénz, stb.), melyeket az adott országban működő partnerszervezetek szortíroznak, illetve osztanak ki. Viszonylag ritka olyan tevékenységek támogatása, amelyek bizonyos rendszerek folyamatos fenntartásával kapcsolatosak, ilyen pl. az egészségügyben a mentőszolgálat kiépítésének segítése, a szegény lakosság (melyen belül nagyarányú az AIDS-fertőzés) egészségügyi ellátásának megszervezése, és fenntartása, stb. Gyakran tapasztalható, hogy a fejlődő országokban (így hatványozottan Afrikában) egészségügyi ellátásra szolgáló épületek állnak üresen, elhagyottan, orvos nem dolgozik azokban így a betévedő beteg gyakorlatilag semmilyen, vagy csak minimális ellátásban részesül.

A „trópusi kapcsolat” fontosságára számos európai ország már sokkal korábban ráismert. Az antwerpeni egyetem kiterjedt kapcsolatokat tart fenn afrikai és ázsiai egyetemekkel (Ruandától Kambodzsáig), a szlovákiai St. Elizabeth Egyetem (Pozsony) a világ 22 helyén (Haititől Kambodzsáig) működtet elsősorban egészségügyi projekteket. Már maga a puszta jelenlét egy adott országban jelentős gazdasági és kapcsolati előnyt jelent az olyan államokkal (köztük például hazánkkal) szemben, amelyek meg sem kísérlnek annak a lehetőségnek a kiaknázását, hogy minimális anyagi erőfeszítéssel sokszorosan hasznosuló tevékenységet végezzenek a fejlődő világban.

A kenyai Eldoret városában működő, orvosok által elhagyott St. Brigitta kórház a városon kívül olyan

Képaláírás: Jane Goodall pekingsi Rügyek és Gyökerek egyesületi tagokkal
Fotó: Michael Neugebauer

területen helyezkedik el, mely elsősorban szegény beteget lát el (kb. 3-400000-en élnek a körzethez). A kórház a helyi püspökséghez tartozik és a püspök, illetve a helyi katolikus közösség nagyon szeretné, ha a kórházban ismét orvosok láthatnák el a beteget. A létrejövő közhasznú szervezet többek között orvosokat és kisegítő személyzetet tervez kiküldeni a településre. Elsődleges célja a kinti kórházat a lehető legrövidebb idő alatt olyan szakmai szintre fejleszteni, hogy az a magyarországi egyetemek számára oktató kórházként működhessen, ahova hallgatókat és fiatal orvosokat lehet majd küldeni az elkövetkező évek során. Ebből a célból az Eldoretben működő Moi Egyetem klinikai igazgatója, Mengech professzor 2009. június 22-én Pécsen tárgyalta, és együttműködési szerződést írt alá a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvosi Karával, hogy az oktatáshoz megfelelő egyetemi háttér álljon rendelkezésre. A lehetőség után máris óriási az érdeklődés a hallgatók körében. Megjegyzendő, hogy az említett egyetemnek intenzív kapcsolatai vannak amerikai és skandináv felsőoktatási intézményekkel is.

A hálózat legújabb, a 2009 Gorilla évére tekintettel kialakított, összetett programjának célja, hogy csökkentse a mobiltelefonok gyártásához felhasznált alapanyagok környezetkárosító kitermelésének Afrika élővilágára és emberi közösségeire gyakorolt káros hatását. A mobiltelefongyártás egyik fontos alapanyaga, a koltán nevű érc, nagymértékben fordul elő a gorillák élőhelyein. A koltánt (mely a ferroniobát-tantalit angol nyelvű nevéből képzett mozaikszó) elsősorban tantáltartama miatt bányász-

szak. Utóbbi egy ritka és rendkívül értékes fém, melyre óriási igény van a csúcstechnológiai műszerek előállításához. A tantált leggyakrabban kondenzátor-bevonatok készítésére használják, és bár bányászata illegális a Kongói Demokratikus Köztársaság területén, a tevékenység továbbra is gyors, sőt egyre fokozódó ütemben történik, hiszen a koltán világpiacon ára megközelítőleg \$2000/kg-os szinten mozog. Több mint 10000-re becsülik azon emberek számát, akik 2004-ben a Kahuzi-Biega Nemzeti Parkba költözve bekapcsolódtak a törvénytelen és rendkívül rossz körülmények között folytatott bányászati munkálatokba.

A Kongó-medencében zajló ércbányászat következtében az erdőterületek szemléltomást csökkennek, melynek hatására a gorilla populációk egyébként is kétségbeesetten gyors pusztulása fokozódhat, ráadásul az erdősségek irtása megkönnyíti az orvvadászok dolgát is. Ezer és ezer különböző fajú vadállatot ölnek le azért, hogy a bányászok élelmezését megoldják, ráadásul a területet kontroll alatt tartó lázadók szintén a vadállatok húsán élnek. Az utóbbi öt év során egy teljes elefántpopulációt irtottak ki, és közel 50%-kal csökkent a hegyi gorillák állománya is, ily módon a kihalás szélére sodorva a fajt.

A Jane Goodall Intézet mobiltelefon-gyűjtő és újrahasonosító projektje nemcsak hogy figyelemfelkeltő, illetve a tantálra való igényt aktívan csökkenteni igyekvő, de a begyűjtésre kerülő használt telefonokért kapott adományok egyúttal különböző afrikai nemzeti parkok vadőrszolgálatainak fejlesztését, s így a vadállomány biztonságát is szolgálják. A magyarországi szervezet jelenleg egy,

a Maiko Nemzeti Parkban (Kelet DRC), a Dian Fossey Nemzetközi Gorilla Alapítvánnyal közös, vadőröket foglalkoztató rendkívül aktív és sikeres programot támogat.

Gombe 50 éve

Jane Goodall neve egybeforr a Gombéval: 1960-ban itt kezdődött el minden. A világhírű paleontológus és antropológus, Louis Leakey biztatására Jane Goodall az akkori tanganyikai Gombe természetvédelmi területen kezdte el kutatni a csimpánzok társas viselkedését. Megérkezését követően pár hónappal forradalmi megfigyelést rögzített: észrevette, amint egy csimpánz egy egyszerű eszközt készít és vesz használatba saját kezeivel. Szürkeszakáll Dávid, ahogyan a csimpánzt később Dr. Goodall elnevezte, letört egy faágat, megtisztította azt leveleitől, és az így elkészített vékony pálcát bedugta egy természetjáró egyik lyukába, majd miután megfelelő időt kivárt, kihúzta a természeteskel teli pálcát, és nyelvével a szájába segítette a rovarokat. Ezzel teljesen új értelmet kapott az addig megdönthetetlen hit, miszerint „az ember az (egyetlen) eszközkészítő élőlény.” Dr. Leakey szerint e felfedezéssel „meg kellett újra határoznunk, mi az, hogy ember, és mi az, hogy eszköz.”

1965-ben Dr. Goodall létrehozta a Gombe Stream Kutatóközpontot, és két évvel később az akkor már szövetségi tánzániai kormány hivatalosan nemzeti parkká nyilvánította a Gombe térségét. A „Gombe” projekt ma lényegesen összetettebb egy „puszta” nemzeti parknál: a Gombe körüli falvak – egészen pontosan 24 település – lakói nagyon intenzíven veszik ki részüket a területek megóvásából, helyreállításából. A JGI segítségével nemcsak csimpánzok számára igyekeznek a lehető legtermészetesebb környezetet biztosítani az ott élők, hanem számos egészséggel kapcsolatos, a gyerekek oktatására és a nők helyzetének javítására fókuszáló, például mikrohitelezési programokban is részt vesznek. A Gombe 50. évfordulóját Jane Goodall világszerte előadás-sorozattal ünnepli meg.

Kína és Afrika

Kínával kapcsolatban vegyes érzelmeket táplál Jane Goodall: egyrészt örül annak, hogy folyamatosan növekvő számban alakulnak meg aktivista csoportok a Rügyek és Gyökerek mozgalom keretében, szerte az országban, másrészt szomorúan konstatálja az ázsiai gazdasági óriás egyre terebélyesedő térhódítását az afrikai kontinensen. „Nem jó az afrikaiaknak az agresszív kínai jelenlét, az olcsó

kínai áru, nem tesz jót a helyi, erősödni szándékozó mikrogazdaságoknak. Az Afrikában működő kínai cégek ugyan munkahelyeket jelentenek a helyieknek, de komoly kérdéseket vet fel a munkabiztonság, a munkahelyi körülmények ügye, különösen a bányászat területén. Éppen kint voltam Pekingben 2006 decemberében a legutóbbi Kína-Afrika csúcs idején – nem a találkozón vettem részt –, és az volt az érzésem, hogy ezek az afrikai vezetők eladják a gyerekeik jövőjét. Személy szerint nem tudom támogatni ezt az erőteljes benyomulást Afrikába.”

A kínai-afrikai kapcsolatok hosszú évtizedekre tekintenek vissza (sőt, a kulturális találkozások évszázados történelmi múltra utalnak, egészen az első kínai felfedezőknél a kelet-afrikai partokra történt megérkezéséig, a 15. század első felében). Ma Kína a kontinens szinte valamennyi országával sokrétű kétoldalú együttműködést alakított ki. Az „egyenrangú partnerség” jegyében – bár azt azért sokan vitatják, hogyan is lehetne egyenrangú a reláció, miközben az afrikai fél egyértelműen rá van szorulva a kínai pénzügyi forrásokra – Kína befektet, infrastruktúrát épít, ösztöndíjakat oszt, és nem kérdezi meg, vajon működik-e az északi hatalmak által oly fontosnak vélt demokratikus „jó kormányzás” (nem támaszt tehát feltételeket, mint a Nemzetközi Valutaalap például). Goodall professzor is egyetért a felvetéssel, miszerint az afrikai kormányoknak rövid távon kecsegtethet előnyökkel a kínai kapcsolat, hosszú távon azonban komoly veszélyeket hordozhat a túlzott „baráti” elkötelezettség.

A budapesti program sajtótájékoztatóján a kint tartását, elszántságát firtató újságírói kérdést a tőle megszokott határozottsággal válaszolja meg: „Soha sem volt olyan pillanat az életemben, amikor úgy gondoltam, feladom. Néha persze félttem, hogy elapadnak a források, amelyek a munkámat voltak hivatottak elősegíteni – pláne, amikor kint terepen szembesültem a készletek kimerülésének fenyegető veszélyével. De soha sem adtam fel, és ez már biztosan így is marad.”

Felhasznált források:

- Jane Goodall újra Magyarországon, 2009. május 16-17. Rügyek és Gyökerek Egyesület. Sajtóközlemény. Budapest. 2009. május 16.
Koltán-bányászat: tények. Rügyek és Gyökerek Egyesület. Sajtóanyag.
Interneten: www.janegoodall.hu
Gombe Stream Research Centre. Fact sheet. The Jane Goodall Institute.
Interneten: <http://janegoodall.org/pressroom/default2.asp>

Külön köszönet Dr. Csatódi Katalinnak a cikk megírásához nyújtott szakmai konzultációért, odaadó segítségéért.

Tavaszi születésüként első babakocsis sétáimra 1978 nyarán került sor. Egy különösen meleg napon anyukám barátnője társaságában sétáltatott, kínosan ügyelve arra, hogy a babakocsira szerelt napernyőt minden fordulónál úgy irányítsa, hogy az mindig árnyékot vessen rám. Egy utcafordulónál a napernyő fordítása előtt nem sokkal épp arra jött egy idős néni, aki meglátva, hogy a Nap az arcomra süt, felkiáltott „Fiatalasszony, vigyázzon, megsüti a Nap a baba agyacskáját!”.

Megsütötte a Nap az agyacskáját

Írta: Dr. Csatádi Katalin

Gyerekek Lompoléban

A KÉT anya félig nevetve, félig szemforgatva egymásra nézett, tudván mennyire ügyeltek az árnyékra. Azóta eltelt 30 év. Amikor 2008 augusztusában elfogadtam a Max Planck Intézet ajánlatát, hogy kutatóasszisztensként hat hónapot a Kongói Demokratikus Köztársaság esőerdeiben bonobók tanulmányozásával töltsek, akkor a két barátó egymásra nézve, szavak nélkül is megértette egymást – mégiscsak megsütötte a Nap az agyacskáját.

Már megint egy lián, amit nem tudok elvágni. Andrew és Isaac már 20 méterre vannak tőlem. Megint miattam fogjuk elveszíteni a bonobókat! – gondolom magamban, ahogy izzadva küzdök, hogy keresztülverekedjem magam a szúrós liánokon. Végül sikerül, futva indulok tovább, hogy utolérjem a két fiút, akik még tartják a lépést a csapattal. A szerencse ezúttal hozzám szegődik, a bonobók hangos sikoltásokkal kúsznak fel egy érett gyümölcsökkel teli fára,

és rövid, de annál hangosabb szexuális aktust követően már hallom is, ahogy potyog a gyümölcshéj az esőerdő talajára. A fiúk előkapják jegyzetfüzetüket, majd minden öt percben feljegyzik, melyik egyed található a fán, kinek a társaságában eszik, kivel közösen evés előtt, és ha szerencséjükre valamelyik bonobó ürít, akkor sietve kis kémcsőbe gyűjtik az értékes mintát.

Minden hónapban két hetet töltök így a bonobók követésével, minden alkalom – így vagy úgy –

Anyu és fia: Zoe és Zed

Az egyik legidősebb bonobó: Dante

életre szóló élmény. A csoport körülbelül 30 egyedből áll, melyben a hímek és a nőstények nagyjából fele-fele arányban vannak jelen. A felnőtt nőstények egy kivételével mind anyák, s a kisebb-nagyobb kölykök a hasukon, vagy a hátukon csimpaszkodva folyamatos mulatságot biztosítanak a megfigyelőnek. A felnőttektől eltérően leplezetlen érdeklődéssel bámulnak rám, arcukra az van írva: „Ki ez az új lány, aki követ bennünket?”. A kicsik abban is sokat segítenek, hogy anyjukat

beazonosíthassam, ugyanis a koruk, és a nemük komoly támpont az egyedek felismerésében. Távcső használata még így is majdnem minden alkalommal szükséges. A messzelátót csak akkor tesszük le, amikor 5-10 méterre vagyunk az állatoktól, így egy kis időre egész közelről élvezhetjük a bonobók tanulmányozását. Ezek a percek a legértékesebbek a kutatás szempontjából, mivel a pihenő után a bonobók újra nekiindulnak, akkor pedig a legfőbb célunk, hogy ne veszítsük szem elől a csoportot.

A „két fiú”, Dr. Andrew Fowler és Isaac Schamberg a Max Planck Intézet (MPI) kutatói, akiknek Lui Kotale nevű táborához szeptemberben csatlakoztam, hogy kutatóasszisztensként bepillantást nyerhessek a bonobók oly kevésbé ismert, és kutatott életébe, a munkámmal pedig hozzájáruljak ahhoz, hogy egy kicsit többet tudjunk meg róluk. A MPI nemzetközileg elismert természettudományos kutatóközpont, melynek számos tudományágban jeleskedő kutatói az antropológia területén is világszínvonalon teljesítenek. Az intézet lipcsei székhelyű alintézete (Max Planck Evolúciós Antropológiai Intézet) az emberiség eredetét tanulmányozva az Afrikában élő mindhárom emberszabású rokonunkkal behatóan foglalkozik: a gorillákkal, a csimpánzokkal, és a három közül a legkevésbé ismerttel, a bonobókkal. A Dr. Gottfried Hohmann és Dr. Barbara Fruth által irányított kutatócsoport ez utóbbi faj tanulmányozását tűzte ki célul, így Európa állatkertjeiben található néhány tucat állaton kívül a vadon élő bonobók viselkedését is nyomon követik.

A Kongói Demokratikus Köztársaság a világ egyetlen országa, amelynek esőerdeiben csimpánzok és a bonobók egyaránt élnek. Az emberszabásúak törzsfájáról az ember jóval azelőtt – körülbelül hat millió éve – leszakadt, mint-hogy közös őstükből a bonobók és a csimpánzok két külön fajjá fejlődtek volna. A külső hasonlóság miatt a bonobókat sokáig nem különítették el a csimpánzoktól, s egy fajként kezelték őket, amíg 1929-ben egy anatómus fel nem fedezett némi eltérést a két állatfaj testfelépítése között. Bár átfedés található a két faj súlya és mérete között, például egy nőstény csimpánz könnyebb lehet egy kifejlett hím bonobónál, s utóbbiak általában gracilisabb testfelépítésűek is. A kecsesebb megjelenés miatt

Bonobókat figyelve: az orvosi maszk viselete az emberekről emberszabásúakra terjedő légúti betegségek miatt kötelező

a bonobókat megtévesztően törpecsimpáznak is nevezik, ami zavaró lehet a laikus számára, aki a név hallatán általában a csimpánzok miniatűrjeként képzelel el azokat. A két faj közötti fő különbség tehát nem a testalkatban, hanem a viselkedésükben rejlik. Élőhe-

lyük elzártsága és Kongó politikai instabilitása miatt a bonobó a legkevésbé ismert emberszabású faj, de ma már tudjuk, hogy – Jane Goodall szavaival élve – a bonobók viselkedésükben olyannyira különböznek a csimpánzoktól, mint azok a gorilláktól.

A bonobó azon kevés főemlős fajok egyike, amely matriarchális társadalomban él, vagyis nőstények vezetik a csoportokat. Minél idősebb és minél több utódja van egy nősténynek, annál magasabb rangú, ennek eredményeként 20-30 éves matriarchák állnak a cso-

Óriás fügefű az erdőben. A bonobók a liánokon kúszva érnek fel a gyümölcsökhöz

portok élén. Azonban a bonobó nőstények élete eleinte nem könnyű, hiszen 7-8 éves korukban, amikor szülőcsoportjuktól elvárnak, új csapatba kerülnek, a rangsor legalján tartózkodva keresik az idősebb nőstények társaságát, barátságát. Kurkászva és szexuális aktust, úgynevezett „GG rubbing”-ot kezdeményezve próbálják a csoportbeli státuszukat megerősíteni, mely igazán csak az első kölyök születése után valósul meg. Rangsor a hímek között ugyanúgy fennáll, amelyet talán nem meglepő módon az anya csapatbeli státusza nagymértékben befolyásol. Ennek köszönhetően egy magas rangú nőstény hím utódja már fiatal korában is vezető pozícióban lehet, azonban ennek ellentéte is igaz, anyja halála, vagy betegsége esetén egy magas rangú

hím is sokat veszíthet státuszából. A magas rang természetesen előnyökkel jár, amely legnyilvánvalóbban a táplálékhoz történő hozzáférésben nyilvánul meg. Míg a csimpánzok esetén mindig a hímek esznek először, addig a bonobó csoportban a magas rangú nőstényeknek jár az elsőbbség. Ráadásul, ez utóbbiak általában szoros kapcsolatban állnak egymással, ezzel is erősítve csoportbeli pozíciójukat. Ez a csimpánzoknál is hasonlóan működik, azzal a különbséggel, hogy náluk a hímek között alakulnak ki a fontos barátságok.

A csimpánzok és a bonobók között talán a legismertebb különbség a csoportbeli agresszió mértéke. Míg a csimpánzok a konfliktusokat általában verekedéssel oldják meg, addig a bonobók kevésbé

agresszívek, a problémás helyzetek többségében inkább szexuális aktust kezdeményeznek (fontos megjegyezni, hogy néhány esetben egy szemtelen hím könnyen elveszítheti valamelyik ujjpercét). Az ismert szólás, a „szeretkezz, ne háborúzz” a bonobókra különösen igaz. Izgalom hatására, például egy érett gyümölcsben különösen gazdag fa, vagy egy csoportbeli konfliktus esetén a bonobók azonnal szexuális aktusba kezdenek, mely nemcsak a hím-nőstény, de a hím-hím, és nőstény-nőstény kapcsolatot is magában foglalja. Ugyanis a bonobó-szex célja nem kizárólag a szaporodás, hanem sok esetben a feszültség csökkentése, vagy egyszerűen az örömszerzés. Ez nyilvánul abban is, hogy a hím-nőstény szexuális kapcsolat nem feltétlen végződik ejakulációval, illetve, hogy nagyon gyakoriak az egymemű párok. A GG-rubbing, vagyis a női genitáliák egymáshoz dörögölése például kifejezetten sokszor fordul elő. Szintén ismert különlegessége a bonobó-szexnek, hogy pozitúrák egész áradataát sorakoztatja fel, ezek között az állatvilágban ritka, és inkább az emberek sajátjának tulajdonított szemtől-szembe pozíció is megtalálható. Sőt, megfigyelések igazolják, hogy a „misszionárius póz” esetén a hím bonobók a nőstények arckifejezésének változásával növelik, vagy csökkentik a közösülés ritmusát. Mindezek ellenére a bonobók természetesen nem szeretkeznek éjt nappalá téve; átlagosan másfél óránként kerül sor valamiféle szexuális aktusra a bonobó csoportban (ez az intervallum hét óra a csimpánzoknál).

A békés, problémákat szexszel orvosló bonobókról nehéz elképzelni, hogy „ártanak” más élőlényeknek. Pedig Dr. Hohmann kutatócsoportjának frissen megjelent publikációja feltárja, hogy a bonobók nem mindig szelídek, és ha arról van szó, bizony ölni

is képesek. A csimpánzokról Jane Goodall óta tudjuk, hogy szervezeten vadásznak, a bonobókról ugyanez csak nemrégiben derült ki. Egy-egy korábbi tanulmány már jelezte, hogy a bonobók időnként esznek húst, azonban nehezen volt elfogadható, hogy az oly békésnek ismert bonobók valóban vadásznak. Egy székletmintában talált majomujj hívta fel az MPI kutatói figyelmét arra, hogy ez az itteni csoportban is előfordulhat. Az említett publikáció feltárja, hogy bizony nem is ritkán ejtenek el a bonobók majmokat, kistermetű szarvasokat és vaddisznókat. Az még nem ismert, hogy a vadászat táplálék-kiegészítésként, vagy ellenkezőleg, táplálékhiányban luxusként szolgál-e a bonobók számára, illetve az sem, hogy a csimpánzokhoz hasonlóan szervezeten, vagy inkább egyedül vadásznak. Ezért a kutatócsoportban jelenleg folyó munkák ez utóbbi témát, tehát a bonobók húsevési és általában táplálkozási szokásait, valamint az eddig a matriarchális társadalom különlegessége miatt szintén kevésbé kutatott hím-hím kapcsolatokat célozzák meg. Én magam, amikor nem a bonobókat tanulmányozom, akkor időmet az általuk fogyasztott növények tanulmányozásával töltöm, hogy ezzel is közelebb jussunk annak ismeretéhez, milyen szándékok vezérlik a bonobókat, amikor gyümölcsöt, levelet, vagy liánokat esznek.

A terepkutatásokat azonban mind nehezebbé teszi (az ország jelenlegi és múltbéli politikai helyzetén kívül) az egyre növekvő illegális vadászat. A Kongói Demokratikus Köztársaságban található a Salonga Nemzeti Park, Afrika legnagyobb nemzeti parkja, mely egy törvény által védett természeti terület, valamint a Világörökség része, ennek ellenére egy tavalyi felmérés szerint a parknak több mint a felén illegális vadá-

A kongói esőerdő madártávlatból

szat folyik. Míg 20 évvel ezelőtt a bonobók, mint legközelebbi rokonaink (sőt egyes hiedelmek szerint őseink) vadászata többé-kevésbé tabunak számított a helyi lakosok számára, addig a manapság a legtöbb problémát okozó, üzleti célból folyó bozóthús-kereskedelemből élő orvvadászokat ez nem állítja meg. A Természetvédelmi Világszövetség szerint a vadon élő bonobók létszáma csökkenő, 1994 óta pedig végveszélyben levő fajként tartják számon. A tudományos projekteket végző szervezetek, az MPI-hez hasonlóan a természetvédelmet és a helyi lakosok oktatását minél nagyobb mértékben, és minél több formában igyekeznek támogatni. A kutatók által az évek során felhalmozott tudás nagyban elősegíti a fajvédelmi programokat, de az ország lakóinak segítségével és hozzájárulása elengedhetetlen a bonobók, illetve sok más Afrikában élő lenyűgöző állat- és növényfaj védelmében.

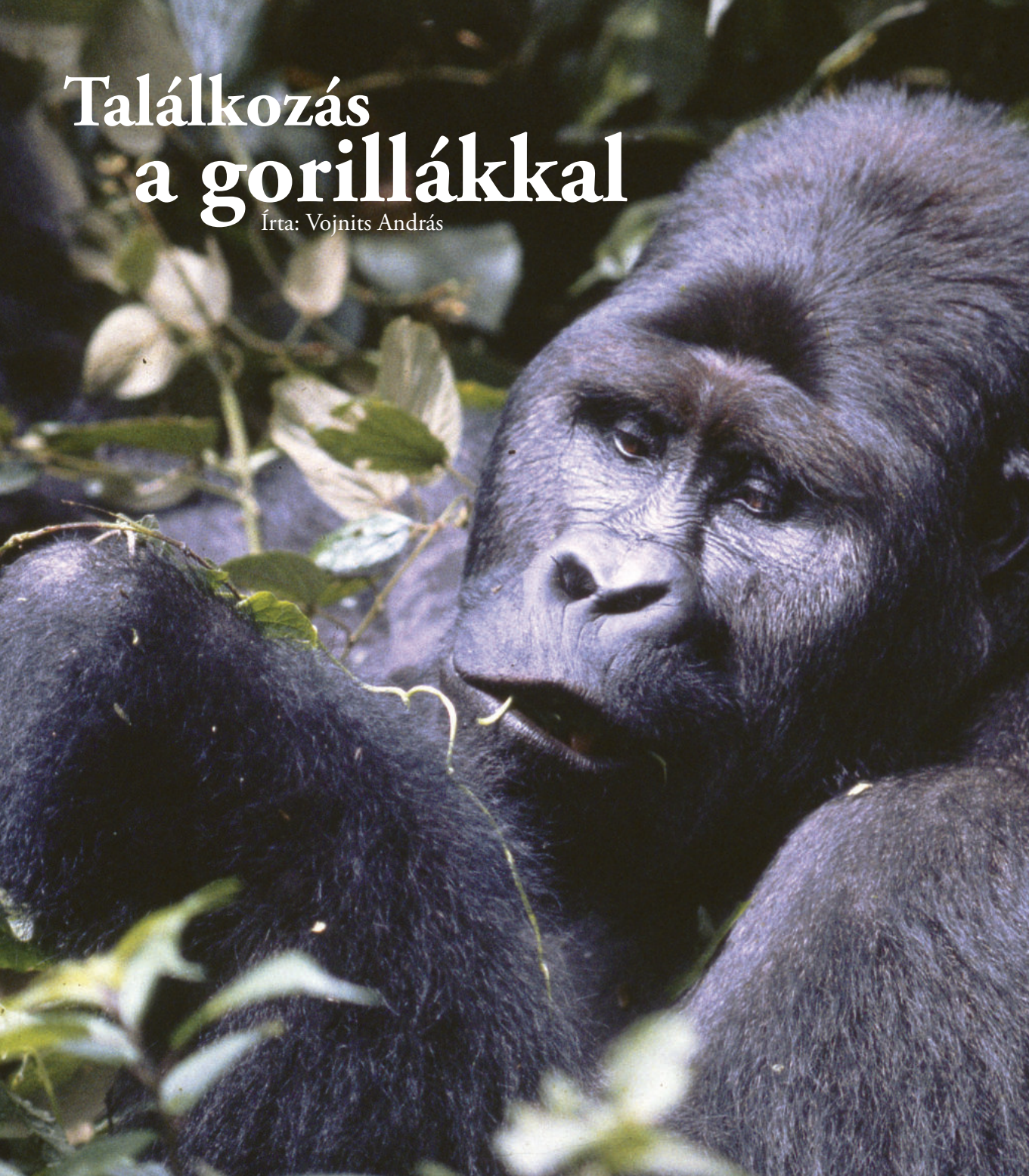
Megtaláltad őket? – kérdezzük mindannyian Andrew-t, amikor már kilenc napja keressük sikertelenül a bonobókat, miután egy különösen nehéz terepen elvesztettük a csapatot. A keresés során az orvvadászok lövéseinek zaja napról napra közelebről hangzott – közeleg a Karácsony,

ilyenkor könnyű eladni a húst –, ezért szerettük volna minél hamarabb megtalálni a csapatot. Megvannak! – válaszolja Andrew, de Uma, Gwen és Iris hiányzik... Mindannyiunk fejében ugyanaz a kérdés, ugyanaz a gondolat merül fel. Három nőstény, három két évesnél fiatalabb kölyökkel: ugye nem... További négy napig tart a kétség, amikor az anyák végül hasukon csimpaszkodó kölykeikkel sértetlenül, sikitva csatlakoznak a csapathoz, mit sem tudva arról, mennyire vártuk már őket. A Lui Kotale mellett élő bonobók egyelőre – valószínűleg nagymértékben a projektnek köszönhetően – viszonylagos biztonságban vannak. A helyi lakosok támogatásával és segítségével megteszünk mindent azért, hogy továbbra is süthessen a Nap itt, Afrika szívében, a Kongói Demokratikus Köztársaságban emberekre, állatokra egyaránt.

A Rügyek és Gyökerek Egyesület társelnökének véleményéről a www.janegoodall.hu/bonoboblog oldalon olvashatnak további részleteket. Információ: info@janegoodall.hu. A Max Planck Intézetről a www.mpg.eva.de oldalon találnak információkat.

Találkozás a gorillákkal

Írta: Vojnits András

„A gorillák eltűnése a Földről nagyon szomorú dolog lenne, eltekintve attól a tényleges gazdasági értéktől, amit képviselnek, egyszerűen azért, mert olyan érdekesek, és nyilvánvaló rokonságuk az emberekkel részvétünket váltja ki.”

Paul és Anne Ehrlich: A fajok kihalása

Keleti síksági gorilla családfo felügyeli, ahogy családja átkel az

A RÉMÜLETTŐL

csaknem megbénulva – írja Paul és Anne Ehrlich – Digit fegyvertelenül fordult szembe Munyarukiko és öt társa lándzsáival, kutyáival. Időt kellett biztosítania családjának, hogy a hegyi emelkedőn felfutva megmenekülhessenek. Ez volt a szerepe, a „kötelessége”, és bár sejtette, hogy halálát jelenti, Digit megállta a helyét. Munyarukiko és a többi vadász számára a szemfogait mutogató, felegyenesedve álló ezüsthátú hím gorilla kétségkívül rémítő látvány volt, amit még rémítőbbé tett egyik kutyájuk gyors kimúlása. A kutya a gorilla félelem-szagát megérezve dühöngeni kezdett, ám ez a dühöngés túl közel sodorta Digit hatalmas karjaihoz. A gorillák bármilyen erősek is, fizikailag gyengébb rokonaik, a Homo sapiens fegyvereivel szemben tehetetlenek. Az ezüsthátú időt adott családjának a meneküléshez, de eközben öt halálos lándzsadöfés érte. Így pusztult el 1977 legutolsó napján Ruandában a még megmaradt kevés hegyi gorilla egyike. A halál módja – sajnos – nem szokatlan, legfeljebb az, hogy ilyen részletesen ismerjük. Digit abba a gorillacsapatba tartozott, amelyet Dian Fossey viselkedéskutató, a Gorillák a ködben szerzője a ruandai Vulkánok Nemzeti Parkban tanulmányozott. Az a sok millió ember, aki korábban látta a televízióban Digitet, a barátjául fogadta, a halálhíre pedig úgy megrázta valamennyiüket, mintha ember lett volna.

Ruandában nem ez a helyzet. Ott a gorillákat nem védi a hit, mint a törpecsimpánzt, a bonobót Kongóban. Úgy tartja a mondás: aki bonobót öl, embert öl. Az ezüsthátúról úgy tartják, hogy testének bizonyos részei – a herék, a nyelv, a fülek, a kisujjak darabjai – mágiikus tulajdonságúak, megfelelő italba keverve megölik az ellenséget, vagy ami talán még rosszabb, impotenssé teszik. Hosszú ideig ezért gyilkolták a gorillákat, sőt a koponyájukból és a kezükből emléktárgyakat készítettek a térségbe özönlő turisták számára. Volt, van, aki jó pénzért megveszi a szuveníreket. Az árván maradt kölyök gorillának is akad vevője, bármelyik fajhoz tartozzon. Rendszertani besorolásuk kissé homályos, de a legtöbb szakember három önálló fajról beszél, maradjunk mi is ennél.

Mi a jó a gorillákban? Jól tette Munyarukiko, hogy elintézte azt a vadállatot. A gorillák földjének marhalegelőként jó hasznát lehet venni, a 20 dolláros „vérdíjért” meg sok pombét vásárolhat – sajnos ilyen vélemények is elhangzottak. Ma Ugandában a gorilla-les néhány órája 500 dollárba kerül, és másutt sem sokkal olcsóbb. Ha világunkban tényleg a pénz beszél, ez csak jobb üzlet?

Egy

Elmúlt tíz év. A Magyar Tudományos Afrika Expedíció most lépi át a ruandai határt. A Vulkánok Nemzeti Parkba igyekezünk, melyet a Virunga-hegycsoport két aktív és hat kialudt vulkánjának Ruanda területére eső részén alakítottak ki. Itt él a mindössze 250-300 példányt számláló hegyi gorillák egy része, a többi a szomszédos kongói hegyvidéki esőerdőkben, illetve Ugandában. A ruandai gorillacsaládok közül négy látogatható. A Group 11, a Group 13 és a Susa nevezetűek aránylag közel tanyáznak a park bejáratához, míg a Group 9 nagyon mozgékony, tagjai hatalmas utakat járnak be. Mi a 13-as csoportot szemeltük ki, már csak azért is, mert egy zilált külsejű amerikai – akiről később kiderült, hogy a park menedzsere – elmondta, hogy előző nap a kaputól alig tízpercnyire látták őket. Kora reggel az amerikai, egy pangával és egy puskával felfegyverkezett vadőr, valamint három francia turista társaságában indulunk az őserdő mélyére. Először mocsaras területen haladunk, majd elérjük

a bambuszerdő szélét. Itt kezdődik a tulajdonképeni „gorillázás”. A menedzser figyelmeztet, hogy az erdőben enni, zajongani, feltűnően viselkedni és mindenekelőtt ott-tartózkodásunk bármi nyomát hátrahagyni szigorúan tilos. Ha felleljük az állatokat, legfeljebb öt méterre közelíthetjük meg őket, s amennyiben támadóan lépnének fel, kuporodjunk le, vagy nagyon lassan hátráljunk, de semmiképpen se fordítsunk hátat, ne szaladjunk el. Különös nyomatékkal köti a lelkünkre, hogy a szemükbe nézni sem ajánlatos, a nagy hímet pedig ne utánozzuk, ne ingereljük, és főleg ne verjük ököllel a mellünket. Alig hatolunk az őserdőbe, itt is, ott is gorillák nyomaira bukkanunk: letört, megrágott gallyakra, régebbi, majd friss ürülékre. S aztán váratlanul egy tisztáson belebotlunk a „mi” gorillacsaládunkba. Egy hatalmas, közel negyvenéves hím ül közepén, két gyermek, egy- és háromévesek, és két ifjanc, húsz év körüliek szertelenkednek körötte. Összesen tizenegyen vannak, a többi a közelben mászkál, eszik, szőszmötöl. Amíg mi fotózunk – vakut persze

Keleti síksági gorilla

tilos használni – ügyet sem vetnek ránk, élük a maguk életét.

A hegyi gorilla a három faj legnagyobbika, a megtermett hím eléri a kétméteres magasságot, mármint ha felegyenesedik. Fejformája jellegzetes, koponyáján a csonttaraj magas, szájpadrása hosszú, profilja finoman szólva is markáns. Szőre hosszú és durva, ellenáll a hűvös, nedves időjárásnak, mert trópus ide vagy oda, a hegyekben nincsen meleg. Orrlyukai nyitottabbak, mellkasa tágabb, karjai aránylag rövidebbek – s persze vaskosak –, kéz- és lábfeje szélesebb, mint a síksági gorillaké. Összesen 29 külső, alaktani bélyeg különbözteti meg rokonaitól. Az őszes „ezüsthátú” hím megjelenése a legrémissztóbb az összes gorilla közül, holott talán mind között ő a legszelídebb lény. Egész nap békésen majszolja kedvenc növényei leveleit, a friss hajtásokat és rügyeket, vagy éppen szunyókál. Kedveli a kissé rontott, másodlagos erdőket, éppen úgy, mint a két másik gorilla faj. Ezekben ugyanis dúsabb a finom csemegét nyújtó aljnövényzet, mint a szorosan záródó, sötét vadonban. Némelyikük valóságos „füves ember”, illetve gorilla: betegségek, gyomorrontás ellen gyógyhatású növényeket szed és fogyaszt. Szociális viselkedése olyan, mint a síkvidéki gorillaké, nagyon „családiás”. Ez persze nem zavarta azokat a regényírókat és filmrendezőket, akik a szerencsétlen állatot, mint kegyetlen lányrablót és vérszomjas fenevadat mutatták be – bár jellemző, hogy némi „emberi érzést” még King Kongtól sem tudtak megtagadni.

Az alacsony példányszámú, szűk elterjedési területű, leginkább veszélyeztetett gorilla faj otthona a Kongó-medence keleti peremén három ország – a Kongói Demokratikus Köztársaság, Ruanda és Uganda – találkozásánál, az örökös ködbe burkolódzó, 3000 méter fölé nyúló vulkánok között, a hegyoldalakat borító esőerdőkben van. Az állatok főleg 450 és 1500 méter között mozognak, de néha még a csúcokat is megmásszák. A '60-as években a három természetvédelmi körzetben, a mai Virunga Nemzeti Park, a Vulkanok Nemzeti Park, és a Gorilla Rezervátum területén, illetve környékén, közel 12880 négyzetkilométeren körülbelül 8000 hegyi gorilla lehetett. A Virunga viszonylag kicsiny élőhelyén egy 450 fős populáció „népsűrűsége” elérte a 3 gorilla/km² értéket. Az első egyedszám-becslések után hat évvel a hím–nőstény arány a kedvezőnek mondható 1:2,5-ről, a populációdinamikai szempontból kifejezetten rossznak számító 1:1,2-re változott, miközben az állatok létszáma a felére zsugorodott, az élőhely 40%-a pedig megsemmisült. Ezután számuk 300 alá süllyedt, s mivel a rendelkezésre álló terület még ennél is nagyobb ütemben

Hegyi gorilla hím

fogyatkozott, a szomszédos gorillacsaládók egymással kezdtek el harcolni a táplálékért, a túlélésért. Ez az új, a korábbiakban ismeretlen és nyilvánvalóan egészségtelen, mondhatnánk természetellenes viselkedés már önmagában is veszélyezteti a populációk fennmaradását. Szerencsére a hathatós óvintézkedések következtében számuk megint gyarapodásnak indult, de hogy az elmúlt polgárháborús évek hosszú távon milyen hatással voltak a fajra, csak később fog kiderülni.

Kettő

Ruandát májusban hagyjuk el; Butaréből kanyargós út vezet át a vízvásztón. A nagyszerű vonalvezetésű szerpentin még új, de már kezd tönkre menni. Erről nem az útépítők tehetnek, a trópusi esőzések hatására gyakran megcsúszik a ferde elhelyezkedésű palarétegekből álló hegyoldal, s ráomlik az útra. A flóra varázslatos. Közvetlenül az út mentén óriás lobéliák gyertyái nyújtóznak, kétoldalt a hegyvidéki esőerdők fái beborítják az orchideák kékesfehér, lila, vagy hússzínű virágai. A ruandai–kongói határt üzletelők, zugárosok, és pénzváltók hada lepi el. Nagyon szervezeten működik a rendszer, az utas túl későn jön rá, hogy a feketeipiaci dollárárfolyam rosszabb a hivatalosnál. Maga a határátkelés – az előzetes híresztelésekkel ellentétben – simán megy. A Kivu-tó partján, Bukavuban szállunk meg. Az erő-

Kurkászó hegyi gorillák

sen szabdalt, valósággal csipkés partvidéken sok kis vulkáni kúp emelkedik a magasba, ezek mindegyike a Virunga-hegycsoportozhoz tartozik. A vízen hosszú, keskeny csónakok ringanak. Éjszaka, lámpafénynél halásznak; két-két csónakot összekötnek, s a víz fölélóगतott világítóttest ragyogására összegyűlé halakat fejbe verik. A város széles főutójának fasorai, a villák és a kertek az egykor pezsgó „franciás” élet emlékei. A függetlenség kivívása óta minden tönkremegy. Az enyészetnek a szó szoros értelmében vett természetes okai is vannak, a kedvezőtlen földtani adottságok miatt városnegyedek kerülnek veszélybe, csuszamlások, suvadások következtében eltörnek a földbe fektetett csövek, eltömlödnék a csatornák, a „leguruló” domboldalok betemetik az utcákat. Manapság a város és környéke a kongói kormánycsapatok és lázadók, meg a Ruandából beözönlött menekültek, milicisták, katonák, bűnözök ütközö-pontja.

Bukavutól alig egy órányi (terepjáró) autótút a Kahuzi Biega Nemzeti Park, a keleti síksági gorillák otthonának bejárata. A parkban 14 családba tartozó 223 gorillát, s öt magányos hímet tartanak számon. A családfő ennél a fajnál is egy nagytermetű, szürkészüst hátszörzetű hím, a „silver back”, vagyis az ezüsthátú. A populáció eloszlása nem egyenletes, a

gorillanépség zöme egy kisebb, az egész térség alig harminc százalékát kitevő területen él. A Kahuzi Biega és a hozzá hasonló Maiko Nemzeti Park határain kívüli környéken csak néhány példány fordul elő. A gorillacsaládban szigorú szociális törvények uralkodnak. Az ezüsthátú abszolút domináns, mindenben ő a meghatározó, de ezt meg is szolgálja, ugyanis gondoskodik családjá biztonságáról. A sokkal kisebb nőstény szelídebb a családfőnél. Valamivel gyorsabban fejlődik, mint a hím, 3-4 évvel korábban, 6-7 évesen lesz ivarérett. Csak minden negyedik évben esik teherbe, és 257-289 nap alatt hordja ki kölykét. Mindez hozzájárul a populációk sérülékenységéhez, hiszen szaporodásuk rendkívül lassú. A családtagok hosszú ideig együtt maradnak, változást csak egy-egy szülés vagy haláleset jelent. Amennyiben a patriarcha pusztul el, úgy családja rendszerint felbomlik. Ez a populáció jövőjére nézve tragikus, még akkor is, ha a magányos hímek igyekeznek kihasználni a lehetőséget, hogy saját családot alapítsanak. Ezért is okoznak jövátéhetetlen károkat az orvvadászok, akik a jó pénzért eladható kis gorilla megszerzésének reményében meggyilkolják a nagy hímet, nem törödvé tettük következményeivel.

Adott gorillacsalád meglehetősen nagy területet birtokol, de a családok az esetleges birtokháborí-

táskor sem háborúskodnak egymással. Ha mégis előfordul, akkor vészhelyzet van, éppen úgy, mint a hegyi gorillák esetében: az élőhely túl kicsi, a külső zavaró tényező túl nagy, kevés az élelem, vagy az orvvadászat miatt felbillent a kívánatos nőstény-hím arány. Kifejezetten nappali állatok, napkeltétől napnyugtáig aktívak. Délelőtt tíz és délután két óra között leginkább pihennek. Egyedsűrűségük a leggazdagabb élőhelyeiken sem magas, egy állatra több mint egy négyzetkilométer terület jut. Nem egyenletesen szóródnak szét, sokat mozognak, vándorolnak, csak hosszabb időszak elteltével térnek vissza ugyanarra a helyre. Viselkedésük mögött táplálkozási szokásaik állnak. Kedvenc növényeik előfordulási helyét csak időszakonként keresik fel, hagyják regenerálódni őket. Okosan gazdálkodnak lehetőségeikkel, nem pusztítják el „legelőiket”. Éjszakára levelekből és ágakból fészket készítenek, a fiatalok fákra, az öregek az alsó ágvillákban vagy a talajon alszanak. Mivel állandóan vándorolnak, naponta új nyugvóhelyet kell csinálniuk. A szakirodalom szerint a nagy hímek egyáltalán nem másznak fára, de ők erről szemlátomást még nem értesültek, mert egy hatalmas ezüsthátú az orruk előtt macskaként kúszik fel a fa tetejére, hogy ott, mintha éretlen sülvölvény lenne, hintázzon az ágon. Igaz, közben a fa majd' kidől. Ettől eltekintve valóban olyanok, mint

az egy komoly családfőtől elvárható. Különösen megkapó a viselkedésük, amikor a gorillacsalád áthalad a parkot kettészelő országúton. Az ezüsthátú ilyenkor kiáll (vagy kiül) az út közepére, s aggódva vigyáz rájuk.

Nemcsak a gorillák, hanem Kongó vadőrei sem tartják magukat az előírásokhoz. Egyikük, legnagyobb rémületünkre, elkezd a hím gorilla előtt ugrálni, felfújja az arcát, sőt Uram bocsá' kihívóan ököllet döngeti a mellét! Meghül bennünk a vér, amikor az óriás majom vicsorgó szájában előtűnnek az oroslánéval vetekedő nagyságú szemfogak, és fatörzs vastagságú, csupa izom karjával felénk csap. Aztán kiderül, hogy ők ketten, a gorilla és a vadőr jól ismerik egymást, mindez csak egy a számunkra jól megkomponált előadás. Amikor a hím látja, hogy fenyegető fellépésének megvan a hatása, elégedetten leül, s attól fogva nem is figyel ránk.

A Kahuzi Biega Nemzeti Parkot másodszor is felkeressük. Első alkalommal nem forgathattunk, s mit ér egy közép-afrikai film gorilla nélkül? Aztán Gábris Gyula professzor, expedíciónk vezetője (az Afrika Tanulmányok jelen számában egy líbiai témájú cikk szerzője) valahogy engedélyt szerez, így ketten, Sáfrány József rendező-operatőrrel visszamegyünk. Ezúttal meg kell dolgoznunk a sikerért, de annál érdekesebb a kaland. A gorillák elkóboroltak,

A Kivu-tó partján

Hegyvidéki eserdő

és mi egész nap csúszunk-mászunk az őserdőben. Hol kidőlt fatörzseken tornászunk át magunkat, hol az összekuszálódott bambuszok alatt hasmánt közlekedünk teljes menetfelszerelésünkkel, Inclusive foto- és filmapparát állványainkkal. Már-már feladjuk a reményt, amikor megtaláljuk az első jelet, egy frissen letört ágat. Ezután már alig egy órát kell szenvednünk, s egy tisztás szélén ott ül a hatalmas, fenségesen és békésen friss rügyeket rágcsáló ezüsthátú. A családból nem sokat látunk, a sűrű erdőben

inkább csak sejtjük, merre járnak. A hím egy ideig túri társaságunkat, majd rosszálló mozgással felrekedik és odébbáll. Megyünk utána. Ezt eljártsszuk párszor, míg megunja, karjára hajtja a fejét és békésen elalszik. Feje körül legyek százai zümmögnek, gyűjtenék belőlük néhányat, de a vadőrök nem tartják jó ötletnek. Így szunyókál az öreg vagy félórát, majd felriad, utálkozva konstatálja, hogy még mindig ott vagyunk, feltápáskodik és elimbolyog. Amikor a közeli fákról nagy visítózással, makogással

legráznak a családtagok, a hím felénk fordul, ránk vicsorít, s addig nem mehetünk tovább, amíg a többiek el nem tűnnek a sűrűben. Őt fényképezhetjük, de védenceit nem.

Három

Újabb tíz évvel vagyunk öregebbek. A rogyásig megrakott Toyota Land Cruiser ezúttal a Magyar Esőerdő Expedíció szolgálatában száguld eszeveszett

tempóban délnek. Az út jó, estére Kamerun délkeleti csücskében, a Dja Rezervátumban, a Kongó-mence őserdejében szeretnénk lenni, vagy legalábbis a szélén. A hathengeres motor dübörögve dolgozik, benzint fogyaszt, nem gázolajat, így meglehetősen iszákos. A benzin viszont sokkal olcsóbb, mint Magyarországon. Jó minőségű nigériai csempészárú, az út mentén árulják kannákban, vödörökben és kólás üvegekben. Szép vörös laterites por borít be mindent, az utat, a növényzetet, az összes csomagot és kiváltképpen a kocsiban ülőket. Az izzadsággal keveredve lemoshatatlan festéket képez. Sűrűn kellünk át folyókon, melyek mindegyikében gyerekek horgásznak, törpeharcát akarnak fogni. Errefelé gyerekből és törpeharcából van a legtöbb. A kereszteződéseknél útjelző táblák nincsenek, de néhány ember mindenütt álldogál, lehet kérdezősködni, majd ők eligazítanak – gondoljuk mi. Hát nem egészen ez a helyzet. Kamerunban 240 nép, törzs, etnikum él, egymás szavát sem mindig értik, nem hogy a miénket. Mindegy, az őserdőbe vezető utat aligha lehet eltéveszteni. Egyszerűen abba az irányba kell menni, ahonnan a kivágott óriásfákat hozzák.

Besötétedik, mire a Reserve du Faune du Dja bejáratához érünk. Mőszjő Boyogueno, a köpcös, vidám és segítőkész fekete főkonzervátor tapintatosan felhívja a figyelmünket, hogy „itt franciául beszélnek”. Nyugat-Kamerunban fordított a helyzet, ott az angol nyelv az úr. Ez önmagában még rendben is lenne, de az már döbbenetes, hogy a kameruniak mennyire átvették az egykori gyarmatosítók identitását. A volt francia fennhatóságú területeken élőknek megvan a véleménye az ország angolul beszélő részéről, és viszont. A német uralom emléke, bár nem egészen, de többé-kevésbé a múltba sülyedt. Itt tehát „francia felségterületen” vagyunk, az ezzel járó aprólékos bürokráciával együtt. Végül sikerül megegyeznünk Boyogueno úrral: bemehetünk az őserdőbe, filmezhetünk és rovarokat is gyűjthetünk, két feltétellel. Az egyik a szokásos – fizetnünk kell –, de a másik sem meglepő, kísérőt kapunk. Már ott is van, egyenruhás, bakancsos, hórihorgas ember, még hosszabb puskával. Nézzétek, elöltöltős fegyver, múzeumi darab – súgja Sáfrány Jóska. „Beigérik” a gorillát is. Nyugodjanak meg, találkozni fognak vele – mutat a menedzser az íróasztalára, ahonnan sötétben mered ránk egy gorillakoponya.

Az esőerdőnek ezt a részét a Dja folyó öleli körül. Az átkelés egyszerűnek tűnik, a parton pihen a komp, kikötötték. A révész viszont a falujában időzik, és rámegegy egy nap, mire előkerül. Errefelé ritkán jár gépkocsi, a gyalogosok meg a kínálkozó csónakok valamelyikét veszik igénybe. A túlparton levő Samalomo településtől a világ végén fekvő

Ekomig húzódó földút kiváló, csupán néhány helyen akadunk el. Hidat is csak párat kell építeni, a legtöbbször, ha lépésben is, rendben átjutunk. Valódi őseredeti esőerdőben kanyarog az út, ahol állnak még az óriásfák. Közben besötétedik. Imitt-amott fények villannak fel, apró falvacskákon robogunk keresztül, a kunyhók előtt fahasábok izzanak, kormos fazekakban fő a vacsora, maniőka és jam. Harmadnap késő éjszaka érünk Ekom faluba. Nyomban tanácskozni kezdünk a falufőnökkel, percek alatt köröttünk az összes lakos. Elmondjuk, hogy erdei elefántot, vörös erdei bivalyt és mindenféle más állatot, de legfőképpen gorillát szeretnénk filmezni. Meg rovarokat gyűjteni. Bólogatnak, ígérnek, mindenben segítenek, de a rovarokon megrökönyödnek. Főleg bogarakat és lepkéket fogdosniuk, van itt ennivaló elég – mondják.

A Kongó-medencében, a földkerekség második legnagyobb egyenlítői esőerdejében vagyunk. Az utolsó keréknyomot is benötte a fű, a terepjárót hátrahagyva gyalog rójuk az ösvényeket. Félhomályban botorkálunk, csak a lombkoronán ütött seben át özönlik be napfény, ahol kidőlt egy famatuzsálem. Nem sokáig, a döbbenetesen gyorsan növekedésnek induló kisebb fák, bokrok és a szerteágazó indák napok alatt beszövik a rést. Szabályos térközönként fatörzsek fekszenek keresztben, elzárják az

utat. Kong az erdő a bozótívágó kések csapásaitól, mindenki rávág az útját eltorlaszoló tuskóra. Régi dzsungeltörvény, a sok csapás alatt előbb-utóbb megnyílik az út. Ants! Formica! Hangyák! – harsan a figyelmeztető kiáltás. Húsz méter széles hangyafolyam özönlik keresztül a rengetegen, a konokul előre törő állatkák nemcsak a földön vonulnak, hanem fejmagasságban, leveleken és ágakon keresztül is zúdulnak. Tetézi a bajt, hogy a bulldoghangyák nemzetségéhez tartoznak. Förtelmes szokásuk, hogy öngyilkos dühvel kapaszkodnak áldozatukba, inkább hagyják letépní fejuket, semmint szétnyitnák rágóikat. Éjszaka is támad az őserdő, és győz. A levegő megtelik zizegő, zümmögő, de főleg csipkedő lényekkel. Végre hajnal, a falu meleg párába merül. Megszólal a kakas – és a nagy turákó. Az idő gyalázatos, a gorilla-lest ismét el kell halasztanunk. Azért van mivel elütnünk az időt. Százával gyülekeznek a tenyéryní tarka pillangók az út menti pocsolóknál, ökölní virágbogarak döngenek, araszni pókok lesnek zsákmányra. Mi meg rájuk. Némelyik filmre, a többi gyűjtőüvegbe kerül. A szerencsésebbje mindkettőbe.

Aztán végre útnak indulunk. Húsz kilométernyi hangya és légy, tüske és bozót, patak és dágvány vár ránk. Kilenc teherhordó szállítja a tabori felszerelést, mi csak a film-, fotó- és gyűjtőfelszerelést cipeljük.

Nyugati síksági gorilla. Kisebb rokonainál, és színe, valamint

Az is éppen elég. Egy faluszéli háznál megállunk, embereink részére pálmabort és pálinkát vásárolunk. Kisebb dombok emelkednek előttünk, rajtuk óriási fák, azokon meg fénylő vörös virágok. Mindenütt liánok, és megint csak liánok. Estére átzuhannunk az utolsó kidőlt fatörzsön, és elérjük Ndengét. Legalább is ezt írták fel krétával egy fára szögezett iskolatáblára. Apró erdei település, mindössze két család lakja. Egy másik tábla arra hívja fel a figyelmet,

hogy december 23-a van, hétfő. A harmadik felirata: falufőnökség. Később találunk még egy negyedik táblát, mely egy fodrász szalont hirdet, „coiffure prix 2.00 F”. Ránk férne, mégsem itt vágatjuk le a hajunkat. Sátrat verünk, közben két öregember érkezik, csapdával fogott sárgahátú duiker antilopot hoznak. Pillanatok alatt megnyúzzák, a bőrt ágak közé feszítik. Megvan a vacsora – reménykedünk, de nem, az megint csak főtt rizs, melyet tea és pá-

Pigmeus gyerekek. A pigmeusok amilyen kicsik termetre, olyan nagy

linka követ, az utóbbi úgymond egészségügyi célokat szolgál. Az állóképesebbek még pálmabort is isznak. Aztán mindenki elájul. Ott dőlnek el, ahol éppen az imént álltak. Minek egyáltalán kunyhót építeni? – merül fel bennünk a kérdés.

Gorillázni fogunk – könnyű ezt mondani, annál keservesebb csinálni. A nyugati síkvidéki gorilla egyedszáma ugyan meghaladja a keleti síkvidékiét, és még inkább a hegyi gorilláét, de nem könnyű rátalálni. Itt nincsenek „beetett” gorilla családok, az

állatok nem szoktatták hozzá, hogy naponta találkozzanak egy turista csapattal. Járják a maguk útját, és ha valami gyanúsat észlelnek, pillanatok alatt elillannak. Különbek kisebbek, mint a keleti rokonaik, szőrük barna, a tekintetük pedig barátságosabb. Mivel kevesebb figyelem fordult feléjük, csak az utóbbi időben tudatosult, hogy élőhelyeiket rendre felszámolják az erdőirtások során. Két legújabb vezetőnk, John és Pie „civilben” vadászók lehetnek. Ezért is fogadtuk fel őket – ha más nem, a rosszképű fickók

majd elvezetnek a gorillákhoz. Pirogákba, egyetlen fatörzsből kivájt bödöncsónakokba szállunk. Egyforma hosszúak, keskenyek, mind tele van vízzel, és fel akar borulni. A helybeliek guggolni szoktak benne, mi urasan vízipálma szárából vágott halmon ülünk. A billegő csónakból felpillantani is alig merünk, pedig a vízről a legszebb az őserdő. A behajló fák ágain majmok hintáznak, itt-ott egy-egy óvatos erdei antilop jön inni, suhogva rebbennek fel a szarvacsőrű madarak, miközben jégmadarak csapnak le a halakra. A nevenincs folyó csakhamar a Dja hőmpölygő sárgásbarna áradatába torkollik. Utóbbi már száz-százötven méter széles, és ugyancsak sebes. A leselkedő krokodilok időnként kidugják fejüket a vízből, talán azt hiszik, megérkezett az ebéd. Meredek parton szállunk ki, négykézláb mászunk fel az agyagos oldalon. Legszívesebben az összes felszerelésünket, de leginkább a nehéz tv-állványt a vízbe hajítanánk. Hullámos vidéken járunk, fel-le, órákon keresztül. Néhol elefántösvényre bukkanunk, meglepően szűkek. Sok a tépő-vágó-szűrő növény, ruha alig marad rajtunk, mire kikeveredünk a sűrűből.

Végre letört ágakat, megrágott rügyeket, sőt – John örömmujongásban tör ki – friss ürületet találunk. Jó helyen járunk. Aztán egy éjszakázó-fészekre bukkanunk. Megállunk, várunk. Mamao, mammaoó – John orrát befogva, nazálisan sikoltzik. Ilyen a gorillakölyök vészkiáltása – magyarázza

–, s mivel a felnőttek nem hagyják sorsukra a bajba jutott kicsiket, talán visszafordulnak. Telik az idő, már elillan az utolsó reményünk is, amikor felháborodott dörmögést hallunk, és szétnyílnak a bokrok. Itt vannak hát, szerencsére nem túl közel. Pár perc az egész, de mindnyájan boldogok vagyunk.

„Hazafelé” pigmeus faluba botlunk. Csapatnyi emberke jön elénk, a nők gyorsan a fák közé bújnak, a férfiak barátságosan fogadnak. A falu közepén szárnyék, lábakon álló levéltető magasodik. Ez a templom, mi katolikusok vagyunk – magyarázza a falufőnök. A pigmeus népesség az asszimiláció felé halad, eredeti életmódjuk gyakorlása, különösen a vadászat és a nomadizálás a legtöbb helyen törvénytelen. Letelepítik őket, előbb-utóbb megtudják, hogy mit jelentenek az olyan titokzatos szavak, mint az autó, cukor, sör, rádió meg televízió, és attól kezdve egész életükben maguk is ezekre vágnak. De ezek az emberek köröttünk nemrég jöttek ki az erdő legközepéből. Házaik hasonlóak, mint amilyeneket Ekomban láttunk, de megvan a levelekből épített, jellegzetes félgömb alakú kunyhó is. A fiatal házaspár először ebben laknak, mielőtt beköltöznének egy „modern” házba. Pusztán azért is megtartják a viskókat, hogy emlékezzenek az ősökre, akik még elefántra és gorillára vadásztak. Ők már inkább boltba járnak, vagy fogadják a turistákat...

LESOTHOI Királyság

Afrika Svájcja

Az Afrika Tanulmányok folyóirat támogatója a

LESOTHOI KIRÁLYSÁG
Konzuli Képviselete,
Budapest

www.lesotho.hu

A Líbiai-sivatag megismerése

A görögök korában a Nílus völgyében létrejött Egyiptomot általában Ázsia részének tartották, s csupán a termékeny földektől nyugatra elterülő, Líbiaként emlegetett sivatagot tekintették a világ harmadik kontinensének. A ma használatos Afrika („fagy nélküli”) kifejezés jóval később, a rómaiak révén került be a köztudatba. Eredendően e megnevezés alatt kizárólag Észak-Afrikát értették, s csak évszázadok múltán kezdték azt a Sínai-félsziget nyugati partvidékétől kezdődő szárazföld egészére vonatkoztatni. Egyiptomban ma is Líbiai-sivatag néven ismerik a Nílustól nyugatra fekvő területeket (a nagy folyó és a Vörös-tenger között pedig az Arab-sivatag húzódik).

AZ ÓKORBAN a nagy egyiptomi oázisok (talán Farafra kivételével) lakottak voltak, sőt a ma-inál nagyobb népességgel és nagyobb termőfölddel rendelkeztek. Arra viszont egyelőre nincsenek ókori, egyiptomi eredetű adataink, hogy az oázisok közötti, illetve az azoktól a Nílushoz tartó karavánutakon kívül nyugatra, a sivatagba is vezettek volna utak, jóllehet napjainkra szaporodnak azok az adatok, amelyek valamiféle kapcsolatot feltételeznek e két világ között.

A szudáni Darfurból kiinduló kereskedelmi út, melyet a középkor egyik legjelentősebbjeként tartanak ma számon, bizonyíthatóan keresztülhaladt a Líbia-sivatagon, s mielőtt Kharga érintésével a közép-egyiptomi Assziutba (Asszuán) ért számos kicsiny, akkoriban lakott oázist fűzött össze. Ezen útvonal volt a híres Darb el Arbain, vagyis a Negyven Napos Út. Rengeteg áru és évente kb. 80000 rabszolgá indult északra a karavánokkal, hogy a rövidebb pihenőket és az egyes oázisokban töltött időt nem számítva 40 napos gyaloglás után – általában mintegy 20000-en – megérkezzenek az asszuáni emberpiacokra. Az igen magas halálzási arány miatt nemcsak tevék maradványai, hanem emberi csontvázak is jelölték az útvonalat.

A modern felfedezések megindulása

A 19. század végére a poláris vidékeken kívül a Líbiai-sivatag maradt a legnagyobb feltáratlan „féhér folt” a Föld térképén. Felfedezését a természeti nehézségek – mint a vízhiány, hőség és homokviharak – mellett a közlekedés nehézségei is hátráltatták: a szívós teve is csak 300 km-t tudott megtenni két víznyerő hely között – így az ismeretlenbe indulók féltávon (150 km megtétele után) vissza kellett forduljanak, ha nem akarták kockáztatni az életüket. 1873 őszén a német felfedező, Gerhard Rohlfs a Nagy Homoktengeren (Great Sand Sea) keresztül indult útnak Dakhlából Kufra felé, ám vízkészletének erős fogyása miatt végül északra, a Siwa oázis felé kellett forduljon. Az útirány-változtatás helyén kőhalmot emeltetett, s a teljesen váratlanul érkező gyenge eső miatt a helyet Regenfeldnek nevezte el. Ez a pont aztán évtizedeken keresztül mitikus helynek számított a sivatagkutatók köreiben. Később sikerült Rohlfsnak első európaiként a Földközi-tenger felől elérnie Kufrát, ahol azonban ellenségesen fogadták, így már annak is örült, hogy épségben hazatérhetett.

Az angol Harding-King Dakhlából sugárirányban vezetett számos expedíciója ellenére az első világháborúig a Líbiai-sivatag szinte teljesen is-

meretlen maradt. A brit felfedező volt az első, aki feljegyezte a Zarzura oázis legendáját, a történetet, amely a húszas-harmincas évek feltáró utazásait nagyban inspirálta.

Az egyiptomi beduin családból származó, ám Oxfordban nevelkedett Ahmed Hassanein Bey 1923 őszén jutott el a sivatag belső területeire, ahol az „elveszett oázisoknak” nevezett helyeket keresve Kufrától délre felfedezte a viszonylag dús növényzetű völgyekkel és bővizű forrásokkal rendelkező Arkenú és Uveinat hegységeket. Hassanein volt az első, aki a sivatagi barlangokban, sziklaormokban talált „nagyon réginek tűnő” sziklavészetekről hírt adott. Déli irányban tovább haladva Hassanein érintette az Ennedi-fennsíkot, s a Kufrától 1500 km-rel délre fekvő szudáni El Fasherig jutott.

A későbbi felfedezéseket nagyban elősegítette az autó, amivel sokkal nagyobb távolságokat lehetett jelentősen gyorsabban bejárni, mint korábban a tevékkel. Az első autós felfedezés 1917-re datálható, amikor a Dakhlából induló John Ball elért egy magányos hegyet, amit a következő évben odaérkező Kemal el-Din Abu Ballasznak nevezett el. Az egyiptomi királyi család tagja, az életét a sivatag kutatására áldozó el-Din herceg más tetteiről is nevezetes maradt az utókor számára, hiszen például személyes vezetésével sikerült először – elől kerek, hátul hernyótalpas, speciálisan a sivatagra tervezett – gépkocsikkal Dakhlából Uveinatig jutni, továbbá ő írta az első tudományos közleményeket az utóbbi helyszínen talált sziklafestményekről. Mindemellett expedíciói során felfedezte a – későbbi kutatások szerint csaknem 8000 km²-nyi kiterjedésű – Gilf Kebir fennsík keleti végződését. A herceg által adott arab név jelentése „nagy fal”, és valóban jól tükrözi azt a helyzetet, hogy a plató meredek lejtővel – szinte falszerűen – emelkedik mintegy 300 m-rel a környezete fölé. Visszatértében megtalálta Rohlfsnak Regenfelden, egy kőhalmomban elrejtett iratát.

A húszas évek végén és a harmincas évek elején már sok kutató járta be és térképezte föl a sivatagot: közülük a legtöbb eredmény Raph Bagnold, Douglas Newbold és Kennedy Shaw angol katonatisztek, Patrick A. Clayton a Desert Survey térképésze és Almásy László nevéhez fűződik. Bagnold és Almásy voltak az elsők, akik szériakocsikkal behatoltak a sivatag belsejébe: Almásy 1926-ban Kairóból eljutott Kartumba, majd Szelima oázistól Khargáig haladt az elfelejtett, majd általa újrafelfedezett Darb el Arbain nyomvonalán. Bagnold pedig 1930-ban sikeresen meghódította a Nagy Homoktenger bukkait.

Almásy László sivatagi utazásai közül – eredményességét tekintve – kétségkívül az 1932-es és

az 1933-as vállalkozásai emelkednek ki, amikor a „Zarzura oázis”-nak tartott három nagy völgyet kereste a Gilf Kebirben. Az Egyiptomban megjelent francia nyelvű könyvében Almásy részletesen kifejtette azon nézetét, miszerint már az ókori görög világ is megpróbált kapcsolatot teremteni a Líbiai-sivatagban és azon túl – nyugatra – élőkkel. Ő nem hitt az akkoron elfogadott nézeteknek a sivatag változatlanságáról (mint pl. a harmincas évek legnagyobb hazai szaktekintélye, Cholnoky Jenő), hanem úgy vélte, fokozatosan romlottak az életkörülmények az utolsó évezredek klímarosszabbodása miatt. Kedvenc beszéd- és kutatási – témája volt az ún. Zarzura oázis léte és megtalálása.

Ennek alapja egy, az egyiptomi oázisok lakosai között élő – Harding-King által már leírt – hagyomány volt, mely szerint Dakhlát, Kharghát és más oázisokat rendszeresen „látogatták” a – szerintük – Kufrából induló sivatagi rablók. Az oázisokban váratlanul megjelenő tevés csapatok legyilkolták az ellenállókat, kirabolták a lakosokat, majd amilyen gyorsan érkeztek, ugyanolyan gyorsan eltűntek a zsákmánnyal. Soha nem sikerült az üldözőknek utolérni, vagy elfogni őket, mivel víztartalékaik fogyása miatt kénytelenek voltak visszatérni lakóhelyükre. Feltételezték, hogy a hosszú sivatagi úton valahol vizet találhattak a rablók, sőt a tevekaravánok sajátosságait ismerve úgy gondolták, hogy legalább két ilyen ismeretlen forrásuk is volt. A későbbi kutatások szerint az egyik ilyen állomás az 1917-ben John Ball által felfedezett, tömérdek agyagkorsót rejtő magányos hegy, az Abu Ballasz lehetett, melynek jelentése: „a korsók atyja”. Az ott talált több mint 300 nagyméretű cserépedény többsége törött állapotban került elő. A sivatagi rablók feltehetőleg ezeket a korsókat és amforákat használták víztartályként: előzőleg több karaván feltöltötte azokat, majd a támadók oda- s visszaútban innen nyerték az utánpótlást a hadjárat folytatására.

Abu Ballasz a két oázis, Kufra és Dakhla között az utóbbihoz közelebbi egyharmad úton van. Kellott tehát egy másik „vízforrásnak” is lennie Kufrához közelebb az út első egyharmadán, vagyis Abu Ballasz és Kufra között félúton – gondolta Almásy. Ez pedig szerinte csakis a mondabeli Zarzura oázis (oáziscsoport) lehetett, az ismeretlen, vagy inkább elveszett romváros, ahol a legendák alapján mérhetetlen kincseket rejtettek el. Az elbeszélésekben rendszerint tejjel-mézzel folyó pálmadús oázisként emlegették Zarzurát, amelynek „kapuján kőből faragott madár kulcsot tart a csőrében, hogy azzal az elfelejtett város felfedezője megnyithassa a titkok lakatját”. Az oázis neve egyébként megegyezik egy kicsiny sivatagi madárkéával, amely mindig a sivatag

felől érkezett a lakott részekre és ugyanarra távozott is. A sivataglakók meséiben ezek a madarak három, egymás melletti völgyben kialakult oáziscsoportban laktak. Almásy 1932-es és 1933-as expedíciójának fő célja e völgyek megtalálása, feltérképezése volt.

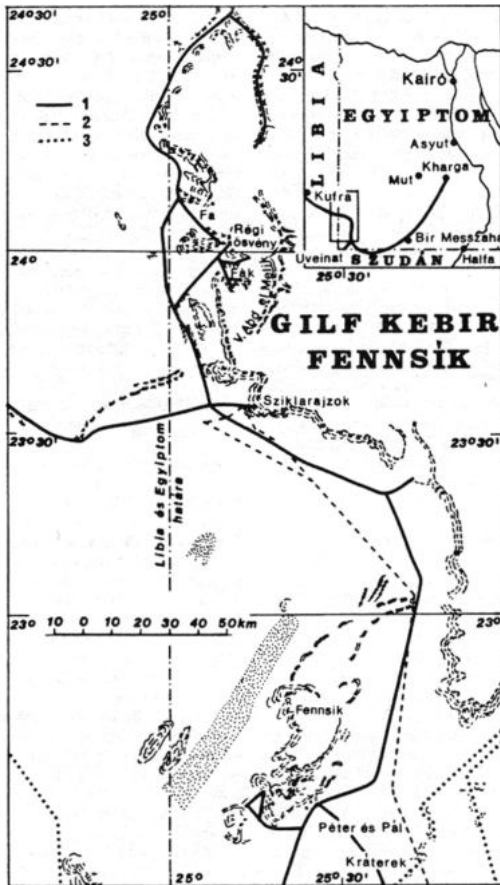
Almásy László harmincas évekbeli expedíciói során új módszert vezetett be a sivatag kutatásába: a repülőgépes légi felderítést állította a földi felmérés szolgálatába. Ennek lényege, hogy a több nappal előre járó szállító autók „kiépített” repülőtereket, üzemanyag-, élelmiszer- és vízdepókat hoznak létre, ahonnan felszállva a repülőgép hatótávolságának megfelelő mértékben minden irányban felderíti a terepet. A fontosabb objektumokat aztán az autókkal felkeresik, az utat felméri, a terepet térképezik.

Az Almásy–Clayton-expedíció (1932)

Almásy eredetileg 1931 szeptemberében indult volna líbiai-sivatagi felfedező útjára, amelynek során immáron gépkocsik és repülőgép együttes felhasználásával kívánt új területeket feltárni, pontosabban szólva az „elveszett” Zarzura oázisok nyomára bukkanni. Augusztusban társával, Zichy Nándorral kelt útra, ám Aleppo felett repülőgépük lezuhant, s bár szerencsésen túléltek a katasztrófát, a kutatásban kulcsfontosságú gépüket elvesztették. Almásy ennek következtében örömmel vette sir Robert Clayton East Clayton felajánlását, hogy Gipsy-Moth típusú repülőgépével bekapcsolódjon a kalandos utazásba. Az expedíció tagja volt még rajtuk kívül Henry G. Penderel repülő alezredes, és Patrick A. Clayton (csak névrokona Sir Robertnek) a kairói sivatagi intézet kartográfusa, valamint három szudáni sofőr és egy szakács (1. térkép).

Április 13-án indultak Khargából a szállító gépkocsik, hogy előbb benzin- és vízraktárakat létesítsenek a tervezett útvonal mentén. Almásy és P. A. Clayton este meg sem állva, Bir Messzaha (Bir = kút) érintésével továbbhaladtak még 90 km-t nyugat-délnyugatnak a Bir Messzaha és az Uveinat-hegység között húzódó dűnelánc keleti szélén kialakítandó második depóig. Clayton még az előző évben felfedezett egy átjárót a végeláthatatlan, és áthatolhatatlan homokvonalon, s ezt a 7 km-es kanyargós szakaszt követték most is. Almásy visszatérve Bir Messzahánál várta be a repülőgépet és az expedíció többi tagját hozó három Ford típusú gépjárművet. A sir Robert vezette repülőgép csak 19-én reggel kelt útra és több leszállást követően délben érkezett a találkozóhelyre.

Április 20-án 230 km-es út után elérték a P. A. Clayton által előző évben már meglátogatott, „Péter és Pál” néven térképezett két jellegzetes alakú hegyet.

1. térkép. Az 1932-es Almásy–Clayton expedíció útvonalának legfontosabb részei

Három nap alatt Almásy és Clayton alaposan felmérték a vidéket egészen a líbiai határig (a legtávolabbi hegyek nevét azonban csak később írhatták fel a térképre: Almásy a kufraiaktól hallotta a „Dzsebel Bubani” elnevezést). Április 25-én East Clayton érdekes felfedezést tett repülőgéppel, amikor kráter-szerű hegyek csoportját jegyezte fel a tábortól mintegy 10 km-re délkelet felé. A négy szabályos és egy deformált kb. 1 km-es átmérőjű, peremén 60-70 m magas képződményt alakjuk folytán vulkánikus eredetűnek gondolták. Külső, igen meredek lejtőiket a csapadékosabb időszakból származó vízmosások felszabdalták, sőt megnyitották a krátert.

A következő nap a Gilf Kebir nyugati sziklafalát követték egyenesen észak felé. A fal hirtelen irányváltozásánál Almásy és East Clayton repülőgépkőről több völgyet láttak a fennsíkról a síkságra lefutni, és egy tisztán kivehető hatalmas törést, amelyről később kiderült, hogy a fennsíkot két részre, déli és északi platóra osztja. Almásy Akabának (arabul szorost jelent) nevezte el ezt az átjárót, melynek az autóval térképező Clayton nem találta meg a bejáratát. Innen nyugati irányba haladtak tovább egészen addig, amíg a Gilf pereme ismét északra fordul.

Április 27-én reggel Almásy az olaszok megszállta Kufrába indult feltölteni víz és élelmiszer-készleteiket. Teljesen ismeretlen útnak vágott neki, és délben nagy meglepetést okozott érkezése az olaszoknak, akik azt hitték az oázis kelet felől autóval megközelíthetetlen. E naptól aztán fokozottan ügyeltek erre a határra. A visszatérő Almásy egy hétre való ellátmányt hozott (és egy tucat chiantit, amiről aztán Chianti-tábornak nevezték ezt a helyet). A táborban maradt East Clayton és Penderel 28-án felderítő repülés során meglátták a keresett vadi egyikét, a zöldellő fákkal borított „Zarzura” oázist. A következő napok a vádi eredménytelen földi keresésével teltek el. Május elsején estefelé utolsó próbálkozásként újra repülőre ültek, és ekkor megpillantották a keresett vádi egy zöldellő szakaszát, kettős forráságát; fényképet készítettek róla és a helyzetét is viszonylag pontosan meg tudták határozni. Látták a tőle keletre fekvő másik völgyet is (a Vádi Hamrát). P. A. Clayton azt írja jelentésében, hogy „felhasználták az utolsó üzemanyag-tartalékaikat is, és két rövid repülés során mind a négyen megvizsgálták a levegőből a kérdéses völgyet. Feljegyzéseik gondos átvizsgálása után így vált lehetővé a vádi völgyfőjének térképre rajzolása 3-4 km-es pontossággal”. Készleteik teljesen kifogytak, ezért csak még egy napot szánhattak a völgy földi felkutatására, de végül eredménytelenül kellett visszafordulniuk. Május 5-én különösebb nehézség nélkül elérték Khargát. A 23 nap alatt – a repülőutak távolságát nem számítva – 4800 km-t tettek meg.

Az 1933-as Almásy–Penderel–Kádár-expedíció

Több kényszerű személyi változás után (East Clayton meghalt, P. A. Clayton külön expedíciót szervezett) az előző évi csapatból csak Henry G. Penderel maradt Almásy mellett. Őket egészítette ki dr. Kádár László, a budapesti egyetem geográfus tanársegédje, dr. Richard Bermann és Hans Casparius fényképész, film-operatőr, valamint két szudáni sófőr és egy szakács. Bermann-nak Hoellrigel álnéven kiadott német nyelvű könyve krónikaszerűen rögzíti az eseményeket (2. térkép).

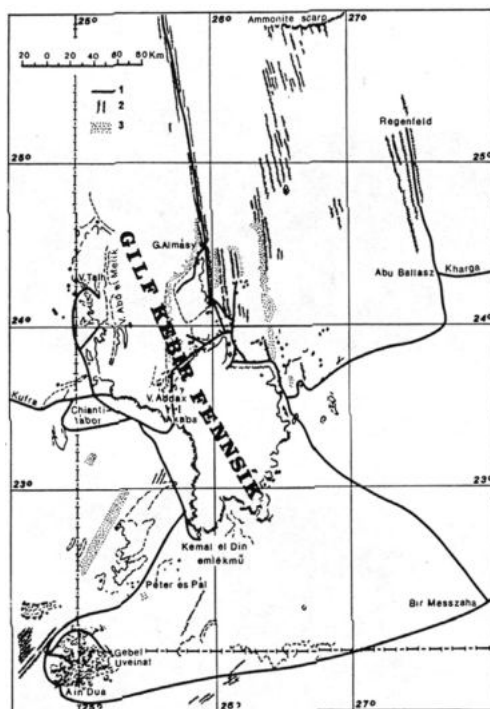
Kairóban még az indulásuk előtt tájékoztatást kaptak a sivatagból éppen megérkezett P. A. Clayton legfrissebb felfedezéseiről. Eredeti céljuk – a Vádi Abd el Melik elérése – így már az induláskor módosult, mivel Clayton feltárta a Gilf Kebir előző évben repülőgépről együtt látott völgyét. Ezután tehát Almásyék a módosított terv szerint a Gilf Kebir keleti és északi peremét akarták bejárni és felmérni, majd áthaladva a fennsíki Akabának nevezett átjáróján, a harmadik völgyet (Vádi Talh) tervezték felkeresni.

Március 14-én keltek útra Kairóból, s az első nap a Nílus völgyében autózva 350 km után Assziutba értek. Másnap nekivágtak a sivatagnak, és még aznap elérték Khargát. Készleteik feltöltése után 22-én hagyták el az oázist és kezdték meg az igazi sivatagi utat Almásy négy – széles, alacsony-nyomású kísérleti homokjáró gumival felszerelt – Ford gépkocsiján. Arab neve volt mindegyiknek: Insallah (Adja Isten), Lissza (Még nem), Dzsemkin (Talán) és Males (Nem baj). Kádár szerint a négy név „összefoglalja a fatalista arab gondolatvilágot, de igen jól fedí expedícióra induló társaságunk hangulatát is”. Első célpontjukat (Abu Ballasz) három nap múlva érték el, ahol az alaposabb megfigyelések érdekében alaptábort létesítettek. Egy nagy homokvihar után Almásyék 28-án reggel egyetlen autóval elindultak a Nagy Homoktengerben Rohlf által 1874 során felállított kőpiramishoz, amit addig csak Kemal el Din herceg talált meg. A két napos kitérőt követően 30-án és 31-én nagy homokvihar dúlt, amely jó alkalmat adott Kádárnak Abu Ballasz környékén a homokmozgás, és néhány bucka átalakulásának megfigyelésére.

Április elsején Almásy, Kádár és Penderel három kocsival továbbindulva egyenesen a Gilf Kebir melletti második alaptáborhoz („Grand Sand-Hotel”) érkeztek. Kádár és Penderel a tábor vízellátása érdekében innen két autóval a kb. 270 km-re lévő Bir Masszaha kútjához mentek: „utunk másfél napig tartott. Az utolsó fél napon olyan sík szerríren (kavics-sivatag) haladtunk, mint a deszka. Ezen kellett megtalálnunk a kutat; akár egy tűt keresnénk, mondjuk egy football-pályán”. Két nap kellett ahhoz, hogy a 65 m mély kútból megtöltsék a tartályaikat.

Ezután április 6-13. között egy hetet töltöttek a fennsík ismeretlen északkeleti peremének és környékének térképezésével. Megállapították, hogy a Gilf Kebir teljes hossza itt meghaladja a 250 km-t. Felmérésük kiegészítette Kemal el Din térképeit, mert Almásyék a herceg útvonalától északra dolgoztak. Április 14-én hagyták el a táborot, és keresztelték a fennsíkot két részre osztó nagy törés (völgy) bejáratát. Az átjáró északkeleti kijáratát elég szélesnek, jól járhatónak találták. A tovább, észak felé vezető útjukon – helyenként nagyon nehezen – már a homoktenger nagyrészt észak-déli irányú buckái között haladtak. Még aznap délután kialakítottak egy ideiglenes raktárt, ahol egy megpakolt kocsit hátrahagyva folytatták felderítő útjukat egészen a fennsík kb. 50-55 km-re levő északi elvégződéséig. Ez tulajdonképpen egy 761 m magas szigethegy (tanúhegy), amelyet Almásy-hegynek (Dzsebel Almásy) neveztek el.

Ekkor a Claytonnal megbeszélte kufrai találkozó

2. térkép. Az 1933-as Almásy expedíció útvonala

miatt visszafordultak. Három kocsival vágtak neki április 16-án a fennsíkot átszelő szorosnak, melynek első szakaszát Kádár már előzőleg feltérképezte. A szoros egyik gyér növényzetű szakaszát egy elhullott antilop trófeájáról Vádi Addax-nak nevezték el. Autójuk javítása miatt azonban csak 17-én értek ki a Gilf délnyugati előterébe, ahol az elmúlt évi táborhelyüket („Három vár”) keresték fel. Almásy volt tehát az első, aki autóval keresztülhaladt a Gilf Kebirt két részre vágó, helyenként szűk, de jól járható Akaba szoroson. A már ismert „Chianti-táboron” és a „Sátán kertjén” keresztül 19-én érkeztek Kufrába, ahonnan a Clayton vezette másik expedíció pont Almásyék érkezésének reggelén hagyta el az oázist (üzenetük szerint feltérképezték a második, Vádi Hamrának nevezett völgyet is).

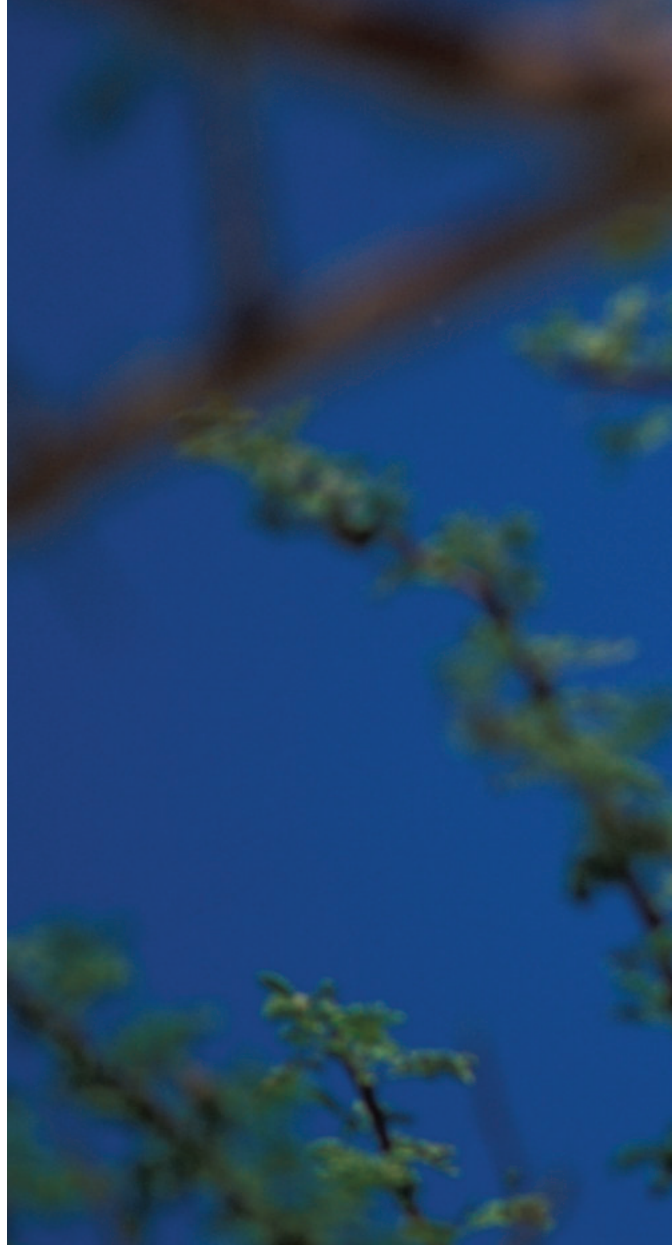
Almásyék április 26-án hagyták el Kufrát, miután fontos információkat szereztek a harmadik völgy (Vádi Talh) helyzetéről. Újra sátort vertek a „Chianti-tábornál”. Másnap erőfeszítéseik sajnos eredménytelenek maradtak, mert nem találták meg a keresett vádit. Az expedíció 30-án kettévált: Penderel és Kádár egy autóval az Akabán keresztül visszatértek a Gilf Kebir északi elvégződésénél levő Dzsebel Almásy mellett hagyott gépkocsijához, majd a Gilf Kebir északi peremére húzódó homoktenger szélén megkísérelték körülutazni a fennsíkot. Időközben azonban a szelek teljesen átrendezték a buckákat, eltörölték régi nyomaikat és sokkal ne-

hezebben haladtak, mint előzőleg. Váratlanul autónyomokkal találkoztak, és Clayton üzenetét találták meg áprilisban itt hagyott kocsijukon. Clayton Kufrából a Gilf északi szegélyén haladt végig, ezért tehát nem volt értelme a fennsík körülautózásának, mert ha két részletben is, de megtörtént már: Clayton a kétosztatú fennsík északi részét, Almásyék pedig a délit utazták körbe és térképezték fel. Ezután a Gilf legészakibb részén magát a fennsíkot járta be Kádár és Penderel, majd a hosszanti dűnék között messze északra – kb. 150 km-re (nagyjából az é.sz. 25° 50' és a k.h. 25° 40'-ig) – behatoltak a Nagy Homoktenger buckái közé.

Ezalatt a többiek felkeresték a Clayton által korábban felfedezett ún. zsiráfbarlang sziklarajzait, és miközben fényképeztek, eddig ismeretlen véseteket találtak (a közelben levő Vádi Szura híres festményeit csak a következő, októberi útja során találta meg Almásy). Még aznap délután útra keltek északi irányban az előző évből már ismert úton a Vádi Abd el Melik felé. Clayton nyomait követték a völgy zöld növényekkel borított legfelső szakaszába, majd tovább mentek gyalogosan a két forráság találkozásáig. Május 5-én szudáni kísérelőjével, Szabrral Almásy megmászta a fennsík peremét, és felfedezték a keresett Vádi Talh völgyet, a harmadik „Zarzura oázist”.

Almásy a három völgyben általa feltételezett korábbi oázist tapasztalatai alapján ún. eső-oázisnak tartotta, melyekre azt a magyarázatot adta, hogy ezeknek nincs talajvíze (tehát sem forrása, sem ásott kútja), hanem csak az időszakos esők vizét gyűjtik magukba. Az ilyenek úgy válnak aztán „elveszett” oázisokká, hogy hosszabb eső nélküli periódusok után növényzetük elszárad, a nomádok számára lakhatatlannak lesznek és annak a generációnak kihalásával, amely utójára ott legeltetett, feledésbe merülnek.

A Gilf nyugati oldalán a „Három vár” táborhelyen találkozott az expedíció két része 7-én délután. Dél felé utazva Almásy 8-án helyezte el a Kemal el Din herceg tiszteletére készített emléktáblát a Gilf Kebir legdélibb elvégződésénél. Érdemes Hoellriegel leírásából idézni a táblaelhelyezés körülményeit: „Korán reggel indultunk két autóval a Gilf déli foka felé, de közelebb érve azt találtuk, hogy egy kisebb hegy van előtte. Almásy ragaszkodott ahhoz, hogy az emlékművet pontosan a hegység legdélibb pontján állítsuk fel, és bevezetett bennünket egy vádi hordalékos medrébe, amiről azt gondolta, hogy a legdélibb ponthoz fog elvezetni. Az út olyan rossz, olyan lehetetlen volt, hogy titokban azt gondoltam: ha itt állítjuk fel az emlékművet, az idők végezetéig nem lesz még egy olyan bolond, aki eljönne ide ezt megnézni! – Szerencsére a táj szemrevételezése és

Zarzura madár (fotó: Antall Péter)

Kemal el Din térképének tanulmányozása alapján arra következtettünk, hogy még tovább délre egy másik, utolsó, nagyobb sziklatömb található. Megkönnyebbülten mentünk oda, és nagy örömünkre festői tájképet találtunk; a szikla szép háttére volt az előtte hosszan elnyúlt homokos síkságnak. A jövődő utazó, aki esetleg az emlékművet látni akarja (milyen egyéb okból is jöhetne ember újra erre a helyre), tehát legalább komolyabb életveszély nélkül ide tud jönni”.

Ezután a „Péter és Pál” sziklák érintésével az Uveinat hegységet keresték fel, ahol L. di Caporiacco professzorral és expedíciójával találkoztak. 11-én Almásy, Kádár és Casparius a hegység belsejében néhány völgyet (itt „karkur”-nak nevezik a vádit) vizsgálták meg. Az Ain Dua forráshoz visszatérve május 12-én fedezte fel Almásy a híres sziklafestményeket. A barlangok környékén Kádár archeológiai gyűjtést

végzett, Casparius filmezett és fényképezett, Almásy színes vázlatrajzokat készített.

Az expedíció itt gyakorlatilag befejezte munkáját, Almásyék 17-én északkeleti irányba indulva Bir Messzaha, majd Bir Szahra és Bir Terfavi érintésével a Darb el Arbain ősi karavánútján Khargába utaztak. Három napos khargai tartózkodást követően másnap, május 24-én érkeztek vissza Kairóba. A 4000 km-es sivatagi út két hónapján alatt folyamatosan végeztek a hőmérsékletre, szélre és felhőzetre vonatkozó meteorológiai megfigyeléseket, Kádár pedig egy 500 km-es ismeretlen útszakasról készített térképfelvételeket.

Almásy további jelentősebb expedíciói

Almásy 1933. október-december között végigvezette a német Frobenius professzor expedícióját

mindazokon a helyeken (Uveinat), ahol eddig mások és ön maga prehisztorikus leleteket, elsősorban sziklafestményeket és -véseteket talált. A munkabeosztást úgy szervezte meg, hogy mialatt a tanár a már ismert helyeken az ősi telepeket tanulmányozta és a sziklaképeket másolta kíséreeivel, azalatt Almásy felderítő utakra indult, amelyekről több alkalommal is rendkívül gazdag újabb felfedezésekkel tért vissza a táborba. Ennek az útnak sajnálatos következménye egy sajtóban folytatott vita lett, mert Frobenius Németországban a festményekről, mint saját felfedezéseiről beszélt. Almásyt – sivatagi távolléte miatt – a barátai védték meg.

1935. koratavasán aztán a magyar felfedező vadászexpedíciót vezetett két honfitársa, Horthy Jenő és Széchenyi Zsigmond számára Vádi Halfából a Darb el Arbain mentén El Fasherig és vissza. 1935 áprilisa során az Alexandriában élő Hans-Joachim von Esch tár-

saságában Almásy Ain Dallaról a Siwa oázisba utazva feltárta a Nagy Homoksivatag utolsó „fehér foltját”, amelyet még senki sem járt be eladdig (3. térkép).

Almásy nagyszerűen értett a homokon autózáshoz. Könyvében leírta hogyan kísérletezte ki a Kairóhoz közeli buckákon a különböző vezetési technikákat, a kerekek gumijainak nyomását és a további trükköket, amelyeket a különböző jellegű homokfajtákon nyert tapasztalatokkal egészített ki. Nem véletlenül kapta kísérőitől az Abu Ramla, vagyis a Homok Atyja nevet.

A világháború alatt a Líbiai-sivatag is hadszínterré változott. Az olaszok veresége után Rommel tábornok került az Afrika Korps élére, aki tapasztalt sivatagi embereket keresett, de a németek között nemigen talált ilyet. Ezért a magyar hadseregbe bevonultatott Almásy Lászlót hivatalosan kikérték, s 1941. február 8-án a német hadsereghez vezényelték, ahol nagy távolságú sivatagi felderítőként

szolgált. Néhány hónapos kiképzés után Heinkel és Junkers gépekre szerzett jogosítványt. Az ő nevéhez fűződik a Salaam-művelet, melynek célja két német hírszerző (Johann Eppler és Hans Gerd Sandstede) becsempészése volt az angol vonalak mögé. A műveletet egy oda-vissza 5600 km hosszú, víztelen úton akarták megvalósítani, ám mivel az angolok megfejtették a németek által használt rejtjeleket, így folyton a felderítőcsoport nyomában lehettek. Almásy az általa felfedezett – és mások által nem ismert – Akaba-szoroson áthaladva, az éles helyzetben sivatagi tapasztalatait felhasználva és rendkívüli bátorságáról (egyszer a Ford kocsiából a hallástávolságban levő angoloknak barátságosan átkiabálva haladtak tovább megállás nélkül) tanúbizonyságot téve, végül sikeresen teljesítette a feladatot és visszatért kiindulási helyére.

A háború után többször letartóztatták, börtönben töltött hónapokat és Népbíróság elé is állítottak, de

A legnagyobb „Zarzura oázis” a Vadi Abd el Melik völgye (fotó: Antall Péter)

később minden vádpont alól felmentették. A további meghurcolásokat elkerülendő, Almásy 1947-ben kiszökött az országból és újra Egyiptomba ment, ahol tanácsadóként dolgozott a Sivatagkutató Intézetben (az angolok nem vehették tehát komolyan a később hangoztatott „kém” vádakat). Több kalandos afrikai utazást szervezett; egy ismerőse pl. Mozambikban találkozott vele. 1951 elején megbetegedett és Ausztriába ment kezelteni magát. Március elsején még örülhetett a hírnek, hogy kinevezték az Intézet igazgatójának, azonban a salzburgi kórházban 22-én súlyos trópusi betegségben elhunyt.

A sziklafestmények

Az Uveinat-hegységben és a Gilf Kebirben feltárt több ezer kép sok hasonlóságot mutat a Szahara más részein – főképpen Közép-Szaharában – feltárt alkotásokkal. A képek zömét az ún. „tulok” korszak

(bovidien) képei adják, de a korábbi periódusba tartozó zsiráffal, és a szavanna más jellegzetes állataival is találkozunk a sziklafalakon. Mindez a sivatag lassú szárazodását igazolja, melyet a természettudományos vizsgálatok is sokféle bizonyítottak a Szaharában. A legkülönösebb és legvitatottabb ábrázolásokat Almásy fedezte fel, és a motívumnak az „úszók” nevet adta. Az „úszók barlangja” szerepelt a híres „Angol beteg” c. filmben is, de ott az Uveinat-hegységet jelölték meg lelőhelyként. Ennyi alkotói szabadság megengedhető a művészeknek, de tudni kell, hogy a valóságban a Gilf Kebir délnyugati szegélyén levő rövidke vízfolyás, a Vádi Szura (Képes vádi) szurdokának bejárata előtt talalta a magyar felfedező azt a kis – barlangnak csak jóakarattal nevezhető – kőfülkét, amelyben ezek az ábrázolások láthatók. Almásy azt feltételezte, hogy a fülke környékén a néhány ezer évvel ezelőtti nedvesebb-esősebb időszakban tó vize hullámozott,

A „tulok” korszak jellemző festménye (fotó: Antall Péter)

A kép alján látszik két „úszó” alak (fotó: Gábris Gyula)

Abu Ballas korsói 1993-ban (fotó: Antall Péter)

Az „úszók barlangját” fényképezik a Magyar Földrajzi Múzeum expedíciójának tagjai (Antall Péter, Kubassek János, Szabó József) 1993 tavaszán (fotó: Gábris Gyula)

Igenek és nemek országága

Írta: Dávid Ferenc

A TAVALYI év novemberében egy hosszabb időt töltöttünk a párommal Tunéziában. Szem előtt tartottuk, hogy a rendelkezésre álló idő alatt minél jobban megismerjük az országot. Térkép, útikönyv, GPS és hátizsák segítségével vágtunk neki a feladatnak: felfedezni a kulturális értékeket és a belső területek autentikus világát. Utunk során hosszabb-rövidebb időt töltöttünk például Sousse-ban, Mahdiában, Monastirban, Káirouanban, Tuniszban, Karthagóban, Sidi-Bou-Säidban, El-Jemben és Sfaxban. A cikk tartalmazza a tapasztalatokat és élményeket, az értelmezéshez szükséges háttérinformációkat, valamint az általam levont következtetések egységét. A terjedelmi kötöttségek miatt az olvasó számára csak egy-egy élménytöredékekkel szolgálhatok abból az egészből, ami számomra hasznosíthatóvá vált.

Két kevésbé demokratikus ország közé ékelődve, Tunézia az afrikai kontinens legészakibb állama és átvitt értelemben a legnyugatibb is. Kemal Atatürk Törökországa mellett Tunézia volt az az ország, amely képes volt az iszlámot egyeztetni a tudomány és

a technika kultúrájával. A modern ipari társadalmak mögé való felzárkózás az iszlám dilemmáját is magával hozta. Más utat járt be Egyiptom és Szíria, vagy Pakisztán és Szaúd-Arábia és megint más módon viszonyul tudományhoz, technikához, valláshoz Irán (Küng, Ess; 1998:83).

Egyre több magyarnak van lehetősége, hogy bepillantson egy toleráns arab állam és az iszlám világába. Nem hiába esik sok európai turista választása Tunéziára. Az ország területe lényegesen kisebb észak-afrikai társaihoz képest és annak is megközelítőleg 40%-a sivatag. Földrajzi elhelyezkedésének egyik előnye az országot északról és keletről határoló 1300 km hosszú tengerpart, amit szállodák végtelen sora kísér.

Az éremnek két oldala van. Tunézia a folytonosságok országa: folyamatosan küzd a belső nehézségekkel, a társadalmi feszültségekkel, de ugyanez a változatlanosság jellemző a politikai vezetésre is. „Akikre nem lehet nemet mondani” – a Newsweek egyik '90-es évekből származó címlapja jutott eszembe. A demokráciát különféleképpen definiálhatjuk. Lehet egy választás szabad, ha a választék szegényes. Kétségtelen, hogy az 1956. óta zajló változások tették Észak-Afrika „legnyugatibb” államává Tunéziát.

A politikai vezetésben nem törekednek arra, hogy állampolgáraikat zavarba hozzák azzal, hogy

ciklusonként mást kelljen ünnepelniük.¹ A Tunéziai Köztársaság legmeghatározóbb szereplője az elnök, ő nevezi ki a kormány tagjait, élén a miniszterelnökkel. Előbbit öt éves periódusra választják meg és mindenre kiterjedő befolyással rendelkezik. Zine El Abidine Ben Ali 1987. óta tölti be az elnöki szerepkört, miután az 1956-os függetlenség kivívása óta a hatalmat gyakorló Habib Bourguibát egészségi állapota alkalmatlanná tette a tisztségével együtt járó feladatok elvégzésére. Az 1987-es hatalomátvétellel a váltás és változás éve volt minden tekintetben. Visszaszorították a korábban betiltott Iszlám Párt támogatóit, akik meg akarták szerezni a hatalmat. A köztársaság második elnöke, elődjéhez hasonlóan a reformok útjára lépett. A Ben Ali-féle változás kiterjedt a politikai élet pluralizálásra és a gazdaság fellendítésére. Jelenleg kilenc bejegyzett párt működik az országban, melyek közül hat képviselteti magát a parlamentben. A meghatározó politikai erő az Alkotmányos Demokrácia Gyűlekezete, ami egy névváltoztatás ellenére megegyezik Bourguiba pártjával és napjainkban 2 millió rendes taggal bír.² Lépéseket tettek a sajtó szabadsága érdekében, megközelítőleg 300 különféle nyomtatott sajtó jelenik meg az országban. Hivatalosan nincs cenzúra és senkit sem tartanak fogva azok közül, akik szabadon fejtik ki véleményüket az újságok hasábjain.

A szabadság relatív, mivel számos esetben történetek letartóztatások, melyeket az elnökkel szembeni kritikára lehet visszavezetni. Az internetes weboldalak közül több nem elérhető a helyi szolgáltatókon keresztül (köztük hírportálok és levelező rendszerek, mint a Hotmail.com). Indexre került több televíziócsatorna, de a lakóházak szinte mindegyike rendelkezik műholdvevővel és a lakók szabadon választhatják meg a hírforrásukat. Ezek a tények, illetve emberjogi szervezetek tapasztalatai is azt mutatják, hogy a kifelé mutatott kép és reformok ellenére még gyakran háttérbe szorítják az egyéni szabadságjogokat.

Tunézia turistabarát ország, ahol már a megérkezést követően érezhetőek az egymásnak feszülő ellentmondások. Mint tojásból kikelt fiókának a tojó, azt jelenti az ide érkezőnek az elnököt hirdető képek és molinók tömege. A személyi kultusz példája, egy csepp Rákosi-korszak: zászlók, transzparenszek, plakátok, jelszavak, egyenruhák. Ebben a tekintetben nem lehet különbséget tenni az állami hivatalok és a magánszféra között. Lehet egy épület lakott, vagy lakatlan, egy dolog nem hiányozhat: a nemzeti érzés, ami minden esetben az elnök képében jelenik meg. Külön iparágga fejlődött az ehhez szükséges propaganda és díszítőanyagok előállítás. A véletlennek köszönhetően egy hasonló manufaktúrában mi is megfordultunk. Az elnökről sugallt kép régióként, településenként változik. A gazdasági élet központjában, Tuniszban elegáns öltönyt, Káirouanban konzervatív, hagyományos népviseletet ölt az utcákat keresztül átszelő zászlótömegek képein.

Mindenki számára emlékezetes lehet Monastir városa. A tengerpartja gyönyörű, akárcsak a települést egykor védő vár (ribát), amit az átépítési és erősítési munkálatok labirintussá változtattak. A mecsetek az iszlám vallás központjai, ahova más vallású látogató nem léphet be. Rövid kitérőt tennék, hogy megértsük, miért fektettek a monastiri mecsetbe vezető lépcsőfokokra pallókat. A megoldás egyszerű: ha keresztény nem is léphet be, a muzulmánok leszállás nélkül, kisebb gázadással, akár motorkerékpárral, vagy kerékpárral is behajthatnak a kapun. Talán érzékeltethető a probléma. A keresztény templomok vallási hovatartozástól függetlenül látogathatóak, de kevésbé lennének toleránsak, ha az istentiszteletr siető hívő azzal próbálna időt nyerni, hogy az előtérben támasztja le a motorbiciklijét. Természetesen a jelentősebb mecsetek esetében a turisták bemehetnek az udvarra, vagy az udvarig, hogy megcsodálhassák az iszlám építészet remekeit.³

A helyi lakosság számára más okból fontos a város. Monastir Habib Bourguiba szülőhelye. Az egykori

elnöknek a várost uraló, a régi temető közepén lévő mauzóleum állít emléket. A monumentális épület és az oda vezető út az osztálykirándulások csomópontjában fekszik. Az elnök nyughelye egyben múzeum is, ahol mindenki megtekintheti az államfő telefonját, vagy az 1-es sorszámú pártkönyvét. A személyes tárgyak között helyet kapott egy szekrény, asztal és karosszék is. Minden el van kerítve a látogatóktól, de ez nem zavarja a tunéziai diákokat. Eddigi utunk során az európaiakon kívül nem láttunk mást fotózni, ez most a helyiek terepe. Ismerve a nemzeti érzés államilag is táplált és elvárt színvonalát, ha len-

ne tunéziai iwiw, valószínűleg mindenki alapértelmezett fényképe az egykori államfő nyughelye előtt, vagy karosszékeben ülve készülne.

A tengerparttól és a szállodaövezetektől távolodva változik a hivatalos közegek száma. Az ország biztonságának fenntartásában a katonaság, a rendőrség és a nemzeti gárda is részt vesz. A szolgálati idejük alatt egyenruhát, öltönyt, vagy civil ruhát viselnek. A forgalmat rendőrök irányítják, a járőrözésben katonák is részt vesznek, a tömegben civil ruhások vegyülnek el. Utóbbiak gyalogosan, motorkerékpáron, vagy taxiban köröznek egy adott

területen. A külföldieket és a gyanúsaként vélt személyeket gyakran figyelemmel kísérik, mivel törvény tiltja a kormányzati, vagy rendőri, katonai épületek (személyek) fényképezését. A tilalmakra táblák figyelmeztetnek. A hivatali épületek, mindig a főutak mentén helyezkednek el, amelyek többnyire egyik, vagy másik elnök nevét viselik. Ide sem teherautóval, sem veszélyes, vagy robbanóanyagot szállító járművel nem szabad behajtani és erre is táblák sora figyelmeztet.

A tuniszi éjszaka hangulatos, barátságos, a gyarmati időköt idéző szoba csövázás ágya mellől nem

hiányzik a plafonig érő keskeny ablak, a kék zsugáter és a kicsiny terasz. Innen, két emelet magasságból tárul eléink az utcai forgatag és a járdák fölé nyúló fényreklámok látványa. Az utcaképek itt még tartozéka a „fakabát”, ami az őröt védi az időjárás viszontagságaitól. A fabódék az utcasarkokon állnak, két oldalról kordon védi őket és az elhelyezésnél figyelnek arra, hogy a posztoló őrök rálászanak egymásra. Éjszaka mintha többen lennének

mentén rendőrökkel, egymástól 50-100 méterre, akik örömmel válaszolnak esetleges kérdéseinkre. Persze ez sincs mindig így. Természetesen csak abban az esetben, ha előtte elmondjuk, kik vagyunk, honnan jöttünk, mit akarunk és ők segítenek is, hogy amit keresünk az nincs itt, menjünk szépen a szállásunkra. Az Európai Unió állampolgárának lenni kifejezetten előnyös, ők minden esetben kivételezett helyzetben vannak. Az, hogy a saját ál-

szolgáltatban, de a nappalhoz képest már tartozék a betárazott gépkarabély, szuronyal.

Alkalmanként egy közös van a rend őreiben, ez a szénsavval dúsított ásványvíz. A területek biztosítása folyamatos, ezért jogosultak ásványvíz vételezésére. Természetesen mindannyian ugyanazt a márkát kapják. Ezzel a kezében posztol az egyenruhás rendőr és vegyül el a civil ruhás. A rendszernek elegendő tartaléka van, hogy ellenőrizze a forgalmas csomópontokat, az utakat és az elhagyott területeket egyaránt. Fás, vagy romos területen egyaránt találkozhatunk öltönyös, fülhallgató urakkal. Az utak

lappolgárokkal szemben mennyire toleránsak, már változatosabb.

A helyi rendőri szervek minden ok nélkül fogantatásnak komolyabb fellépést, ha indokoltnak érzik. A civil ruhások kiemelik a tömegből a kiválasztottakat és az öltönyösökhöz kísérik. Iratok elvétele, átkutatás, fegyver és falhoz állítás. Okot bárhol lehet találni. Magyarországon megszoktuk, hogy az átlag állampolgárt csak ritkán, indokolt esetben, köszönés után igazoltatják. Ez általában abból áll, hogy egyeztetik az adatainkat. Az erőszak eszköze maximum a gumibot, vagy a rendőr szemé-

lyi lőfegyvere lehetne, de az a tokjában marad. A pisztoly ténye elrettentő mindenki számára. Másképpen viszonyulunk a tokjában pihenő P9R-hez, mint a betárazott és csőre töltött Steyer Aug gépkarabélyok látványához, melyek végére este a szurony is felkerül.

Nem kellett hozzá ok, hogy megállítsanak miniket, átkutassák és szétdobálják a táskánk tartalmát. Kérdés, hogy van-e értelme a hatalom állandó fé-

lelmének, ha ő maga sem tudja mi a tárgya. Álljon itt megjegyzésként, hogy a kreol bőröm és az, hogy tunéziai tartózkodásunk során az átlag helyiek életét éltük, megkönnyítette, hogy azt kapjuk, amit ők és azt írassam meg, amit láttunk, vagy átéltünk. Így történhetett, hogy az embert, mint „terrorista gyanús személyt” átkutatták. Fő a biztonság, kereshetnek fegyvert, vagy pokolgépet. Az intézkedés során nem kell szólni, úgysis eredménytelen marad. A javunkat szolgálhatja, ha kiderül, hogy külföldiek vagyunk és akkor a végén egy vendégszerető közeg jókívánságaival is gazdagabbak lehetünk. Felejsük

el a megszokott angol, vagy a német nyelvet. Az ország történelmi sajátosságai miatt franciával, vagy arabbal többre megyünk. Természetesen tört arab-sággal megkérdeztük, hogy az eset könnyebb tisztázása végett beszél-e az intézkedő rendőr angolul. A válasz a kérdésünkre egy határozott „yes” volt és máris folytatta tovább arabul. A történet érdekessége, hogy praktikai okokból három kés is volt a táska zsebében, de ez elkerülte a figyelmet. Szerencsére az irataink senkit nem érdekelték, mert az útleveleink páncélszekrényben, a személyazonosságot igazoló kártyáink pedig letétben voltak. Mielőtt rontanának az ország megítélésén, odalökte a földes ruhákat és kipakolt személyes tárgyakat, hogy pakoljunk és távozzunk.

Az idegesség oka érthető is lehetne. Azokban a napokban zajlott Tuniszban az Afrikai Gazdasági Konferencia (African Economic Conference). Az Afrikai Fejlesztési Bank (African Development Bank) és az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottsága (United Nations Economic Commission for Africa) közös szervezésében rendezték meg a „Globalization, Institutions and Economic Development of Africa” elnevezésű konferenciát. A cél az államok közötti párbeszéd volt, ami az afrikai közgazdászok és politikusok találkozására is alkalmat szolgáltatott. Megközelítőleg 500 résztvevő gyűlt össze a rendezvényen, ahol a UN-HABITAT⁴ is képviseltette magát. Az ügynökség véleménye szerint az afrikai városok jövője és gazdasági növekedésük az infrastrukturális beruházások függvénye.

Alioune Badiane a ROAAS (Regional Office for Africa and Arab States) igazgatója az alkalmatlan kormányzati és helyi politikát hibáztatta. Kiemelte a politikai akarat hiányát és a finanszírozások áttekinthetlenségét. Véleménye szerint az afrikai városok gazdasági fejlődése érdekében szükség van az emberek önállóságára és a politikai akaratra, hogy új gondolkodást honosítsanak meg, erős intézmények és átlátható kormányzat mellett. A jövő zálogát minden esetben a szállítási lehetőségek és feltételek javulásában látják. Mindezek a régiók termelékenységét növelnék, elősegítenék a területi fejlesztéseket és csökkentenék az emberek közötti társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket.

Tunézia közlekedése élenjáró az afrikai államok között, de van még mit tenni. Az utak állapota, a közlekedési szokások feltűnőek lehetnek az ide utazónak. A KRESZ csak egy emlék, akárcsak a megkopott zebra. Olcsó üzemanyag, autósiskolák és mintha mindenki egyszerre közlekedne. A gépjárművek típusaiban a francia kereskedelmi kapcsolatok tükröződnek. Sáv annyi van, ahányan egymás mellett elférnek, ezért a nyomvonalunkban is bár-

mikor találkozhatunk szembejövő forgalommal. Irányjelző helyett, vagy bármilyen üzenet továbbítására („jövök, tolatok, indulj”) mindenki a kürtöt használja. A fővárosban közlekedési lámpák is vannak, de azokat nem mindig veszik figyelembe, vagy egyszerűen nem működnek. Ilyenkor segítenek a rendőrök, akik az önmagán túlnőtt főváros közlekedését próbálják irányítani. Metró is csak Tuniszban van (Metro Leger), összesen hat vonal. A valóságban ez a magyar villamossal egyenértékű. A város laza szerkezetű, homokos talaja és alacsony fekvése nem teszi lehetővé, hogy a föld alá fúrjanak. A helyiek szerint ez metró, nem is értik, hogy az egyszerűbb megoldás helyett miért kell a föld alá rejteni. Az agglomeráció lakossága a TGM (a magyar HÉV-nek fele meg) segítségével ingázik. Kevés a vonal és a szerelvény, de egyre több az utas. A munkaidő lejárta után nem ritka, hogy vonatok 60-80 km/h-val, nyitott ajtó mellett robognak és emberek lógnak a kocsik külső oldalán. Számunkra is érdekes volt, hogy egy méterre a sínektől hogy nem esik ki az ember, és miként tartja magát a hullámzó tömeg a szerelvény belsejében. Vidéken a földút, vagy a homokos műút a jellemző. A közlekedésben ugyanúgy részt vesz a számár által húzott kétkerekű kocsi, mint az autó. A többség busszal, távtaxival, vonattal

közlekedik. Ahogy haladunk az ország belseje felé, illetve délebbre, úgy találkozunk egyre több számmal és dromedárral.

Az afrikai államok többségében megfigyelhető, hogy a túlnépesedés mellett nő a szakadék szegények és gazdagok között, ami egyik oka az évtizedek óta tartó kivándorlási hullámnak. Az iszlám egyre nagyobb jelentőségre tehet szert Európa nyugati felében, mely jelentős feszültségek forrása már napjainkban is. Az egyéni okok között a legjelentősebbek az egzisztenciális problémák. Nyugat-Európa ugyanezt a hatást váltja ki a kelet-európai fiatalságból. A biztos keresetet és megélhetést látják az öreg kontinens nyugati felében.

Többször tapasztaltuk, hogy akárhányszor szóba jött Európa, minden esetben kiderült, hogy beszélgetőpartnerünk érdekelt a kérdésben. A fiatal taxifőnök itthon maradt a nagyszülővel és a feleségével, a család többi tagja pedig Berlinben folytat üzleti tevékenységet. Egy másik esetben egy luagge-on (távtaxi) találkoztunk egy „szerencsésessel”, aki örömmel mutatta három évre szóló vízumát és repülőjegyét. Mindezek az okmányok pár száz Euroval egy mappában voltak összerendezve, ami a jövő zálogát jelenti számára. Egy hete volt az indulásig, három év sok idő és Hamburg ismeretlen számára. November

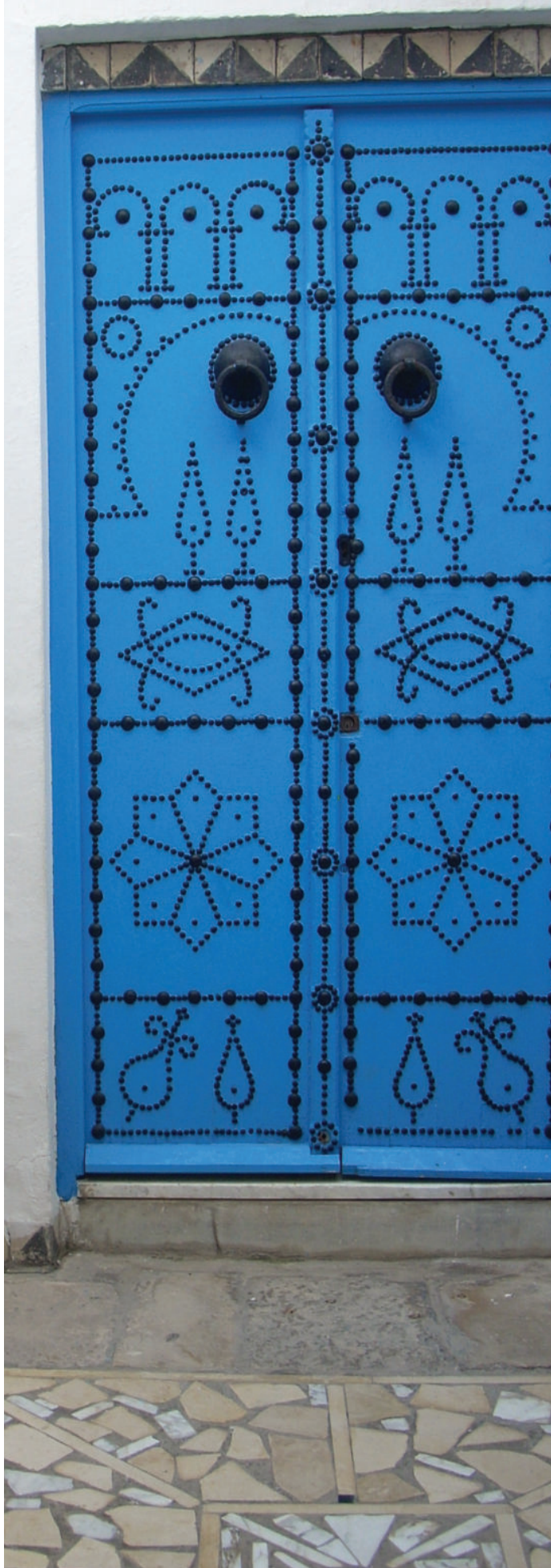
van, a tunéziai lakosság már elővette a télkabátot, mert a hőmérséklet lecsökkent és tartósan 20 °C körül ingadozik. Alkalmi beszélgetőpartnerünk sokat kérdezett, az európai mindennapok, praktikus információk érdekelték. Nézte az időjárás-jelentést és onnan tudta, hogy Németország északi felében már fagyos az idő. „Mit viselünk mi ilyenkor, vagy -20 fokban?” – télen ez nem ritka a kontinens északi részén. A választ túl röviden fogalmazhattuk meg, ezért a rémület kiült az arcára: „Amit ti +20-ban”. Barátságosan köszöntünk el, ő Sfax külvárosi részén kiszállt.

„Just look, no buy” – jellemzi a szúkók jellegzetes világát egy rovatban a Lonely Planet útikalauza. Az üzlet az arab világ szerves része és ismertetőjele, ahol az ügyes árus és a gazdagság isteni ajándék. A leendő vevők összefogdosása sport-jelleget ölt és a boltba csak bekerülni könnyű. Mindez izgalmas és emlékezetes része lehet a látogatásnak, amit nehéz elkerülni. A történelmi ismertek hiányosságát jelzi, hogy az eladók egy keveset mindig engednek a kelet-európainak, mivel „mi” baráti szocialista állam vagyunk és nem (-) amerikaiak.

A politika meghatározó a tunéziaiak életében. A nyomtatott sajtó és a média is erre van berendezkedve. A meghatározó témák között szerepel az elnök napi tevékenysége⁵, vagy az arab államok történései. Ebből következik, hogy a helyiek másképpen fognak viszonyulni Izraelhez és a támadásokhoz. Ritkán lehet politizálni, a bizalmatlanság miatt a vélemény helyett a szólamok kerülnének előtérbe. A valóságot egyéni nézőpontokból lehetett megismerni. Egy taxisofőr történelmi ismereteit azzal bizonyította, hogy Magyarország egykori nagyságára utalt és párhuzamot vont az egységes arab államokkal. A probléma forrását a zsidóságban és „Amerikában” jelölte meg. A véleményével nem étettem egyet és a következtetései sem voltak helyesek, ezért másra tereltük a szót. Tunéziát úgy jellemezte, ahol a barátság az Egyesült Államokkal csak látszat és nem eleme a hétköznapi gondolkodásnak (lásd még: Chomsky; 2005:59).

A müezzin hangja napjában ötször szólítja a híveket. Az arab országok többségében a megváltozott körülmények miatt a mecsetek tornyaiban, esetleg forgalmas csomópontokon felállított hangszórók próbálják emlékeztetni a lakosságot az imaidők betartására. Ilyenkor az állami televízió és rádió is öt percre megszakítja az adását. A reformok és a vallási tolerancia ellenére még mindig a müezzin hangja és 1400 év változatlan szokásai a jellemzőek – az ország lakosságának 98%-a muzulmán, mindössze 1 %-a keresztény és 1 %-a egyéb vallású.

A fiatalokat már „megfertőzte” a nyugat, ami

a ruházkozásban, zenehallgatásban is megjelenik. Ezzel párhuzamosan, egyfajta önazonosság keresés is megfigyelhető. Korábban Bourguiba több dolog mellett megtiltotta, hogy a nők fátylat viseljenek. Az arab identitás a fiataloknál a nyugati ruhák, mint a baseball sapka és a kapucnis pulóver párosítása a hagyományos arab – vagy másik ismert nevén: palesztin – kendővel és a fátyol újbóli térhódítása. A telefonfülkék mellett egyre több a mobiltelefon, a terek pedig a letöltött, kihangosított arab zenétől hangosak. A fiúk minden lehetséges területet, köztük a mecsetek előtti tereket is, elfoglalnak, ahol futbalozni tudnak. A közösségi élet és az összetartozás fontossága jelenik meg a sportban, kávézóknak, mecsetekben.

A nők társadalomban betöltött szerepe megváltozott. A lányokat, nőket senki sem kötelezi semmire, de a családon belüli elvárások és szokások sokszínűséget eredményeznek a mindennapok öltözködési szokásaiban. A nő helyzete sokat elárul a mu-

zulmán állam berendezkedéséről. Tunézia élen járt a reformok tekintetében. A jogtudósok a Koránra hivatkoztak, amikor a nőkkel szembeni legigazságosabb bánásmódban az egyenjúságot vélték felfedezni (Küng, Ess; 1998:129). Az arab világ más országaikhoz képest kimagasló politikai szerephez jutottak a hölgyek. A kétkamarás parlament szintjein több mint 20%-ban részesedik a gyengébbik nem a helyek számából.

Egy országról és annak lakóiról az is sok mindent elárul, hogy hogyan viszonyul ősei nyughelyéhez. A temetkezési szokások tarka képet mutatnak a világban. A tunéziai temető nem zárt, nincs körbekevert. A terjeszkedő városok szerves részeivé váltak, nem különültek el, amikor a medina⁶ körüli területek beépültek. A fehérre meszelt, vagy díszesen csempézett sírok fele olyan széles és hosszú, mint amilyeneket idehaza megszoktunk. A muzulmán temető az arab világ e felében inkább nyitott, füves mezőre hasonlít.

Ezzel ellentétben a közterületek és a lakossági élet más szinterei szemetesek. A turisták által is látogatott területeken van elvéve egy-egy szemetesláda. Az átlag polgár nem folytat környezettudatos életet. A feleslegessé vált csomagolóanyagtól, vagy keletkező hulladéktól ott válik meg, ahol az feleslegessé vált. A muzulmán világ egészére jellemző, hogy nem tekintik szívügyüknek a természetvédelmet. Az európai kultúrkörben megjelenő „Föld anya”, vagy szinonimáinak nincs is megfelelője az arab nyelvben. Az észak-afrikai államok többsége történelme során folyamatosan harcban állt a természettel és ez befolyásolta a hozzáállásukat. Ott, ahol harcot kell folytatni a sivataggal és az életet az oázis, az öntözőrendszer, a kert, az olajfaliget, vagy a város jelenti, ott szívebben látják megzabolázva és az ember szolgálatába állítva a természeti erőket (Küing, Ess; 1998:118).

Külföldiekkel és magyarokkal többnyire ott találkoztunk, ahol számítani lehetett rájuk. A frekvenciát területeket persze az árusok, a feldíszített tevék

és az önkéntes segítők is ellepték. A szervezett túrák zöme kimerült múzeumok látogatásában, vásárlásban. A buszok a kifelé fotózó turistákkal éppen amellet hajtottak el, amiről az utazásuk szólhatna: Tunéziáról. A térség varázsát nehéz visszaadni, de aki rugalmas és megbirkózik a kultúrák közti különbségekkel, az élményekkel gazdagon térhet haza. Az ország szépsége éppen akkor mutatkozik meg, mikor a függöny mögé pillantva meg akarjuk ismereni az iszlám kultúrát és a hétköznapi életet.

Felhasznált irodalom:

- Chomsky, Noam (2005): Hatalom és terror. Budapest: Független Média Kiadó
- Fischer Ferenc (2005): A kétpólusú világ, 1945-1989. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó
- Küing, Hans – Ess, Josef van (1998): Párbeszéd az iszlámról. Budapest: Palatinus Könyvek Kft.
- Rostoványi Zsolt (1983): Mit kell tudni az iszlámról? Budapest: Kosuth Kiadó

Felhasznált internetes források:

- BBC, Country profile: Tunisia
link: http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/country_profiles/791969.stm
- CIA The World Factbook, Tunisia
link: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>
- Open Directory Project: Tunisia
link: <http://www.dmoz.org/Regional/Africa/Tunisia/>
- UN-HABITAT
link: <http://www.unhabitat.org>
- UN-HABITAT roots for infrastructure investment in African cities
link: <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=6052&catid=5&tyeid=6&subMenuId=0>

Jegyzetek

- 1 Ben Ali pártja az esetek többségében 95% fölötti eredménnyel szerepel a választásokon, de nem volt ritka a 99,9%-os eredmény sem. Az elnök negyedik ciklusát tölti, a legközelebbi választások 2009-ben lesznek.
- 2 A össznépszerűség 10327800 fő (2008).
- 3 A megállapítás az UNESCO világörökség részét képező mecsetekre érvényes, ahol egy bizonyos határig tolerálniuk kell az idegen látogatókat.
- 4 UN-HABITAT (United Nations Human Settlements Programme): Az ENSZ településekkel foglalkozó ügynöksége. 1978-ban alapították, központja Nairoiban (Kenya) található.
- 5 Az elnök nem mindig tartózkodik ott, ahol mutatják. Ezt mi is tapasztaltuk. Gyakran sugároznak korábban felvett jeleneteket, vagy montíroznak mögé különböző háttérket. Az ok a támadásoktól való félelem, ezért folyamatosan félrevezető híreket közvetítenek.
- 6 Az öreg település, amit eredetileg fal vett körül. A modernizáció során sok helyen lebontották a falakat és az épületek egy részét, hogy rendezettebbé váljon a település. A medina a keskeny, rendszertelen utcáival az óváros szerepét tölti be.

Az Afrikáért Alapítvány és a Magyar Afrikaplatform elnökével, illetve társelnökével, France Mutombóval egy, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (IRM) és az Európai Unió Integrációs Alap (EIA) által támogatott, migrációval, a Magyarországra érkező bevándorlók beilleszkedésével, a hazai társadalom irányukban tanúsított attitűdjeivel kapcsolatos kutatás keretében beszélgettünk.

France Mutumbo

IDR: Melyik országban született?
France Mutombo: A Kongói Demokratikus Köztársaságban születtem.

IDR: Kérlek, mesélj egy kicsit a szülőhazádról és arról a térségről, ahol születted? Város, falu, körzet. Milyen volt ez? Milyenek az ottani életkörülmények?

F.M.: Mbuji Mayi városában születtem, ez Kasai tartomány fővárosa, de abban az időben, amikor mi születtünk, még csak egy kis falunak számított.

IDR: Ez mikor volt?

F.M.: 1976-ban. Alig volt aszfaltút, alig volt víz valahol, de nagyon felkapott városnak számított, mivel gyémántváros volt. Igazából nem lakhatás okán, hanem a bánya miatt épült. Gyémántbányászattal foglalkozó cégek építették a munkásaik számára.

IDR: Kongóiak?

F.M.: Nem. A szakértők és a vezetői pozíciókban helyet foglalók inkább belgák és külföldiek.

IDR: A külföldiek tulajdonában voltak a bányák?

F.M.: Nem, állami tulajdonban voltak. Hat éves koromig

ott nőttem fel, utána elköltöztünk Kinshasába. Viszont az a hat év, amit ott töltöttem Mbuji Mayiban, bizonyos szempontból meghatározta az életemet.

IDR: Gondolkodásban vagy élményekben?

F.M.: Gondolkodásban, és igen élményekben is. Ott jártam óvodába, és az általános iskola első osztályába. Az ott szerzett iskolai élményeket soha nem felejtettem el, mert amikor elmentem a fővárosba, teljesen más iskolákkal találkoztam, mint ott. A Mbuji Mayiban lévő iskolánk nagyon elit iskolának számított, a gyémántbányában dolgozó emberek számára építették.

IDR: Ez egy jól szituált környezet volt? Elmondhatjuk, hogy a társadalom egészéhez viszonyítva itt mondjuk jobb életminőség volt megadatva?

F.M.: Igen, valamilyen szinten, de a város a nagyobb részén – tulajdonképpen, ahogy jellemző egész Afrikára – szegénység volt. Emeletes téglaházak, viszont három kilométerrel arrébb már kunyhók vannak, ilyen egy város. Mi elsősorban nem a klasszikus értelemben vett – hogy is mondjam – lu-

xuskörülmények között éltünk, hanem mi is kunyhókban. Apukám elkezdett kereskedni, ruhával, meg egyéb más áruval, aztán belefogott a gyémántkereskedelembé, onnantól kezdve kicsit emelkedett az életszínvonalunk.

IDR: Ez az iskola és az óvoda, amiket említesz, ezek egy faluban voltak, vagy városnak minősül? Úgy értem, ahol az első hat évet élted.

F.M.: Igen, városnak minősül.

IDR: Mennyi lakosa volt?

F.M.: Most kétféle város, akkoriban százezer fős lehetett.

IDR: A fővárosi iskola milyen iskola volt?

F.M.: Olyan iskolába kerültünk, ami állami finanszírozású volt, érezhető volt a különbség. Ebben az időszakban tulajdonképpen változás állt be a családi élet tekintetében, mert anyukám és apukám kis szünetet tartottak a házasságukban.

IDR: Különköltöztetek?

F.M.: Igen. Voltak elrendeznivalók a családban, és addig szünetet tartották. Anyu elment a családjához, apu pedig gyémántkereskedő

lévén, utazott mindenhova. Mbujji Mayiból Kinshasába, Kinshasából Európába, és ott árusította a gyémántot. Általában az a jellemző, hogy a gyémántkereskedőknek több feleségük van. Minden országban kell egy biztonságos hely, ahol meg tud szállni, mert a gyémánttal úgy mászkál az ember, mintha aprópénz volna a zsebében. Amennyiben nincsenek bankok, nincsenek biztonságos helyek, egy megbízható asszony, akkor nem működik az üzlet, onnantól fogva ellopják tőled, és elveszítetted a milliókat.

IDR: Valójában be is biztosított magát ezzel, nem?

F.M.: Igen, ha mondjuk valakinek a fővárosban van egy felesége, aki folyamatosan várja, amikor leszáll, akkor az már biztonságot jelent. Ezt követően apunak is lett egy másik felesége a fővárosban. Miután ez a dolog anyuval nem rendeződött időben, akkor mégis úgy gondolta, hogy jobb lenne, ha egy asszonnyal foglalkozna, illetve a gyerekekkel, mi velünk. Elvitt minket a fővárosba a második feleségéhez, a mostoha anyánkhoz, aki gondoskodott rólunk.

IDR: Hányan vagytok testvérek?

F.M.: Öten voltunk testvérek.

IDR: Végeztél már fiatal korodban is munkát? Dolgoztál valamit? Akár segítettél apukádnak valahol, nem azt mondom, hogy a bányában gyémántot bányásztál, de bármit, ami családi üzlet volt.

F.M.: Igen, igen. Gyermekkoromtól fogva mindig dolgoztam. Amikor még csak nyolc éves voltam, akkor dolgoztam először. Ez azt jelentette, hogy mivel a fővárosban voltunk, kicsit szabadabban mozogódtunk, mert apukám nem volt mindig ott, hogy vigyázzon ránk, a nevelésünkre. Volt egy kis szabadságunk. Régen nem volt bevásárlókocsi. Ha valaki megvásárolt dol-

gokat, akkor hordárokat fizetett, tehát hordárokként dolgoztunk a bevásárlóközpontoknál. Fogtunk egy csomagot, és elvittük a kocsiig, vagy hazáig, cserébe sütit, vagy egy kis pénzt kaptunk. Ebből volt egy kis zsebpénzünk. Vehettünk egy alsónadrágot, ami nagyon jó dolog, mert Afrikában az ember örül, hogy van nadrágja, nem pedig alsónadrágja. Afrikában, ha van egy alsónadrágod, akkor nagymenő vagy. Szóval ilyen dolgokat vetünk. Azon kívül apukámmal nem nagyon kívántam dolgozni. Tudatosan nem akartam vele dolgozni, valahogy belülről mindig önálló akartam lenni, és önállóan akartam megoldani a dolgokat. Úgy gondoltam, ha apuval dolgozom, akkor nem leszek önálló.

IDR: Igen, ez nagyon fontos szempont, és ezt már kiskorodtól érezted?

F.M.: Igen kis koromtól, belülről indult az egész. Élveztem, hogy elmentem a bevásárlóközpontba, hazacipeltem az árut, és akkor kaptam valamit. Ez az enyém, ezt én kerestem. Sőt, volt hogy egy üzletet közvetítettem, és járt volna százalék, vagy jutalék. Apu barátja vásárolt egy motort, én tudtam ki az eladó, összehoztam őket, és ak-

kor nekem járt volna 10% jutalék. Persze a 10%-ot apunál hagyták, és akkor azt nagyon nehéz volt behajtani. Mindig azt mondta nekem, figyelj fiam, eszel ingyen, alszol ingyen, tusolsz ingyen, mit akarsz még?

IDR: Milyen nyelveken beszélsz?

F.M.: Öt nyelvet beszélek. A csilubát, amit Mbujji Mayiban, a szülővárosomban tanultam, ez az anyanyelvem. Lingalát, amit a fővárosban tanultam, azt is anyanyelvi szinten beszélem. Ez a kulturális nyelv, a zenében például, de az iskolában csak két-három évig tanítják, utána tovább folytatódik a tanulás franciául. A francia tehát a harmadik, majd gimnáziumban a kötelező angol és végül a magyar az ötödik.

IDR: Milyen okokból érkezett Magyarországra?

F.M.: Tanulmányi céllal jöttem Magyarországra, nyertem egy ösztöndíjas lehetőséget.

IDR: Ez állami ösztöndíj volt?

F.M.: Nem. Egyházi, teológiai iskolába. Akkor Magyarországra érkeztem, a Sola Scriptura Teológiai Főiskolára, hogy folytassam a tanulmányaimat.

IDR: A Sola Scriptura az adventisták iskolája, ugye?

F.M.: Igen. A Reisinger János volt az egyik tanárom. Ő foglalkozott velem nagyon komolyan. Pótszülömnek tartom, mivel egyrészt franciául beszélt, és családjából majdnem mindenki beszélte a nyelvet. Másrészt, amikor megérkeztünk, akkor felkaroltak, családi-lag és az oktatás szempontjából is.

IDR: Egyedül érkezted Magyarországra?

F.M.: Nem, ketten voltunk.

IDR: A családból?

F.M.: Nem, Kongóból.

IDR: Te mindenképpen el akartál menni külföldre tanulni, vagy jött az ötlet?

F.M.: Úgy is mondhatjuk. Én mindig arra törekedtem, hogy amit tanulok az színvonalas legyen. Még akkor is, amikor apukám megsz-

akár mennyire szegény volt apu, mindig követeltem, folyamatosan követeltem, hogy normális iskolába járjak. A testvéreim kevésbé nívós iskolákba mentek, mert nem volt bennük akkora indíttatás, mint bennem, így apu mindent megtett, hogy taníttasson. Mikor befejeztem a gimnáziumot, leérettségizem, akkor ott álltam, hogy hova menjek? Körülnéztem minden egyetemen Kongóban, igazából egyik sem vonzott, amiről úgy gondoltam, hogy ez színvonalat adhat nekem. Olyan egyetemek vannak, ahol reggel 8-tól este 6-ig állva jegyzetelsz, mert az 500 fős tanteremben 3000 gyerek van. És nem az megy tovább, aki okos, hanem aki fizet valamit a tanárnak, akinek van protekciója. Korrupt az egész, a pénzről szól. Akkor beszéltem apuval, hogy szívesen folytatnám a tanulmányaimat Európában. Erre azt mondta:

szolgáltam. Ezt nagyon-nagyon a szívem mélyén viselem, ezért nem állt távol tőlem a teológiai felajánlás sem. Eredetileg közgazdász akartam lenni, annak készültem. Már a gimnáziumban is ilyen osztályba jártam, de felajánlották ezt a lehetőséget és úgy gondoltam, hogy szeretem ezt is, ez a második opció, akkor ezt fogom csinálni.

IDR: El is végezted és itt diplomáztál a Sola Scripturán, ugye?

F.M.: Igen, diplomáztam, befejeztem.

IDR: Teológus végzettségű vagy?

F.M.: Igen. Dolgoztam is lelkész-ként teljes munkaidőben, de most már csak hobby szinten csinálom.

IDR: Most főállásban, teljes idődben a civil szervezeteket csinálod, tehát az Afrikáért Alapítványt és az Afrika Platformot?

F.M.: Igen.

IDR: Beszéltünk ugye arról, hogy miért éppen Magyarország, illetve a családi helyzet, hogy a minőség az mindig fontos volt számodra. Azt hiszem ez egy nagyon fontos dolog, egy belső hajtóerő, akár Istennel, akár a tanulmányokkal kapcsolatban. Magyarországon kívül éltél-e máshol? Más országban? Más területen?

F.M.: Más országban nem éltem, csak az országon belül sokszor távol voltam a szüleimtől. Egyrészt bennlakásos kollégiumban laktam három éven keresztül. Ott nem minden héten mehetsz haza, csak a nagyszünetekben, tehát Karácsonykor, Húsvétkor.

IDR: A szülők jöttek?

F.M.: A szülők jöttek, egy látogatás volt engedélyezve, nagyon ilyen kis katonaság féle volt. Nem voltam katona, mert Kongóban nem kötelező, de amit a katonaságban lehetett volna tanulni, azt

gényedett, mert az anyagi helyzete mindig hullámzó volt, egyszer a csúcson volt, milliomos, egyszer pedig nagyon szegény. Minden attól függött, hogy milyen szinten állt az anyagi helyzete, és akkor milyen iskolába fogunk járni. De

„Fiam most nincs pénzünk, majd meglátjuk”. Utána jött ez a teológiai ösztöndíj. Tehát megmondom őszintén, hogy én Isten dolgaival kezdtem foglalkozni Kongóban, és már 13 éves koromban egyházakról egyházakra jártam és komolyan

ott a kollégiumban megkaptam. Fegyelem, minden.

IDR: De bírtad ezt egyébként?

F.M.: Bírtam, és élveztem is, mert éreztem, hogy a jellemnevelésemnek jól tesz. Nem volt az a lazaság, nem volt elnézés. Ekkor kell felkelni, ekkor van ebéd, ekkor van tanulási idő. Ezt nem szabad, ezt szabad. Istent tisztelni kell, ha nem csinálod, kikapsz rendesen.

IDR: Amikor megérkeztél Magyarországra, akkor mondjuk adminisztrációs értelemben, vízum, letelepedési engedély, tanulási engedély tekintetében voltak-e nehézségek, amikkel szembesültél, vagy hogyan emlékszel arra, amikor először megérkeztél Magyarországra?

F.M.: Hála Istennek, kiváltságos helyzetben voltam. Amikor megérkeztem Magyarországra érdekes módon nem volt vízumom.

IDR: Nem volt vízumod?

F.M.: Nem volt vízumom.

IDR: Nem volt vízum, semmi? De mégis csak kellett valamilyen engedélyeket beszerezni.

F.M.: A Scriptura igazgatóságának van egy nagyon ügyes ügyintézője, aki kitalálta, illetve valahogy elintézte, hogy vízum nélkül utazzak Kongóból. Itt Magyarországon, a

reptéren kaptam meg a vízumot.

IDR: Tehát amikor beléptél odaadták a vízumot?

F.M.: Igen. Másfél órán belül megvolt minden.

IDR: Nem volt fennakadás? Tehát azokat a papírokat, hogy az iskola ösztöndíját ad...

F.M.: Nem, nagyon jól elő volt készítve a pálya.

IDR: Ez mikor volt? Melyik évben?

F.M.: 1997-ben. Szóval elő volt készítve a pálya, úgyhogy nem volt gond. Végülis minden évben megújítottam, sőt több évre meg is kaptam a tartózkodási engedélyt.

IDR: Évről évre meg kellett erősíteni bevándorlási hivatalnál? Most milyen státuszban vagy egyébként?

F.M.: Tartózkodási kártyám van, mert közben megnősültem, és ez automatikusan jár. Öt évre kaptam most meg, de szeretnék letelepedésiért folyamodni, úgy látszik egyelőre semmi problémám nincs.

IDR: Igazából így adminisztrációs értelemben mész, haladsz végig ezen... – nem szembesültél problémákkal?

F.M.: Problémák voltak, a legnagyobb probléma az, hogy az

emberek – akik a bevándorlási hivatalban dolgoznak –, nincsenek a helyzet magaslatán. Bocsánat, de ki kell mondani, nincsenek tisztában bizonyos szabályokkal, sokszor félrevezetik az embereket, sokszor nem jókedvvel tájékoztatják a külföldieket. Gondold végig, akik a külföldiekért dolgoznak, azok közül sokan nem is beszélnek se angolul, se franciául. Gondold végig, hogy olyan ügyintéző áll szemben veled, aki nem tud angolul, se franciául, viszont te nem tudsz pontosan magyarul. Félreértések vannak, nincs jó kommunikáció. A kezdedbe adnak egy papírt, amiről azt sem tudod mit jelent pontosan. A legdurvább dolog az, hogy az ember lehet normálisan el tudná intézni az egészet öt percen belül, egy napon belül, egy héten belül, de mivel nem kap rendszeren információt, ezért húszszor kell visszamenni ugyanabba a hivatalba. Ez borzalmas. Mindenki dolgozik, vagy iskolába jár, így mindig szabadságot kell kivenni.

IDR: Fontosat említesz. Egyrészt ez a kommunikáció probléma, de mi a helyzet a hivatalnokok hozzáállásával? Amikor bemész egy ilyen hivatalba, illetve bementél egy ilyen hivatalba, akkor hogyan fogadtak téged? Mi volt az élményed? Nem kezeltek le azért, mert mondjuk te afrikai vagy? Mi volt az élményed abban a szituációban? Nem volt-e ilyen alá-fölrendeltségi érzésed?

F.M.: Ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom, ha Magyarországon beszélünk a rasszizmusról, a xenofóbiáról, akkor azt jobban lehet érezni a bevándorlási hivatalban, mint az utcán. Az emberek nagyon közömbösek, nem mindig segítőkészek. Lehet az a munkájuk, hogy ne engedjenek be „idegeneket”, szűrik meg az embereket, mindenesetre az emberi kedveség, a segítőkészség az ritka. Kevés emberrel találkoztam, akik annyira

ra akartak segíteni. Ez visszatérő dolog volt. A másik, ami nagyon-nagyon fájdalmasan érintett, hogy régen, mielőtt az Európai Unióhoz csatlakozott Magyarország, mindig két iroda volt. Az egyik az európai közösség számára, ahol minden rendszeren fel volt építve gyönyörűen, a másik pedig a románoknak, az afrikaiaknak, zsúfolva, sorrend nincs, semmi gép, aki korábban jön, az talál helyet, aki nem, az állt egész nap, és utána kiderült, hogy nem kerülhet sorra, mert záróra. Szóval nagyon-nagyon összevisszaság volt.

IDR: Mára jobb ez a helyzet?

F.M.: Most már sokkal jobb, szerintem egyre jobb, az Unió szabályozásai miatt emelkedett egy kicsit a színvonal.

IDR: Mennyire érzed magad otthon Magyarországon?

F.M.: Én otthon érzem magam.

IDR: Tehát ez az otthonod?

F.M.: Igen. Azt szoktam mondani, amikor Kongóba megyek, és kérdezik, hogy hova mész, hogy haza megyek, otthon vagyok, de most itthon vagyok.

IDR: Mikor nősültél meg egyébként?

F.M.: 2006-ban.

IDR: Gyerek van?

F.M.: Igen, egy gyerekünk van, másfél éves.

IDR: Kislány, kisfiú?

F.M.: Kisfiú. Most próbáljuk nevelni.

IDR: Akkor a teológiát te most hobby-szinten csinálod úgymond, ezt már mondtad, de ez a vallásosság, az Istenhez való kötődés az ugyanúgy megvan? Nem változott semmit?

F.M.: Nem változott semmit, erős hitem van, és ez meghatározza a mindennapjaimat.

IDR: Adventista vagy?

F.M.: Igen, az vagyok. Tulajdonképpen nem változott semmi, csak a munkahelyem.

IDR: Igazából a munkahelyed, amiről beszéltünk, a civil szervezetek. Ez teljesen kitölti napjaidat?

F.M.: Kitölti a napjaimat, igen.

IDR: És ez komoly kihívás, nem? Az igazi nagy harc akár a minisztériumokkal, akár a cégekkel, tehát hogy egyáltalán működni lehessen, megvalósítani célokat.

F.M.: Egy olyan alapítványt működtetni, mint a miénk, illetve fenntartani, úgy mondják franciául, mint az „ivó tenger”, tehát meg kell inni a tenger vizét. Természetesen lehetetlenség meginni. Hála Istennek azt mondhatjuk, hogy kitartással, becsületességgel, odaadással mindig találunk támogatókat, még a válság idején is. Mondhatjuk, hogy sok alapítvány megszűnik, de mi valahogy megpróbálunk talpra állni, igaz nehezen. Hiszünk abban, amit csinálunk.

IDR: Ugye a családod otthon maradt, mármint Kongóban. Hányszor tudod meglátogatni őket egy évben?

F.M.: Az alapítványnak köszönhetően, minimum kétszer egy évben. 2004 óta, illetve 2005 óta minimum kétszer egy évben, a legtöbb az négyszer volt, tavaly. Különböző okok miatt megyek haza, a projektek miatt, vagy el kell kísérni egy magyar csoportot. És ha már ott vagyok, van időm benézni a rokonokhoz, hogy találkozam velük.

IDR: Magyar barátok, mert gondolom vannak azok is?

F.M.: Vannak, igen. Sok magyar barátom van.

IDR: Őket hol szerezted?

F.M.: Egyrészt az iskolában, a kollégiumban. Az iskola idején iskolatársaim voltak, ők a legközelebbi barátok, mert velük meg tudtunk beszélni mindent. Másrészt a munkám során kialakultak baráti kapcsolatok is, főleg olyanokkal, akik közelebb állnak az afrikai témához, ahhoz, amit csinálunk,

tehát vannak közös témáink, közös érdeklődésünk, közös céljaink, ami összeköti azt a barátságot.

IDR: Össze szoktatok jární egyébként? Szoktatok találkozni?

F.M.: Persze, szoktunk találkozni. Meghívjuk őket magunkhoz, vagy fordítva. Ezáltal olyan barátokat is szereztem, akik a feleségem révén a baráti körben vannak.

IDR: Milyennek gondolod a magyar embereket általában? Tehát ami így jelzőként, asszociációként elsősre az eszedbe jut. Az élmény milyen a te fejedben a magyarokkal kapcsolatban?

F.M.: Őszintén szólva én nagyon szeretem a magyar népet. Nem a megélhetőség miatt maradtam Magyarországon. Lett volna lehetőségem akár Amerikába, vagy Franciaországba menni, ott esetleg jobban fel tudtam volna találni magamat, akár az egyházi szintet nézve is. De hogy Magyarországon maradtam az annak köszönhető, hogy úgy éreztem, a magyar nép még köztes állapotban van a nyugati és a keleti között. Ez na-

gyon-nagyon fontos, mert van egy kis nyugati gondolkodás, de még van egy keleti gondolkodás is. Ha csak keleti gondolkodás lett volna, akkor lehet, hogy nehezebb egy külföldinek. De ha csak nyugati lett volna, akkor lehet azt éreztük volna... azt a felsőbbrendűséget mindenhol, tudod ezek a gyarmatosított gyerekek, ezek az afrikai gyerekek.

IDR: Miért egyébként úgy érzed, hogy Franciaországban például...

F.M.: Ha Franciaországban, Németországban, vagy Belgiumban tartózkodsz, és a belgákkal beszélsz, érezhető... érezhető, hogy ő eleve lenéz téged, eleve van egy felsőbbrendűség érzete.

IDR: Magyarországon ez nincs?

F.M.: Itt Magyarországon részben van, de nem jellemző mindenhol. Itt az emberek barátságosak, itt az emberek tudni akarnak dolgokat. Egy belga ember nem akar tudni Kongóról, ők nem kíváncsiak, ők azt hiszik, hogy mindent tudnak. Egy francia férfi az egész világról tud mindent, és ha meg akarsz ismerkedni vele, akkor te ismerjed az ő kultúráját. Ismerjed az ő kultúráját és pontum. Ő nem fogja tudni a nevedet, nem akar lemenni arra „szintre”, ahol te vagy. De a magyarok le tudnak menni arra

a „szintre”, le tudnak menni az afrikai szintre. Ők tanulni akarnak, meg akarják tudni. Nekem ez érezhetően pozitív visszajelzés, egy nyitott gondolkodás.

IDR: Toleráns, ez azt jelenti vagy befogadó inkább?

F.M.: Befogadó, befogadó. Persze azt is lehet látni, hogy vannak szélsőséges mozgalmak, vagy mit tudom én, de azért a társadalom nagyobb részét nem foglalkoztatják ezek a mozgalmak itt Magyarországon. Látszik, hogy az emberek nem szeretik azt, ami szélsőséges, ami... ami feketén-fehéren van. Valamilyen formában ez előny, hogy Magyarországon mégsem keleti, mégsem nyugati, hanem középen van. Nekem az a véleményem, hogy nyitottabbak is, meg akarnak ismerni.

IDR: Néztünk pár friss kutatást. Ezekből az derült ki, hogy a magyar társadalom bizalmatlanabb a külföldről érkezettekkel szemben. Tehát pont szembe megy azzal, amit te mondasz. Van egyfajta zárkózottság. Ezzel kapcsolatban van bármilyen észrevételed? Tehát te pont azt erősítenéd meg, hogy nem ezt tapasztalod?

F.M.: Én ezt nem tapasztalom. Inkább azt tapasztalom, hogy nyitottabbak, akarnak tudni. Azt

kell tudni, hogy ez egy zárt világ volt 1990-ig. Ez egy zárt közösség volt, és amikor megnyitottak a határokat, amikor ablakokat nyitott Magyarország külföldre, akkor minden magyar meg akarta tudni, mi van ott. Én úgy gondolom, hogy a magyarok rengeteget utaznak most. Ez meghatározza, hogy mennyire akarnak tudni másokról. Van egy bizonyos dolog, ami nem a hétköznapi emberekről szól, hanem azokról, akik esetleg a politikában vannak, akik a minisztériumokban dolgoznak, akik valamilyen formában a hatalom közelében vannak. Például a nagy hivatalokban vannak előírások, figyeljétek gyerekek, akkor ebben az évben csak száz embernek fogunk menedékjogot adni. Nem tudom Magyarországon, hogy van, de vannak olyan országok, ahol van egy kvóta, ennyit fogunk adni és kész. Itt lehet érezni, hogy nem nyitottak az emberek, zárkóztak.

IDR: De Magyarországon ezt nem érzed?

F.M.: Ezt nem. A másik fontos dolog, amit meg kell említeni, az a munkavállalás kérdése. Ezt is lehet érezni, de ez nem azt jelenti, hogy a főnök azért nem akar téged beszervezni a munkába, mert külföldi vagy, hanem csak fél attól, hogy jön az állam és akkor mindenféle

vizsgálatokat csinál, jön az APEH, vagy mit tudom én, és akkor rászállnak, hogy feketén dolgoztatja az embereket. Gyanakvóbb a hivatal ilyen szempontból. Ilyenkor inkább azt mondja az ember: nem akarom, de ez nem a zárkózottság, hanem félelem. Ha ugyanazzal az emberrel találkozol az utcán, akkor teljesen nyitott.

IDR: Pont a munkakereséssel kapcsolatban lett volna kérdés. De ez mellett a társadalom is érdekel bennünket, hogy a hétköznapi ember... mondjuk mész az utcán, érzed azt, hogy másként viselkedik veled? Mert mondjuk fekete színű a bőrod.

F.M.: Egyáltalán nem. Nem tudom, lehet, hogy nekem van más kisugárzásom, de azért 12 éve vagyok Magyarországon, viszont az ujjaimon meg tudom számolni az ilyen eseteket. Talán egy-két alkalom volt, amikor esetleg negatív megjegyzéseket kaptam, de az sem volt komoly. Megnézem ki az az ember, aki negatív megjegyzést tesz. Én ezt nem láttam, ha nekem egy művelt, tanult ember negatív megjegyzést tesz, akkor elgondolkodhatok, hogy ez az ember biztos végig átgondolt mindent, van alapja. De ha egy alig tanult, egy hippy gyerek, egy ilyen bulizós, részeg valaki teszi ezt, azzal nem kell foglalkozni. Ha vannak afri-

kaik, akik azt mondják, hogy itt rasszizmus van, meg fajgyűlölet, akkor úgy gondolom, hogy sok alkalommal nem a rasszizmus probléma, nem fajgyűlölési indítékok vannak a háttérben, egyszerűen olyan közegben mozognak, ahol az emberek már nem gondolkodnak normálisan, nincsenek eszközök. Természetesen mondhatjuk, hogyha feketével csinálják, akkor az ideggyűlölet. Nem azt jelenti, hogy nem létezik, de sokkal kevésbé van jelen, mint mondjuk Franciaországban.

IDR: Mennyire érzed – most 12 év után, abszolút itt élve ebben a társadalomban – magad magyarnak? Amikor azt mondd, hogy igen, ez az otthonod, vagy amikor itt vagy, ez az itthonod, akkor például az érvényesülés a mindennapjaidban, szokásokátvételében, az étkezésekben, akár ruházódásokban vagy magyar, vagy mennyire kell, hogy magyar legyél egyáltalán?

F.M.: Jó, hát ez jó kérdés. Én azt hiszem, hogy minden nép azzá válhat, amivé akar. Elsősorban a gondolkodásban. Én úgy gondolom, hogy nem attól vagyok magyar, hogy ki kell mennem az utcára, vagy a Kossuth térre tüntetni, vagy nem tudom. Valaki ezt várja, miért nem mentél szavazni...? Én attól vagyok magyar, hogy beszívtam magamba ezt a kultúrát, ezt a gondolkodásmódot. Minden magyarral szemben tudok viselkedni itt Magyarországon, és eleve megtanultam perfektnül a magyar nyelvet, nem azért tanultam, mert csak nyelvet akartam, hanem mert érdekel.

IDR: Olvasol könyveket is?

F.M.: Olvasok könyveket, szinte minden héten olvasok. Kötelességből is, meg mert érdekel.

IDR: Irodalmi műveket is?

F.M.: Inkább vallási témájú dol-

gokat, afrikai témájú dolgokat, amiben mozgok. Írogatok is. Ezt elsajátítottam, úgy gondolom, hogy amikor az ember már tud kommunikálni egy néppel, minden szinten akadálymentesen, innentől fogva el lehet kezdeni más dolgokat is, a viselkedési szokások, az étkezés, a kultúra terén, és mindezt megszeretni, mert megérti az ember. Amikor elolvastam egy Petőfi Sándor verset, már akkor kezdtem ízlelni, szeretni, hogy úristen milyen mélységek vannak benne. Érted? Akkor már a magyar irodalmat is kezdi megszeretni az ember. A vers egy régi motívumról szól, ami a Magyarországot jelenti, akkor az ember egyben is megszereti ezt az egészet. Nemcsak a motívumot szereti meg, hogy húha, nagyon jó, hanem mert megértette, hogy mi van a háttérben. Úgy gondolom, hogy magyarnak mondhatom magamat, de van egy születésbeli identitásom, ami kongói. Azt kell mondanom, hogy sokszor identitászavarom van. Mert könnyen tanulok dolgokat, hála' Istennek van ilyen képességem. Amikor Kongóba megyek, akkor a kongóiakkal szemében már más ember vagyok, nekem is más kicsit az ő gondolkodásuk. Mégis, ha Magyarországon vagyok, mégsem vagyok teljesen magyar, mert nem tudod megváltoztatni a bőröd színét. Ha magyar emberrel beszélsz, ő azért látja, hogy afrikai vagy. Amikor beszélek valakivel, vagy

akár egy rádióriportban nyilatkozok, akkor azt mondom, MI magyarok megyünk Kongóba, akkor az ember néz rám, hogy most ez a gyerek miről beszél, hogy MI magyarok? Ilyen az identitás-zavar, hogy ebben a helyzetben úgy gondolkodok, mint a magyarok.

IDR: Utolsó kérdés az, hogy milyen terveid vannak a jövőre vonatkozólag? Továbbra is Magyarországon szeretnétek élni, itt maradni, itt dolgozni, ezeket a célokat megvalósítani, amelyekkel most foglalkozol?

F.M.: Mindig azt mondtam, amikor a feleségemet elvettem és fel-

merült a kérdés hol fogunk élni, hogy ott kell élni, ahova Isten szánt, és ahova küldetést is ad nekünk. Amíg érezzük, hogy a küldetésünk itt Magyarországon van, akkor itt leszünk, amint úgy érezzük, hogy Afrikában lesz a küldetésünk, akkor Afrikában. Én úgy gondolom, nem munkahelyeket keresek, hanem küldetést, aszerint alakítom az életemet, és majd meglátom. Egyelőre itt vagyunk a családommal, teszünk, segítünk, és a megfelelő időben, ha kell Afrikába megyünk. Természetesen ebben az esetben már nem egyedül döntök, a feleségem véleményét is figyelembe kell vennem.

Projekt címe: Itt vagyunk!

Projekt azonosítószáma: EIA/2007/3.1.1.2.

Projekt időtartam: 2009. április 1. – december 31.

A kutatással kapcsolatos információk:

www.idresearch.hu

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

A projekt az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával valósul meg.

Magyar lobogó alatt Afrikában

Nagy szakmai érdeklődéssel fogadtam folyóiratuk II. évfolyamának 3. számát, amely Afrika vízproblémáival foglalkozott. Az újság hasábjait olvasva fogalmazódott meg bennem,

hogy egyfajta útleírásként számoljak be az olvasóknak egy küldetésről, amelynek részesei

a Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc

Műszaki Zászlóalj, Víz tisztító Századának

katonái voltak, helyszíne pedig Afrika, egy a magyarok számára eddig alig ismert szigetcsop-

ortja: a Zöld-foki-szigetek (Cabo Verde).

Írta: Jagadics Péter

2006. nyarán a Magyar Honvédség NATO szövetségi szerepvállalásának eleget téve közel másfél hónapos időtartamra egy 38 fős alegységet vezényelt az afrikai kontinens partjaitól mintegy 600 km-re nyugatra elhelyezkedő, 17 szigetet magában foglaló Zöld-foki Köztársaság területére. A Víz tisztító szakasz feladata egy, a NATO által megszervezett multinacionális hadgyakorlaton, a „STEADFAST JAGUAR 2006”-on történő részvétel, illetve valós biztosítási feladat végrehajtása volt. A gyakorlat keretein belül az alegység részt vett egy hadijáték-

ban, illetve a csapatok igényeihez mérten közel napi 100 m³ ivóvizet állított elő az óceán sós vizéből.

A Zöld-foki szigetecsoport számomra korábban csak földrajzi atlaszokból, hajós útleírásokból volt ismerős: egykoron portugál gyarmat volt, az 1800-as években a hajók, később pedig, az 1900-as évek elején a repülőgépek számára is kulcsfontosságú pihenő- és utántöltő helyként szerepelt az akkori hajósok, pilóták térképein. Napjainkban a szigetek már inkább turisztikai célpontként szolgálnak. A köztársaság számomra nagyfokú érdeklődés tárgyát csak azután képpezte, amikor katonai berkekben

nyilvánvalóvá vált, hogy a Magyar Honvédségben újjáélesztett katonai víz tisztító szakma komolyabb megmértetés elé néz. Legnagyobb szerencsémre éppen ebben a ciklusban voltam parancsnoka a NATO gyorsreagálású erőbe (NRF; NATO Response Force) felajánlott magyar víz tisztító szakosznak, így a Magyar Honvédség révén, egy katonai feladat kapcsán lehetőségem nyílt az ország testközelből történő megismerésére.

Első utamra 2006. április végén került sor, akkor a gyakorlat előkészítése kapcsán egy víz tisztító századbeli kollégámmal helyszíni terepszemlén vettünk részt. Azzal

a céllal mértük fel a terepet, hogy megismerjük a gyakorlat lebonyolításának helyszíneit, illetve előkészítsük a 2006. május végén kiérkező technikai eszközök, illetve személyi állomány munkavégzésével, ellátásával kapcsolatos tényezőket. A három naposra tervezett út alatt a magyar katonáknak a jövőben munkájuk helyszínéül szolgáló Sao Vicente szigetén hajtottunk végre vízlelőhely felderítést, melynek során a szigetet bejárva kijelöltük a víztisztító gépek, illetve a szakasz elhelyezésére alkalmas területeket.

A teljes utazás alatt a polgári közlekedés nyújtotta lehetősége-

ket vettük igénybe, amely során Budapestről Lisszabonon keresztül jutottunk el a Zöld-foki-szigetek – Amílcar Cabral forradalmi vezérről elnevezett – nemzetközi repülőtérének otthont adó SAL szigetére, helyi idő szerint éjjel fél kettőkor, hiszen a szigetekre Európából akkoriban csak az éjszakai órákban érkezett repülőgép. Érkezésünkkor, a repülőgépből kiszállva azonnal érezhettük az óceáni szigetek sajátos klímáját, sós, párázás, meleg levegőjét.

Az utazás – ahogyan az lenni szokott – természetesen nem volt zökkenőmentes: az ország látogatásához vízum szükséges, amelyet

Magyarországon lehetetlen volt beszerezni, így e nélkül érkeztünk. A határon, az éjszaka kellős közepén, hosszú várakozás után, és a katonai menetokmányok hatására megkaptuk a vízumot.

A várakozásainkkal ellentétben meglepődve tapasztaltam, hogy a helyi közlekedés a körülményekhez, és az ország általános fejlettségéhez képest jónak mondható. Az utazó taxival – nem kimondottan drágán – szinte akárhová eljuthat a szigeteken. Az úthálózat többnyire jól kiépített aszfaltos út, de az eldugottabb helyekre is szilárd burkolatú macskaköves utak vezetnek. A nagyobb szigetekre kis

charter gépek közlekednek, nagyjából 30 eurós áron hozzák-viszik a helyi, illetve a külföldi utasokat. Így jutottunk át mi is SAL-ról Sao Vicente szigetére. A szigeten egy helyi közlekedési igényeket kiszolgáló repülőtér, egy tengerjáró hajók fogadására alkalmas kikötő, és egy nagyobbacska város, Mindelo fekszik. Az első utazásom alkalmával ebben a városban egy, a városról elnevezett hotelben szálltunk meg, amelyet európai mércével mérve is elfogadhatónak találtunk, az árak pedig a megfizethető kategóriába tartoztak.

A helyi lakosok barátságosak, segítőkészek. Az utcákon kisebb-nagyobb boltok, és árusok várják a vásárlókat, a helyi piacon pedig szinte minden beszerezhető. Hamisítatlan élményt azonban a halpiac nyújt, ahol szinte az összes tengeri gyümölcsrel, a szárított haltól egészen az élő polipig mindennel találkozhat, aki ott jár. Az utcák kulturáltak, a klímához és a lehetőségekhez mérten a közterek parkosítottak, gondozottak. A város összességében barátságos képpel fogadja az ide utazókat.

Mindelóban és a Sao Vicenten töltött pár napot követően a munka elvégzésével kapcsolatos információk, és személyes kapcsolatok birtokában utaztunk vissza Magyarországra, hogy aztán egy teljesen más aspektusban térjünk vissza a szigetre.

Mint azt már említettem, a NATO keretein belül működik egy többnemzetű gyorsreagálású erő, amely a világ bármely pontján válsággócok vagy természeti katasztrófák helyszínein katonai, valamint humanitárius feladatok végrehajtására hivatott: ahogy ez történt az NRF 5. váltásakor a pakisztáni földrengés sújtotta területeken is. Az NRF koncepciója a 7. váltás idejére forrta ki magát, így kerülhetett sor egy nagyszabású hadgyakorlat lebonyolítására, ami az európai kontinensről mintegy

5000 km távolságra zajlott.

A gyakorlat apropóját a stratégiai szállítás lebonyolítása, valamint a több mint 2000 fős szárazföldi erő logisztikai ellátásának megvalósíthatósága adta. A szigetekre tervezett magas létszám ivóvízzel, valamint technikai vízzel történő ellátására ugyanis a helyi források nem adtak lehetőséget, hiszen Sao Vicente szigetén a helyi lakosság igényeit kielégítő ivóvizet előállító egyetlen üzem működött, kapacitásbeli tartalékok nélkül, amely lepárlásos technológiával állított elő édesvizet. A városban egyébként a modernebb épületek kivételével a lakosság számára közutakon keresztül érhető el az ivóvíz, amely helyett a palackozott víz fogyasztása javasolt. Erre a szegényes infrastruktúrára nem lehetett katonai alakulatok ellátását rátelepíteni. Ekkor került a képbe a Magyar Honvédség: a négy víztisztító szakaszból egy foglalt állást, és víztisztító vízellátó pontot telepített a hadgyakorlat kiszolgálásához.

A feladat végrehajtásához 2006. május 26-án érkeztek meg a technikai eszközök: számos gépkocsi, és két nagyteljesítményű tábori víztisztító berendezés a hozzá tartozó ivóvíz-csomagoló berendezéssel együtt. Az eszközöket tengeri szállítás során kísérő, illetve katonai repülőgéppel érkezett előkészítő részleg fogadta a célállomáson, majd szállította át a kijelölt gyülekezési körletbe. A szakasz állománya csak 3 nappal később érkezett meg.

A teljes személyi állomány érkezését követően végrehajtottuk a technikai eszközök átcsoportosítását a kijelölt települési helyre, illetve megkezdődött a felkészülés a feladatok végrehajtására. Ennek során megteremtettük a víztisztító pont őrzésvédelmi feltételeit, kialakítottuk a technikai eszközök végleges helyét, valamint az állomány szálláshelyét. A kiérkezést követő két-három napban a víz-

tisztító berendezések beüzemelésével, valamint erődítési munkálatok végrehajtásával nyerte el a magyar tábor a végleges formáját.

A gyakorlat időtartama alatt a Sao Vicente sziget északi csücskében Baia das Gatasban üzemelő víztisztító pont több mint 3200 m³ vizet állított elő a két víztisztító berendezéssel. Az eszközök, amellyel a feladatokat végrehajtottuk szabványos 20 lábas konténerben elhelyezkedő kétlépcsős szűrési (ultraszűrés és fordított ozmózis) eljárást alkalmazó beépített dízelmotoros aggregátorral ellátott tábori víztisztító állomások, amelyek egyedi (ADROWPU-E2-ZW230-RODP) honvédségi megrendelésre készültek, így ezt

a típust a világon csak a Magyar Honvédség használja. A sós tengervízen kívül a technikai eszköz alkalmas édes, brack (édes és sós víz keveréke), illetve ABV (atom-, biológiai-, és vegyi-) által szennyezett vízből emberi fogyasztásra alkalmas ivóvíz előállítására.

Kezdetben mind a technikai eszközeinket, mind pedig a személyi állományt megviselte a klíma. A sós, párák levegő keveredett az óceán felől érkező erős széllel, és a napi hőmérséklet gyakran meghaladta a 40-45 Celsius fokot is. A sziget, ahol dolgoztunk, nem igazán tükrözte a Zöld-foki nevet. Zöld növényzettel csak a szélvédett, öntözött területeken, illetve a Monte Verde hegycsúcs párás fel-

hőibe rejtőző részein találkoztunk, ahol teraszos műveléssel nevelték a konyhakerti növényeket.

A gyakorlat időtartama alatt parancsnokként sok hivatalos programon vettem részt, amely során a sziget közel 90%-át volt lehetőségem bejárni és megismerni. Sao Vicentére alapvetően vörös, vulkáni homokos és köves, sivatagos táj jellemző. Az óceán partvonalára elég változatos, a vulkáni sziklás, illetve aranylós vagy épp koromfekete homokos partszakaszok váltogatják egymást. A belső területeken a Monte Verdétől szemlélve a szigetet a sugárirányban elterülő völgyek és hirtelen magasodó hegygerincek uralják a látómezőt. A völgyek szinte mindegyi-

kében utak húzódnak a várostól, Mindelótól a kisebb óceán partján elterülő halászfalvak irányába.

A Baia das Gatasban eltöltött közel másfél hónapban egyáltalán teljesen szokatlan, a maga egyszerűségében is gyönyörű környezetben nyílt lehetősége dolgozni a Vízisztító Század katonáinak, s ott tartózkodásunk során ízelítőt kaptunk az óceáni klíma sajátosságából is. A kemény, napi 24 órás munkát kárpótolta az öbölből elének táruló csodálatos kilátás, amelyet a vulkanikus hegyek és az aranylós homokos tengerpartok tarkítottak, az óceán hullámainak zenei aláfestésével. A katonáimmal itt töltött időszak alatt egy felejthetetlen élmény birtokosává lettem.

A.Gergely András

Kutatókaland Magyar Lászlóval

Sebestyén Éva kötetéről

AZ AFRIKANISTA

néprajzkutató Sebestyén Éva (Porto Egyetem, Portugália, Afrikai Kutatások Központja) ritkán jelentkezik kötetnyi anyaggal. Ez hangozhatnak sommás ítéletképpen, meglepetésként, meg akár elismerésként is – különösen ha mostani, az ELTE Eötvös Kiadója által közrebocsátott kötetét mérlegeljük.¹ Céлом bevallottan az utóbbi, a mérlegelés és elismerés, még akkor is, ha a kötet súlyán mérését némi távolságtartással végzem el, nem lévén afrikanista. Magyar(országi) kutatók, még ha messzi földrészekkel foglalkoznak is, időről időre mégis kötetnyi opusszal állnak elő, ez pedig Sebestyén Éváról nem mondható el. Nos, nem mintha azért lenne így, mert csak lazsalgat az erdőszélen, vagy portugál nyelvoktatásból próbál megélni, mivelhogy afrikanista néprajzusból egyet sem tud elartani Magyarország, nemhogy tucatnyit... Hanem mert – mint az az előszóából kiderül – a pontosan húsz évvel ezelőtt Angolában megkezdett első adatgyűjtésére nagyjából mostanság lehetett már azt mondanía: a tétova sejtésen túl eljutott valamedig, ami a Magyar-rejtély megfejtését illeti, s most egy jó ideig már kevésbé a forráskutatás, inkább a meglepetések fogják talán befolyásolni vagy részben „átírni” kötetének forrásanyagait. Bár nem az írott, felkutatott, közreadott egykorú dokumentumokat,

hanem talán a kiegészítő tudást, az értelmezéseket, a máskéntgondolásokat, a más forrásokra támaszkodó apróbb pontosítgatásokat. Ebben a kötetben ugyanis a 111. és a 281. oldal között legfőképpen forrásokra lelünk, részint elsődleges gyűjtésre, részint annak kontextusaiban fontos forrásanyagra, valamint néhány mellékletre, grafológiai írásmintára, Magyar leszármazottainak visszaemlékezésére.

Afrikanisták számára, vagy Afrika iránti érdeklődésből e folyóiratot kézbe vevő olvasóra számítva úgy gondolnám, nemigen kell Magyar Lászlót különösebben bemutatnom, hisz neve, írásai, forrásértékű levelei, korabeli közleményei minden (a földrész iránt érdeklődő) kutatót a felismerési élménnyel, az értékelő képzetten töltönek el... Csakhogy (s nem pusztán azért, mert az Afrika Tanulmányok olvasói nem kizárólag afrikanisták, hanem mert) éppen e kötet aprólékos átszűrése nyomán lehet kijelenteni: vajmi keveset tudunk a magyar kalandorok és Afrika-kutatók egyik leghíresebbjéről. A könyv Kaland és kutatás Afrikában – Magyar László életrajza címen jelent meg, kissé közérdeklődésre, populárisabb befogadásra éhező tónusba öltöztetve, de ez csupán a látszat, illetve épp a tényleges valóság, mivel a főhős élete és életműve alighanem ezzel a két-három szóval-fogalommal jellemezhető a legkonkrétabban. Sebestyén Éva 2008 decemberében az MTA egy csilli-villi előadótermében tartott előadást a kötet

¹ Sebestyén Éva: *Kaland és kutatás Afrikában. Magyar László életrajza.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. 288 oldal.

bemutatóját közvetlenül megelőzve (Magyar László és az MTA kapcsolata címen), de ottani szereplése is azt a képzetet keltette: valami mintha nem volna rendjén ezzel a jeles kalandorral...

Most, ezzel a 288 oldalas opusszal a Szerző kivételes alaposággal akadatolt forrásanyagot adott közre, melynek roppant mélységei és talányai szinte csak megerősítik a bizonytalanság közérzetét: Magyar László úgy volt, hogy nem akart lenni, úgy kutatott, hogy szinte csakis maga-magának csinálta, s ha nyomát keresi valaki, 17 évnyi angolai terepkutatásáról szinte csakis a korabeli tíz-húsz oldalas cikkek, levelek, apróbb iratok maradtak fenn, egyéb tevékenysége mintha végképp elillant volna a történelem szelével... Holott az Afrika-kutatók jeles (bár szűk körű) csapatából lényegében az egyetlen, aki egész felnőtt életét (1818–1864) Afrikában töltötte, életmódját tekintve alapvetően afrikaivá vált, ott nősült, terepmunkáit ott végezte, naplóit ott írta, beszámolóit, útleírásait, országletrajzait és népismereti jegyzeteit a leggazdagabb kincstárat jelentik mindmáig – mégis, a kortárs hírforrások, követi jelentések, követségi posták, akadémiai levelezés, „pályázati” tervei és „szponzorkeresési” kísérletei is oly sok kétellyel körülvethetők, hogy a gazdag életmű szinte inkább a 19. század második felének (avagy kétharmadának) kalandirodalomához sorolható, nem pedig a tudománytörténet sablonos regisztereibe illő. „Életművének rekonstruálása egyenértékű egy régészeti ásatással, mely folyamán több egymásra rakódott rétegen keresztül kell lejutni a legutolsó rétegre, hátha megtaláljuk az egy-egy feltáratlan életszakaszára a megfelelő magyarázatot...” – írja a Szerző..., aki annyit bizonyítottatnak lát immár két évtizede, hogy Magyar László „élt, létezett, személyiségéből fakadóan lelkes, túlzott hangvételel írásai ellenére szavahihető ember és jeles felfedező volt”, de egyúttal azt is bevallja: „Nem tudjuk egyértelműen bebizonyítani, mikor és hol született, kik voltak a szülei, hol és mikor végezte, ha végezte a tengerészeti tanulmányait, honnan és hová utazott Európán belül és a világ körüli utazásai során. Saját magáról csak távirati stílusban ír, és csak sorai között olvassa

következtethetünk jól vagy rosszul egy-egy életszakaszára, tevékenységeinek mozgatórugóira, céljaira. Valójában az egész életpálya ellentmondások sorozatán alapul...”.

Már-már a bevezető sorokból is azt olvassa ki az ember, hogy a korabeli afrikai államokról, életéről, vallásról, gazdaságról, politikáról, népcsoportkapcsolatokról lelkes és ízes cikkekben fogalmazó kutató valami óriási „hantaboy” volt, aki megokoltan bujdokolt, szökött, surrant, vonulgatott Afrika térségeiben, s előtte Európában (a fiúmei tengerésziskolában), majd egy osztrák postahajón Brazíliába, Argentínába és Uruguayba menet, hogy azután az MTA-tól hiába remélt perui kutatási támogatás helyett Afrikában landoljon, a nigériai Kalabár szultánjának hajóparkját vezetve, 1848-tól pedig a Benguelai Királyságban időzve, megnősülve, karavánokat és kutatóutakat szervezve letelepedjen Biében, a helyi uralkodó vejeként komoly korabeli „vállalkozói” életútra elszánva. Részt vevő megfigyeléseit, földrajzi felfedezéseit, komoly térképészeti műveit Szemere Bertalan kívánta Párizsban angolra fordíttatni és „magyar ügyként” értékesíteni a Brit Királyi Földrajzi Társaságnál, szorgalmazva a kalandor nemzetközi karrierjének segítését is. Angola lévén fő terepe, a briteket a portugálok előzték meg, díjazva akkori kutatóútjainak folytatását, műveinek kiadását – Magyar László azonban idehaza szeretne volna megjelentetni munkáit, talán a kis nemzet és apró európai nyelv pompájában bízva, talán csak apjának akarván bizonyítani, hogy mégis lett valakivé...

Sebestyén Éva szinte hiábavalóan kutatja át a Magyar László hagyatékot őrző hazai és külföldi intézmények tucatjait, az MTA-tól Kalocsán át Pannonhalmáig, Szabadkáiig, majd Bécsen át Rijekáiig, Portóig, Lisszabonig, Londonon át Bahiáig és Brazíliáig, hogy kétségtelen bizonyítékokat találjon a szombathelyi születésű, Dunaföldváron, Kalocsán, Pesten és Szabadkán iskolázódó félárvaról, aki törvénytelen gyerekként születik Horváth László néven, ezért gyámja, Magyar Imre csak felnőttkorában engedte meg a Magyar név használatát, amivel vi-

szont hősiünk bizton élt is világi kalandozásai során, s utóbbi nevén először 1848-ban folyamodik a Tudós Társaság támogatásáért, Hunfalvy János révén pedig 1857-ben jelenik meg első kötete dél-afrikai utazásairól... A talányos élet – Afrikán és Brazilián, Kubán túl egészen Szumátráig és Jávaig – közepette nemcsak egészségének romlásával, de kétes kalandokkal is gazdag: rabszolgalepek, nomád gyűjtögető életmód, felfedezői utak, földrajztudományi-térképészeti gyűjtés, portugál és osztrák kapcsolatok, halász-vadász életvitel, vállalkozói életszakasz rejtélyes területen, tudományos kutatói aspirációk..., ez így még a korabeli titkos ügynököktől sem elvárt életút. Idehaza Toldy Ferenc, Reguly Antal hivatott egyengetni Magyar László pályáját, de a hazai (és főleg a családi) fogadtatás hiánya, elmaradása miatt az akadémiai státust inkább a portugál kormánykapcsolatokra cseréli fel, melyhez utóbb a brit elismerés is társul. Megözygyülvén, egészsége is megromolván már csak rabszolgáival osztja meg fogyatkozó vagyonát és életmódját. Az MTA, mivel pénzügyi nehézségek miatt a kutatóutakat támogatni nem tudta, sokszoros diplomáciai áttétellel képes csupán követni a felfedező életútját, s csak halála után négy évvel kezd érdeklődni a kutató holléte iránt... – miközben Magyar László csakis hazájának szeretett volna társadalomföldrajzi, vízrajzi, népismereti feltárásokat végezni. Lám, a társadalomtudományi kutatás már akkor sem volt az Akadémia prioritásai között...

A kötet a szinte követhetetlen életvezetési kanyarok, életút-cirkalmak leírása után megannyi páratlanul érdekes kontextussal gazdag. Ezek közt a rabszolga-kereskedelmi vonal a legkevésbé izgalmas, mellette a trópusi életkörülmények, a gyógyszerellátás nehézségei, az egészség- és betegség-fogalmak, a helyi népi gyógyászat eszközei, a felfedezések közepette gyűjtött megfigyelések, életmódleírások, földrajzi becslések pontossága, utolsó két hónapjának apró levélkéi, a kortársak és az utókor véleményalkotó nézőpontja személyét és művét illetően sokkal fontosabb és dokumentum-értékűbb, mint a kalandos életvitel, a morális vádak és a védelmező-mentés-kereső ítéletek köre. Még ezeknél is izgalmasabb azonban, amit meglepő módon talál Sebestyén Éva, hogy hozzásegítsen bennünket e nem mindennapi személyiség motivációinak, életútvezetési készségeinek, önigazoló mozgatórugóinak árnyaltabb belátásához: Magyar László és kortársainak írásából készített grafológiai elemzése, melyek „sorskönyvi” döntésekkel teszik áttekinthetőbbé a pályáiv alakulását és összehasonlíthatóvá a kor kiváló személyiségeinek tipológiáival. A kérdés itt Magyar László kifejezetten afrikai, afrikanista „boldogulása”, az adaptációs esélyek, a morális önkép, a nyugati civi-

lizáció és az afrikai életvilág konfrontációja, a lelki-erő és a túlélési stratégia-választás mikéntjei voltak. A Szerző a freudi regresszió („visszaesés”)-elemzésen túl Eric Berne és Erik Erikson alapművei nyomán próbál tisztázásokra törekedni Magyar László tizenöt apróbb írása alapján, s az a hús oldalas blokk talán külön kötetbe kívánkozna – annál is inkább, mert nemcsak Magyar kilétét, énképét, életigenlő beállítódását, vitalitását mutatja ki vele Sebestyén Éva, hanem összeveti ezt a jelesebb kortársak hasonló árnyaltságú írásminta-elemzésével, köztük Magyar Imre, Szemere Bertalan, Hunfalvy János és Toldy Ferenc személyiségképével is. A kötet kiadós jegyzetanyaga nemcsak a források, hanem a szöveg-szerű idézetek gazdag tárháza is, lényegében pótolja azokat az olvasmányokat, melyeket az érdeklődő ember sem okvetlenül talál meg egybegyűjtve (főként igaz ez a fordításokra, ismeretlen vagy külföldi levéltárakban meglelt anyagokra!). A függelék a térképeken, Magyar László rajzain, külföldi forrásközléseken túl mintegy százharminc oldalnyi levéltári dokumentumot tartalmaz, java része természetesen fordítás, ehhez járul még a grafológiai elemzések mérési jegyzőkönyvi anyaga és huszonöt oldalnyi képmelléklet is.

Az ELTE Eötvös Kiadója ezzel a művel – ha szándéka volt ez, ha nem – példázatos oktatási anyagot is létrehozott. Roppant kevesen lennének képesek hasonló életpálya-követésre, megközelítően vagy egyezően izgalmas életutak áttekintő felmutatására..., de ha képesek lesznek bárkik is, ez a mű kiváló kulcs egy reménytelenül reményteli kutatási életút megjelenítésére. A Szerző, bár főntebb megvádoltam az egyszeri olvasót is „megfogó” címadás szándékával, nemcsak Magyar László életútjában követte végig a talányok és titkok, megismerni- és megértenivalók sorát, hanem a maga antropológusi-néprajzosi kitarásával maga is kalandot és kutatást valósított meg Afrikában, no meg azon messze túl is, hogy közelebb édesgessen bennünket a magyar afrikanisták által oly igézően sokra becsült Magyar László kilétének és rejtélyének problematikáihoz. Nem kíván ez koraérett jóslat lenni, de sajnos várható, hogy a mű meglehetősen kritikát és annál jóval kevesebb megértést fog elnyerni a mai kortársaktól..., talán sokkal kevesebbet, mint amennyit Magyar László kapott a maga átmeneti és lassúdan nyomkövető korától. De ez már talán ne legyen Sebestyén Éva gondja – amit létrehozott, az akkor is korszakos, ha nem követi másik három ilyen...! A Szerző a maga kalandját és kutatását éppúgy elvégezte, mint annakidején Magyar László tette volt. Az utókor meg majd mérleget von a teljesítmények, értékek, mérhetőségek és mérhetetlenségek terén...

JELENTESSE MEG KÖNYVÉT KEDVEZŐ FELTÉTELEKKEL!

Pécsi székhelyű kiadónk *rövid határidővel* és *kedvező áron* vállalja tanulmánykötetek, regények, esszék, útleírások, dokumentumgyűjtemények, szakdolgozatok, doktori értekezések kiadását.

A kiadási folyamat részét képező munkálatok összességét (kéziratgondozás, korrektúra, tördelés, borító- és belívtervezés, nyomdai előkészítés, nyomdai munkálatok, szállítás, terjesztés, árusítás) elvégezzük, igazodva az Ön igényeihez.

A hagyományos nyomdai szolgáltatások mellett modern gyorsnyomdai kapacitással is rendelkezünk, így kis példányszámban is ugyanolyan minőséget garantálunk, mint a nagyobb volumenű ofset nyomás

Néhány hét alatt kezében lehet saját könyve! Miért szalasztaná el?

2009 első felében megjelent könyveink

Dr. Vojnits András

Kontinensről kontinensre – Afrika

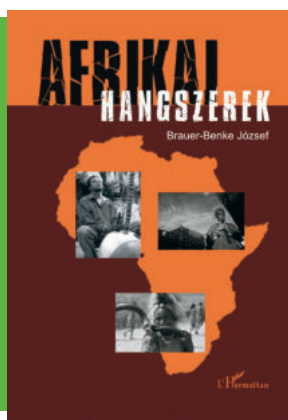
Kossuth Kiadó (2000, 2008)

A KOSSUTH Kiadó 2000-ben állt neki bemutatni bolygónk kontinenseinek természeti viszonyait, olyan jól ismert hazai szakértők segítségével, mint Lerner János, Galács András, Juhász Árpád vagy éppen az Afrika kötet főszerkesztője, Vojnits András. Afrika a hétrészes sorozat első kötetében került bemutatásra, egy első látásra albumnak tűnő kiadványban. Az igényes külső egyúttal gazdag belsőt takar, a szerkesztők által a könyvbe válogatott képanyag is az ismeretterjesztést helyezi előtérbe, nem csupán az olvasó elkápráztatására szolgál. Ahogy a sorozat főszerkesztője meg is jegyzi: „nem a legjobb, a „művészi” felvételeket válogattuk össze, [...] hanem azokat, amelyek hűen visszatükrözik a szerzők mondandóját.” Természetesen nem a képek adják a több mint 200 oldalas alkotás nagy részét, hanem a jól megszerkesztett, érdekesítően megírt leírások, számos magyar nyelvű ábrával, diagrammal és térképpel kiegészítve, melyek segítségével még érthetőbbé válnak a kontinens viszonyai.

A kötet sikerét jelzi, hogy tavaly már a második kiadás került a könyvesboltok polcaira, noha a Vojnits András által szerkesztett kiadványból hiányoznak a manapság oly népszerű, számos Afrika-regénynek alapot adó élettörténetek, és nem szól a szerző a kontinens permanens rákfénéjéről, az öldöklésről és a háborúkról sem. Nem, a kiadvány elsősorban a kontinens természeti viszonyait mutatja be, ismerteti felszínét, kialakulását, földtani felépítését, éghajlatát, vízrajzát, növény- és állatvilágát,

sőt kiemelten kezeli az Afrika felfedezőinek hívott kalandorok tevékenységét is. A földrész bemutatása után még részletesebben ismerhetjük meg – az egyes tájegységekre lebontott fejezeteknek köszönhetően – ezt a különös, feketének nevezett világrészt. A könyvben az Atlasz-hegységtől a Fokföldig sorban kerülnek tárgyalásra a régiók, bemutatásra a nemzeti parkok és jellemzésre az adott térségre jellemző növény- és állatvilág. Először az Atlasz-vidéket, majd a Szaharát és az éhségövezetnek nevezett Szudán térségét ismerhetjük meg, hogy aztán kitekintünk Afrika szarvára, a kontinens északkeleti részére. A bemutatás tovább folytatódik Felső-Guineán át, Kelet- és Egyenlítői-Afrikán keresztül egészen Dél-Afrikáig, hogy végül a földrész körül elhelyezkedő szigeteket vegye szemügyre. Mindezeket azonban nem csupán természeti jellemzőiken keresztül ismerhetjük meg, hanem a kiegészítő szövegek segítségével bepillantást nyerhetünk többek között a szaharai sziklafestmények jellemzőibe, megismerhetjük a kávé történetét és ízelítőt kaphatunk a majomkenyérfa felhasználási lehetőségeiből is.

A Kontinensről kontinensre sorozat első kötetét bátran ajánljuk mindazoknak, aki Afrika iránt mélyebben érdeklődnek, a szerkesztő által összeállított tudásanyag ugyanis bőségesen kielégíti a földrész természeti jellemzői iránt fogékonyabb olvasók kíváncsiságát és a kiadó lelkiismeretes munkájának köszönhetően igényes formában tárulnak elénk Afrika tájai.

A. Gergely András

Afrikai műszerek

Brauer-Benke József kötetéről¹

NEM félreértés, csupán vélemény, ami a címbe foglaltatott. Brauer-Benke József valójában afrikai hangszerekről jelentetett meg kötetet a L'Harmattan kiadó jóvoltából, de munkája szinte földrésznyi távolságban van attól az opusztól, amelyet az eredeti cím rejthetne magában. A tényleges szövegközlésnek épp annyi idealizálható távolsága van Afrika zenéitől, dalaitól, táncaitól, hangjaitól, ritmusaitól és lassan már egész bolygónkra kiható ösztönművészeti univerzumától, mint a műszereknek a hangszerektől. Nem kétséges, lehet mindkettő hangkelő eszköz, lehet hangzása egy „Népszava-kalapácsnak” is meg egy zongorabillentvényű kalapácsának is, sőt lehet előadói műfaj, produkció, attrakció a zajkeltés egészen eltérő szintje is (példa kedvéért a legapróbb harangjátékot megszólaltató fakalapácsocskának és a légkalapácsnak is mondjuk az „industrial music” műnemében ugyanúgy kalapács a hangkeltő eszköze), de talán a konvencionális hallás számára mégiscsak a konvencionális hangkeltés eszközei minősülnek hangszernek. Ha afrikai konvenciókról van szó, talán még inkább, már csak ezért is, mert e földrész nagyobb részén a légkalapácsnak még nem alakult ki a hívó koncertközönsége, és zeneszerzői háttere is inkább vállalkozó kedvű angolszászokból áll, nem pedig afrikai hivatásos zenészekből.

Ez utóbbi pedig nem valami szokványos műfaj Európában! Mostanság már kezdenek jönni a hazai etno-fesztiválokra vagy kis afrikai tanulókörök workshopjaira azok a muzikusok is, akiknek odahaza három- vagy száz éves családi múltja van a muzikálásban. Mamadou Traoré senegalí djembe-mester, a guineai Mamady Keïta, vagy a még ismertebb, Ali Farka Touré, Youssou N'Dour, Baba Maal, Toumani Diabate, Manu Dibango, Mory Kante és Salif Keita

közül több muzikus nem egy fesztiválunkon járt már, a hátterükben azt a nemesi presztízzsel vetekedő rangot hordozva („griot”), amely a gyarmatosítás előtti Afrika régi királyságaiban éppoly kiváltságos funkciót jelentett, mint ami Európa uralkodói udvaraiban a lantosok, kobzosok, kompozitorok seregét éllette évszázadokig.

Az afrikai zenészcsaládok ritka sokaságát ismertetni persze nem okvetlenül feladata egy hangszerekről szóló kötetnek. De mégiscsak furcsa, hogy a 130 oldalas opuszban egyetlen afrikai muzikus neve elő nem fordul, még akkor sem, ha fotókon esetleg szerepelnek...! Maga a kötet ugyanakkor kardinális fontosságú lenne, hisz az Afrika iránt most éledő érdeklődésnek kiváló eszközeként bevezetést nyújthatna egy ismeretlen kulturális univerzumba, sőt, annak hátszágába, kulturális milióiba, kultúraközi áthatások világába is. Kicsit elnagyoltnak, vagy épp tudatosan hangolt ártó szándékknak tűnik épp ezért, hogy az első ilyen hazai kötetet, magyar szerző opuszát nem rajongó elfogultsággal, hanem zord kritikával fogadjuk. De ha lehet ez mentség: éppen az autentikusság nevében, éppen az afrikai kultúrák, zenei világok, hangszerhasználati hagyományok, zenei nyelvezetben megmutatkozó nyelvjáráások felől nézve fogalmazandó meg ez a kritika. Az Afrika Tanulmányok eddigi számaiban talán nem volt „bevett hagyomány” a kritikai értékelés, mely szemben az ismertető vagy elismerő szándékkal, nem csupán „buksi-simogatást” jelenthet a szerzőknek, hanem a szakmai befogadtatás egy gesztusát is. Annál is inkább, mert épp Afrikáról, mert egy pályakezdő szerző első opuszáról, egy néprajzos-antropológus végzettségű tudományos szereplőről, s mert kardinális jelentőségű műről van (avagy inkább: lehetne) szó.

¹ *Afrikai hangszerek. L'Harmattan, Budapest, 2007. 133 oldal.*

A kötet ismertetése ennek következtében mintha talán túlsúlyosan is bíráltra hangolt lenne... Ez talán megbocsáttatik majdan, néhány kiemelt momentum ismertetése alapján. Kezdődhetne mindez az Előszó-Bevezetővel, mely nem a kötet vállalásának fontosságát, nem Afrikát vagy az afrikai kultúrák valamelyikét, nem a kultúrakutatás Afrika felé fordult tekintetének sajátosságait hozza az olvasó elébe, hanem tényleges bevezetés vagy felhangolás helyett egyenesen fejest ugrik a hangszerek erdejébe, áttekintő olvasat vagy rendszer nélküli véletlenszerűség formájában. Az indoklás itt is elmarad, robogunk tovább a muzikusok nélküli zenei eszközvilágokba... (5-13. oldal)

E világok egyikéről (Európához hasonlíthatóságáról) épp a 13. oldalon kapunk némileg elnagyolt bekezdésnyi képet, melynek indoklása, avagy hivatkozásokkal gazdag alátámasztása sajnos elmarad: „a rádió és a hanglemezek megjelenése... miatt a latin-amerikai tánczene komoly hatást gyakorolt a fekete-afrikai népzeneire, és általa a hangszerkultúrára is. Az iszlám vallás elterjedési területein ugyanezt a szerepet az arab kultúra játszotta” – állítja a Szerző. A folyamat azonban egyrészt vélhetően és bizonyíthatóan ellenkező irányú volt (vagy amennyiben mégis történt visszahatás, az másodlagos kultúraátvételnek minősíthető), de erre a Szerző nem fordít különösebb figyelmet, nem magyaráz, nem értelmez, nem hivatkozik és nem indokol, csupán szárazan közöl. A közlés szikárságának egyebek közt a kötet egésze áldozatul esik, így fordulhat elő, hogy míg tucatnyi oldalt szán a hangszereknek pusztán listájára, az egész opuszban egyetlen szó sem esik az előadóról, előadói stílusokról, kölcsönhatásokról, világzenei divatokról, autenticitásról, variabilitásról, az afrikai zenei kultúrák több korszakot is átható változásairól, felívelésükről és lemaradásukról, világhíressé vagy abszolút lokálissá vált sajátosságairól.

Mindezt az teszi kontrasztossá, hogy a szerző már az előszóban lakonikusan közli, hogy „A folklór az európai paraszti társadalmakban, de még inkább a fekete-afrikai, törzsi jellegű közösségekben alkalmazott szerepkörben mozgott és mozog, ezért nem hordoz önálló esztétikai funkciókat” (5. old.). Ez fölöttébb bátor állítás, miután a folklór-alkotások jelentés-, stílus- és közléstörténete önálló tárgy a Szerző fő munkahelyén, az ELTE Bölcsészkarán. Egyébiránt is nonszensz lenne, mivel maga a zene alkotása, előadása, stílusjegyei, közlési tartalmai, szakrális hatásai vagy funkciói, tánc- vagy rítus-szervező szerepe eleve nincsen esztétikai funkciók nélkül. Elgondolását ugyanakkor elterveltség is jellemzi, merthogy alig néhány sorral lejjebb már beavat az előadásmód és funkció fontosságába: „A hangszerek esetében a ritmus- és dallam-hangszerek közötti kü-

lönbség erősen hat a használatuk módjára és a megjelenésükre” (uo.) – mintha bizony a különbség kinyilatkoztatása nem lenne evidencia, s mintha nem lenne egyértelmű a különbségek hatása a hangszerek megmunkáltságára és használatára tekintve. Egyébiránt még ez is vitatható tézis, minthogy például két azonos méretű „beszélő dob”, dumdum vagy darbuka megmunkáltsága és használata alig eredményez formai eltérést vagy a zenekari „munkamegosztástól” független megszólaltatási módot, viszont roppant nagy különbségek vannak tájegységi szempontból a zenei dialektusban, az előadásmódban, a hangszerek csoportszintű funkcióinak eltéréseiben... Majd folytatja: „A társadalmi átalakulással együtt jár a zenei (sic!) esztétikai funkciójának előretörése...” – egy szóval mégis van az esztétikai jegyeknek kellő fontossága, nem úgy, mint nyolc sorral följebb... S így tovább: „Amit manapság hagyományos zenének nevezünk, néhány évszázaddal ezelőtt egészen másképp szólhatott...” – hm, nem úgy, mint az európai zenében vagy az ázsiaiban...! Ahol persze éppúgy nem lehet tudni, hogyan szólhatott, de bizonyosan másképpen. Feloldásra nem kerül, hogy akkor mit nevez „hagyományos zenének”, ha maga a törzsi lét, a lakótér, a természet kihasználhatósága, a hangszerkészítési munkafázisok bevált hagyománya és öröksége ma is „hagyományos” jegynek számít a nemhagyományos, modernizált változatokhoz képest... „Az afrikai zene nem feltétlenül kötődik a népcsoportokhoz, mert a zenei formák és jellemzők nem feleltethetők meg mereven egy adott etnikai csoportnak...” – számomra talány, hogyan tudja a népcsoportokhoz kötődést tagadóan kinyilatkoztatni, ha azután száz oldalon keresztül részletezi megannyi hangszer esetében a népcsoportok, kistájak, települések, etnoszok sokfélesége által felmutatott aprócska eltéréseket a hangszerek neveiben, funkcióiban, alapanyagukban, megmunkálási módjukban vagy hangszercsoportokon belüli használatuk terén... Az „etnikai” jelző oly mérvű elnagyolása, ahogyan itt bánik ezzel, éppen egy néprajzos és antropológus számára (hát még Tőle!) megengedhetetlen gesztus! A mondat kijelentő tartalma igaz is lehetne, de a duplán elbizonytalanított állítás valójában csak annyit sugall: nem tudjuk, de talán mégsem... Ez pedig nem tudományos, még csak nem is deskriptív bemutatásmód, még kevésbé érvelésmód. Talán nincs is erre szüksége, olyannyira egyértelműek a közlések. Nincsenek hivatkozott forrásai sem a sűrűn teleírt oldalak közel egyharmadán – egyszerűen meg tud lepni azzal, hogy (például az 5.-6. oldalon) aprólékos lajstromát adja a lamellofon és likembe-zene korszakainak és földrajzi terjedési útvonal-váltásainak. Olykor ugyan elmarad egy-egy

rag, jel, képző, időhatározó, alany vagy állítmány egyeztetése (pl. a 7. oldalon: „elefántcsontpart (sic!) népeknél”...), de lehetséges, hogy egyes afrikai zenei nyelvjárásokban az így helyénvaló... Pl. „Az afrikai zene és tánc kifejezések a Szaharától délre élő népek zenei kultúrájára vonatkoznak” (...) – nem is érthető hogy a zenei kifejezések, táncelnevezések a mondat tárgyai (mert akkor néhány egybeírás-különírás megoldása hibádzik, vagy a „zenei kifejezések” és „tánc-kifejezések” mások, netán az „afrikai zene és tánc” mint fogalom lenne a szubzaharai térség sajátossága, de akkor meg mit kezdünk a meghrebi, észak-afrikai zenékkal, az egyiptomi vagy szudáni táncokkal, s a „délre élő népek” körébe vajon Fokföld is és Zanzibár is besorolható-e...?)

Mindezek inkább csak a körülmények és a hangzatos állítások szépséghibái. A hangszerek ismertetésére áttérve azonban a 17. oldalon már súlyos szöveghibák és értelmezési talányok is előkandikálnak... „Az ütős hangszerek alapvetően a ritmust, a zene gerincét adják, amely a zene haladását méri” – közli a Szerző. Hogyan is? Az ütő(s?)hangszerek lennének a „gerinc”, amely a „haladást méri”...? Ki halad és hova? Az ütős hangszerek keltette ritmusok mérnék a zene haladását? Nem is értem... – de bizony van valami megfejtési lehetőség...! Némileg lentebb egy három soros történeti vázlat után közli, hogy „a klasszikus zenében használt rendszerezési elv már nem volt elégséges a népi hangszerek morfológiai sokféleségének tudományos osztályozására”, ezért az 1884-1914 között kialakított hangszercsoportosítási módot használja „a nemzetközi organológia (hangszerekkel foglalkozó tudomány)”. Ám azt, hogy az európai típusú rendszerezést milyen ok, elv, indok, szempont, mérce, idea nevében vetítik rá az afrikai hangszerekre, elmulasztja közölni. Pedig ez esetleg még az afrikai zenészeket, hangszerkészítőket is érdekelhetné, a hangzásvilág iránt érdeklődőket talán még annyira, a komponistákat, szerkesztőket, néprajzosokat, etnomuzikológusokat stb. még ennél is jobban. A talán közelítő válasz már-már ígérkezne, mikor lakonikusan közli, hogy az „Ernst Emsheimer és Erich Stockmann által javasolt szempontok még a hangszerek kutatásánál:” (itt egy hatos felosztás rövid sorai következnek) – de mindebből nem tudjuk meg, milyen más felosztások milyen más szempontjait nem veszi figyelembe és miért nem, miért éppen ezt tekinti alkalmasnak és nem valamely másikat, s ha „némely afrikai hangszer esetében nehéz a hangszertípus pontos meghatározása, mert a felépítése és a játékmódja más-más csoporthoz való besorolást tenne lehetővé...”, akkor milyen alapon dönt végül is a besorolás, leírás, a változatok közlése kérdésében, s mely esetekben tér el ettől a rendszertől vagy mikor alkalmazza csakis ezt, szemben más lehetőségekkel...?!

A kötet nyelvi, kifejezésbeli és stilisztikai vagy retorikai hiányosságai roppant harsányan kiáltanak olvasószervező után... „A chihoda fából készült egymembrános homokóra alakú dob, amelyet hármas csoportokban alkalmaznak a tánczene kíséretére” (76. old.) – mármint a neve, formája, típusa és funkciója korántsem érdektelen (szerepel még sok tucatnyi ugyanilyen bemutatással), de hogy ezeket „a tánczene kíséretére” használják, nem pedig maga a tánczene előállítására, az a dob méretével és vélhetően mély hangjával nemigen kerül igazolásra. Vagy, másik példa: „A tölcserdob Nyugat-Afrikában elterjedt elnevezése a dzembe, míg Észak-Afrikában a darabukka vagy darbukka.” – e két hangszer együttes említése nemcsak kulcsfontosságú tévedés, de valósággal bőszítő is...; szinte „csak” alapanyagok, készítéstechnikák, felületfeszítések, rögzítések, hangolás, ütésmódok, ritmusképletek, hangképzés, stíluskapcsolatok, tónus, funkció és zenekari alkalmazás, vagyis hozzávetőlegesen a leglényegesebb jegyek szempontjából térnek el egymástól. Ez nagyjából olyan finom „csúsztatás”, mintha a fűzfásipot és az orgonát keverné egybe valaki – nem az érvelés, vagy bizonyos használati módok, alakzatok (pl. sípok) hasonlatossága alapján, hanem a közös besorolhatóság kedvéért. A 77. oldalról idézett mondat ezután a darbukkák/derbukák ismertetésével folytatódik még egy oldalon át, elhagyva végképp az „édestestvért”, a djembét, amely valóban az egész nyugat-afrikai zenében a legalapvetőbb hangszer, a két-három legismertebb afrikai hangszer közül is az egyik, amit homlokráncoltató gesztussal hagy feledésbe menni, s a kötet további százharminc oldalán egyetlen egyszer sem említi. A darbukákról szóló részt amúgy éppen egy djembe-zenekar fotója illusztrálja, a darbukka szót dőlt betűvel kiemeli, a dzembe szót semmilyen módon...!

Nincsenek képaláírások, a képek néha elbitangolnak a szövegben és nem ott találjuk őket, ahol a hangszerek leírásait...! Nincs az illusztratív érteken túl dokumentum-minősége a fotóknak, amelyekhez képaláírások is kerülhettek volna, netán készítőjük kiléte vagy az átvétel forrása is kiderülhetne a kötet kolofonjából! Akár dicsőséggéppen is, mert vannak művesebb, s vannak ritka kincseket megőrkítő fotók is. De hogy ezek a szerző fotói, vagy kimásoltak valamely kortárs szakkönyvből, lexikonból..., sajnos nem tudhatjuk meg.

Mindez roppant mértékű, elsodró mennyiségű ismeretanyag egészéből ríki elő! A kötet talán a legalaposabb és legkelendőbb népmese-katalógusokhoz vagy lándzsahegy-gyűjtemények szigorú kartoték-adatainak muzeológiai kincsestárához hasonlítható, annyira nincs nálunk könyv vagy leírás

az afrikai hangszerekről. Hiánypótló mű, nem túl hamar fognak még egy hasonlót írni! Éppen ezért lesz elképesztővé a vesszőhiányok (vagy rossz helyűtt alkalmazások) tömege, a mondszerkezetek fésületlensége, az értelmi befogadást is akadályozó leírásmódok rengetege és a leírás után végig nem olvasott mondatok burjánzása! Hiányzik a megnevezés, „bekatalogizálás” adattári „precizitása” mellől az a kontextus, amelyet éppen hangszerek esetében nem lehet mellékesnek tekinteni! „Az ingoma zenekarok a tuszik uralkodása idején, a király beiktatásakor játszottak” – írja a 73. oldalon. De hogy mit játszottak, kinek, hányszor egy életben, az nem derül ki. Minden király beiktatásakor egyszer? Erre volt több zenekar? És hány király volt? Mit és miért játszottak akkor? Kinek játszottak: a népeknek, vagy az egy szem királynak? Himnuszt játszottak, vagy talpalávalót? Siratót vagy lakodalmast...?

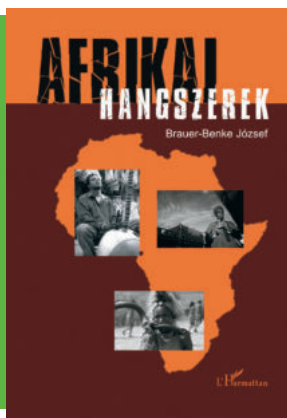
A szerkesztési és szövegértelmezési nyűgök szinte véletlenül sem kerülnek el az olvasót. A 78. oldal két alatti szövegéből még némi szakértelemmel vagy alapfokú ismerettel sem lehet egyetlen mondatrészt megérteni a vesszőhibák, szóismétlések és a mondattagolás miatt, pedig az egész kötetben az egyik legrészletesebben bemutatott hangszerjáték-módról van ott szó! A ritmus-képlet kifejezést egyetlen oldalon is kétféleképpen használja... A zenei tudásátadásról talán a kötet során először közöl valamit, de itt is csupán annyit, hogy a „ritmus képleteket rögzítés nélkül hagyományozva adják át a tanítványokat” (így!). Hogy ez mennyiben lenne speciálisan afrikai, észak-afrikai, ütőhangszeres, tölcserhangszeres megoldás, s hogy a zenei tudásátadásban a dob-kotta mikor kerül be az európai gyakorlatba, hogyan tanulhatták tehát másképp évszázadokon-ezredekén át, ha nem „gyakorlás útján”... – erről a legkevesebb titkot sem árulja el. A 79. oldalon a dobkészítés rituális szertartásáról ejt néhány szót, de „tojásengesztelő áldozat” bemutatásáról szól, ami fölöttebb érthetetlen még a kulturális vagy vallásantropológia kisszótárának használata után is. A 80. oldalon pedig megtudjuk, hogy a membrán „átmérője” 33-35 cm „széles”... A 83. oldalon egyenesen „folklórelőadásnak” nevezi az egyiptomi riqq (keretes dobtípus) használatát az improvizatív elbeszélést kísérő hangszerkezelés kapcsán, ami több mint abszurdum néprajzi vagy zenei antropológiai szempontból. A 83. oldal alján közli velünk, hogy a bendirt/bendírt (egymás alatti sorokban is eltérően írva!) „túlnyomórészt a vallásos ünnepek alkalmával használják” Líbiában... – Líbiában, egész Líbiában? És csak ezt, és jobbra csak ott, vagy mindig ott, vagy eltérések nélkül és csakis akkor, vagy számos helyen egy több magyarországni területen...? A „beszélő dob”

(kevésbé közismert nevén a tama) hiányzik a tárgymutatóból (igaz: a dundun-nál mint homokóradob említésre kerül, de mert nem dun-dob, ott semmi helye nem lenne)... S épp így hiányzik a tama, a kongák egész nagy családja (a „latin hatás”-tól függetlenül is!), gongok, csörgők, kolompok, csinek és még jó néhány hangszer vagy hangszercsoport is a tárgymutatóból, amelynek pedig elvben az eligazodást segítő célja volna...

Roppant súlyos „ítélet” vagy megbocsáthatatlan felületes vád, de egész recenzióm megírását talán épp az indította el, hogy szinte úgy fest, a Szerző nemcsak nem próbált ki ilyen hangszereket, de javarészt még csak nem is látta a legtöbbet, még véletlenül sem hallotta koncerten, vagy kizárt dolog volt, hogy a Youtube-on behallgatott volna..., inkább beült egy (vagy több) nagy néprajzi könyvtárba, és elővette a legkülönfélébb lexikonokat, s ad hoc lefordította a főbb vonatkozó szócikkeket..., úgy-ahogy sikerrel. Mindössze tizenhét szakkönyvet említ bibliográfiájában, ezek közt általános afrikanisztikai bevezetőt, útleírást és zenetudományi szaktanulmányok kiadványát is (ezekben a legkevésbé a hangszertípusok a dominánsak!), meg számos képeskönyvet, amelyekben a formai elemek, a földrajzi elterjedés, az anyaghasználat vagy a kezelésmód esetleg látszik, de a hangzás, a ritmizálás, a közlési szándék, a rituális cél, a hatás, a táncokkal összefüggő hangszerhasználat, stb. már nem „leolvasható tartalom” maradt. Ezért a hiányérzetért vélem úgy: hangszerek könyve helyett műszerleírásokat kapunk, zengés és bongás, csettegés és zúgás, „tak” és „klakk” helyett...

Nincs az a rosszul megtanult iparos szakma, amelynek műhelyéből kiengedik a tanoncot, ha ennyit szedett föl a tanulóévek alatt...! Mennyi idő és tudás kellene vajon az afrikai hangszerek lényegi ismerőjének, hogy szakmája mesterévé lehessen...? Még az is meglehet, hogy nemcsak dobolni lehet megtanulni „rögzítés nélkül” áthagyományozott ismeretanyag alapján, de szakkönyvet írni is meg lehet próbálni ugyanígy...? Úgy fest, ez a helyzet. S kár érte, mert jó ideig nem lesz, aki ezt felülmúlhatja. Hisz hány olvasót vonz egy ilyesfajta szakkönyv, s hány kiadó merészkedne ismét a piacra egy el nem adott másik kiadvány mellett „saját” afrikanisztikai résztudásokba bevezetőt nyújtó könyv kibocsátásával...?

Még szerencse, hogy a L'Harmattan kiadónál megjelent hiánypótló monográfia a hazai afrikanisztika négy kiemelkedő szakemberének mond köszönetet „a könyv elkészüléséhez nyújtott szíves segítségükért!”. Csupán rémisztő képzet: mi lett volna e műből, ha a kiváló kiváltságosok nem nyújtanak szíves szakmai segítséget...? A választ legfőlegbb kagylókörtön tudnám elzengedezni...

Brauer-Benke József

Antimondolat

MEGLEPŐDVE olvastam és eredetileg nem is kívántam reagálni A.Gergely András kritikájára, de szerkesztői felkérésre ennek mégis eleget teszek. Elolvasva a legkevésbé építő jellegű, sokkal inkább ad hominem stílusú sorokat, nem tudtam eldönteni, hogy a L'Harmattan könyvkiadó szerkesztőségét vagy az egyetlen magyar nyelven íródott, afrikai hangszerkultúrát bemutató könyvet kritizálja jobban. Az érzés, amit a hangszerek bennünk keltének erősen egyéniségtől vagy kultúrától függő. Némelyek a „legjobb barátoknak”, a fekete-afrikai animasztizikus vallásokban „élőlénynek” és vannak, akik az adott kultúra egyik kifejező eszközének tekintik őket. Egy erősen szubjektív megközelítési móddal bíró személy számára a tudományos eszközökkel vizsgálódó másik személy elemzése valóban tűnhet „műszer” jellegűnek, azonban az egyik mondatban még a tudományosságot hiányoló kritika nem csaphat át önkényesen vádló, a „deskriptív” megközelítési elvet kifogásoló következetlen okfejtésre.

Amit a könyvem metodikájában vezérfonalként követtem, az már lefektetett alapokkal rendelkező vizsgálati módszer a különböző földrészek autentikus hangszerkultúráit elemző és bemutató organológiai tárgykörű művekben (Sachs, Hickmann, Kubik, Sárosi, Picken...). Ezekből a szakkönyvekből kiderül, hogy a különböző hangszerek a kidolgozottság, illetve a felhasznált anyagok tekintetében (amely nagyban befolyásolja az előadott zene minőségét és a hangszer élettartamát), valóban az egyszer használatos, majd eldobható eszközöktől kezdve a finom kidolgozású „műszerekig” igen széles skálán mozognak.

Ami a könyvem nyelvezetét illeti, valóban eltérő a megfogalmazás módja a kritikát író, csapongó, kifejezéseket halmozó, pszeudo irodalmi stílusától. Úgy gondolom, hogy egy, a nagyközönségnek is szóló, ismeretterjesztő célzatú könyvnek jobb, ha a tudományosság deskriptív módszerét követő tárgyilagos és nem egy nehezen olvasható, három-négy soros gondolatmenetekben elvesző stílusa van. A hiányolt „jel, rag, képzők, időhatározók” kifogásolásával viszont elítélhető módon a L'Harmattan kiadó szerkesztőségének munkatársai lettek megcélözva!

Nyilvánvaló, hogy egy földrész hangszeres kultúrájának részletekbe menő bemutatása 12 kötetes sorozatot igényelne, ezért kénytelen voltam ennél visszafogottabban megközelíteni a témát. A könyv címe eredetileg a „Népi hangszerek Afrikában” lett volna, de ezt a kiadó nem tartotta eléggé figyelemfelkeltőnek, márpedig ez a szempont nagy jelentőséggel bír a könyveladások miatt. Ebből kifolyólag céloz az autentikus afrikai hangszerek bemutatása volt és nem kívántam foglalkozni egy „az egész bolygónkra kiható, összművészeti univerzummal”, mely globalizációs értékrend nem feltétlenül találkozik azoknak az eredeti, autentikus fekete-afrikai zenét és annak kulturális hátterét megismerni vágyóknak az igényével, akik számára a könyvem íródott.

A reklámnak is beillő work-shop jellegű foglalkozások ecsetelése kapcsán szeretnék egy kritikai megjegyzéssel, hibakiigazítással élni, amely szerint nem árt tisztázni, hogy a griotok a lehető legtávolabb álltak attól, hogy nemesi presztízzsel vetekedő rangot hordozzanak. Önálló zenész kasztot alkotva, sokkal inkább a koldusokkal vetekedő presztízzsel bíró rangjuk volt.

Egy, az eredeti szövegrészből kiemelt részlet (ának ellentmondó részeinek elhagyásával történő) kritizálását nem tartom túlságosan ízléses dolognak. Az eredeti szöveg szerint: „Bár az afrikai kontinens nagy részén, mind a földrajzi, mind a társadalmi viszonyok Európához képest archaikusabb viszonyokat őriztek meg a zenei és a hangszeres gyakorlatot illetően, az európai katonazene, a keresztény egyházi zene, a rádió és a hanglemezek megjelenése, és ez utóbbiak miatt a latin-amerikai tánczene komoly hatást gyakorolt a fekete-afrikai népzeneire és általa a hangszerkultúrára is. Az iszlám vallás elterjedési területein ugyanezt a szerepet az arab kultúra játszotta.”

Úgy gondolom az eredeti szöveg egyértelműen arra utal, hogy milyen külső hatások érték az autentikus fekete-afrikai népzeneiket és ebben a kontextusában ez bővebb magyarázatot nem igényel. Tekintve, hogy a könyvem alapvetően egyetemi jegyzetnek készült az ELTE BTK afrikanisztika program hallgatói részére, az ötéves előadói tapasztalataim arra ösztönöztek, hogy rövid áttekintés keretében beszéljek az afrikai zenéről is. De miként azt többször is hangsúlyoztam, néprajzusként az afrikai hangszereseket, mint a tárgyi kultúra eszközeit kívántam bemutatni.

Ebből kifolyólag hiába való elvárás, hogy „előadóról, előadói stílusokról” és ezek kölcsönhatásairól, pláne a „világzenei divatokról, autenticitásról, az afrikai zenei kultúrák több korszakot is átható változásairól, felívelésükről és lemaradásukról, világhíressé vagy abszolút lokálissá vált sajátosságairól” lehessen olvasni egy, az autentikus afrikai hangszeres történetét bemutató könyvben. Számomra és a hallgatók számára is sokkal érdekesebb volt, hogy egynémely afrikai hangszer eredete ókori egyiptomi és babiloni előzményekig vezethető vissza, illetve már az időszámításunk kezdete körüli időszaktól folyamatosan megragadható hatás mutatható ki a délkelet-ázsiai és a fekete-afrikai hangszeres kultúrák között. Szintén érdekes lehetőség, hogy a fekete-afrikai hangszeres esetében megragadhatóak olyan, az adott hangszertípus kialakulását érintő folyamatok, amelyek az európai hangszeres esetében már a régimúlt kódéba vesztek. Mindezek a kevéssé ismert, de közérdeklődésre számot tartó ismeretek valamilyen oknál fogva nem keltették fel a tisztelt Kritikus figyelmét, mert egy szó nem sok, annyi sem olvasható róluk a kritikában.

A viszonylag kisszámú hivatkozott forrásmű célja szintén az volt, hogy a hallgatók és a téma iránt érdeklődők számára a Néprajzi Múzeum könyvtárában, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményében könnyen hozzáférhető műveket

tartalmazzon, mert lehet „vakítani” a mások által hozzá nem férhető, nehezen beszerezhető forrásanyaggal, de ez etikailag erősen kifogásolható. Sajnos ennek ellenére elterjedt gyakorlat.

Az erősen kifogásolt: „A folklór az európai paraszti társadalmakban, de még inkább a fekete-afrikai, törzsi jellegű közösségekben alkalmazott szerepkörben mozgott és mozog, ezért nem hordoz önálló esztétikai funkciókat” gondolatmenet a kritika végén jogosan felmagasztalt Biernaczký Szilárd szíves közlése, akinek a szakmai segítsége leginkább, éppen ehhez a kijelentéshez kötődött. Ezért csak remélni merem, hogy itt valami félreértésről van szó és senki nem kérdőjelezi meg a folklorista és zene-tudós végzettségű Biernaczký Szilárd „folklórstílus-és közléstörténével” kapcsolatos ismereteit. Szintén ide tartozik az a nem elhanyagolható tény, hogy a Harambee kiadványban ez a gondolatmenet már szerepelt, és amely kiadványnak a tisztelt Kritikus volt az olvasószerkesztője.

Summa summarum továbbra is egyetértek Biernaczký Szilárd a folklór eltérő funkciójú jelentéstartalmát meghatározó gondolatával és ehhez kapcsolódóan a 2003-as Sziget fesztivál egyik jelenete jut az eszembe, ahol lelkes, dzsembe dobokkal felszerelkezett magyar (de lehettek volna nyugat-európai vagy angolszász amerikai) zenészek maguk közé invitáltak egy fekete-afrikai dobost, majd „az egész bolygónkra kiható összművészeti univerzum” keretében nekiestek a dobjaiknak és püföltek azt a maguk individuális, afrikainak vélt szellemiségétől áthatottan. Szegény fekete-afrikai dobos kapkodta a fejét jobbra-balra, hogy ki lenne itt az első és a második dobos, ki tartja az ütemet, a „zene gerincét” és ki az, aki szólózik, improvizál (jelen esetben mindenki). Ugyanis egy szóló rész után, lehetőség szerint jó volna visszatérni az ütem által megszabott ritmushoz, vagyis a hangok és a hangsúlyok időbeli (ami pedig halad vagy panta rei-folyik) eloszlásának rendjéhez. Remélem egyúttal az értetlenkedve fogadott ütem, ritmus, dallam zenei alapfogalmakat is sikerült a helyére tennem.

Összességében látni kell, hogy a világzenében általánossá váló, már színpadra szánt individuális, önálló esztétikai funkció nem feleltethető meg az autentikus fekete-afrikai zenékben sokkal erősebb közösségi kontroll alatt álló és elsődlegesen rituális és didaktikai funkcióknak. Vagyis a fekete-afrikai közösségekben leginkább azért doboltak, hogy jó legyen a termés, meggyógyítsák a betegeket, illetve köszöntsék az érkező szomszédos törzsfőt vagy az új királyt stb... és nem azért, hogy szabadjára eresszék túláradó egójukat.

Szintén érthetetlen a másik szöveggörnyezetből

kiemelt kritika, amely arra a mondatomra reagált, miszerint: „Az ingoma zenekarok a tuszik uralkodása idején, a király beiktatásakor játszottak”. Jómagam ugyan „tutszit” írtam, de ez legyen a legkisebb gond.

A tisztelt Kritikus nem érti: „De hogy mit játszottak, kinek, hányszor egy életben, az nem derül ki. Minden király beiktatásakor egyszer? Erre volt több zenekar? És hány király volt? Mit és miért játszottak akkor? Kinek játszottak: a népeknek, vagy az egy szem királynak? Himnuszt játszottak, vagy talpalávalót? Siratót vagy lakodalmast...?”

Úgy gondolom a leírtakból egyértelműen kiderül, hogy az éppen aktuális király beavatási szertartásán játszott a királyi ingoma zenekar. Mint oly sok kultúrában az átmeneti rítusokat adott presztízis hangszerek vagy hangszeres együttesek kísérik. Egy új funkcióbba történő kinevezéskor, beiktatáskor a lehető legritkább esetben játszanak „talpalávalót” vagy „lakodalmast”, pláne „siratót”! Amúgy nem túl szerencsés a magyar népi kultúrából kölcsönzött kifejezéseket a ruandai ingoma zenekar által előadott zenei előadásra rávetíteni!

A szintén nagyon sérelmezett népcsoport terminus a kritika végén teljesen jogosan magasztalt Füssi-Nagy Géza – „Isten nyugosztalja” – tanácsára alkalmazott kifejezés. Füssi Tanár Úr, akivel természetesen konzultáltam ez ügyben úgy vélte, hogy a nyelvileg és társadalmilag nagyon összetett fekete-afrikai etnikai csoportokat a leghelyesebb, ha minden esetben a teljesen semleges és nem félreértelmezhető „népcsoport” jelzővel illetem. Egyébiránt „a hazai afrikanisztika négy kiemelkedő szakemberének” tartottak közül Füssi-Nagy Gézára és Biernaczky Szilárdra teljes joggal alkalmazható ez a jelző. A másik két személy közül az egyik még a „buksi-simogatás” kategóriájába tartozó „pályakezdő”, afrikanisztikát tanuló, majd tanító egyik pályatársam. A negyedik személy néhány afrikanisztikai előadást is látogató, volt hallgató. Ők ketten a későbbiekben, minden bizonnyal szintén rászolgálnak majd a megtisztelő titulusra! Egyfelől nem ártana tudni, hogy pontosan kik tekinthetők a hazai afrikanisztika kiemelkedő szakembereinek! Másfelől sajnálatos módon éppen a szíves segítséget nyújtó szaktekintélyek gondolatait sikerült a lehető legvehemensebben kritizálni!

Az erősen sérelmezett tény, miszerint a dzembe nem kerül említésre a könyv mind a 130 oldalán, a kötet módszertani felépítéséből adódik. Ez pedig annak köszönhető, hogy a nemzetközi organológiai szakmunkákban az 1884–1914 között kidolgozott Sachs-Hornbostel hangszer-tipológiai rendszerezés szerint a hangszerek különböző csoportokba sorolhatóak és sorolandóak. Ebből adódóan bármennyi-

re ismert és kedvelt hangszer a membranofon hangszertípusba tartozó dzembe, nem szerepelhet újra meg újra az idofon, az aerofon és chordofon hangszerek között. Mivel a könyvem az afrikai kontinens hangszeres kultúrájáról kívánt egy átfogó képet adni, úgy érzem nem lett volna helyénvaló egy leginkább Nyugat-Afrikában elterjedt hangszertípusról írni a könyv teljes terjedelmét átívelő módon. Mivel Közép-Kelet- és Dél-Afrikában nyoma sincs ennek a hangszertípusnak, nem éreztem feltétlen szükségét annak, hogy ha kell, ha nem azt felelgessem. Összességében a fekete-afrikai eredetű lamellofon és annak típusai, illetve a Fekete-Afrika minden részén ismert xilofon típusok egy, az afrikai kontinens hangszerkultúráját áttekinthető bemutatásban sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a dzembe.

Az „európai típusú rendszerezés oka, elve, indoka, szempontja, mércéje és ideája”, amelynek nevében a Sachs-Hornbostel hangszer tipológiát rávetíttem az afrikai hangszerekre pedig az, hogy jól használható és egyelőre nincs jobb. Az 1960–70-es években a gyarmati függésből felszabaduló fekete-afrikai országok saját hangszerkultúráját bemutató könyvekben (pl. Akpabot, Samuel Ekpe: *Ibibio Music in Nigerian Culture*. London, 1975.) történtek próbálkozások a Sachs-Hornbostel tipológiától eltérő, saját afrikai szemléletű hangszer-rendszerezési elvek kidolgozására. Azonban a nyilvánvalóan politikai indíttatású kísérletek, amelyek legfőbb célja az Európától, az európaiaktól való különválás volt, nem bizonyultak elégségesnek egy akár kontinens léptékű, használható rendszerező elv kidolgozásához és elterjedéséhez. Ezzel szemben a Sachs-Hornbostel tipológia nyilvánvaló előnye, hogy az ázsiai, európai, afrikai, amerikai és az ausztrál földrész autentikus hangszereinek vizsgálatához egyaránt alkalmazható. Ezért nem véletlen, hogy a témakörrel behatóbban foglalkozó, különböző kontinenseken élő szerzők egyaránt alkalmazzák. Habár az etnomuzikológusok között az 1990-es években felbukkantak olyan irányzatok, amelyek már nem kívánták használni az általuk „biológiaiinak” bélyegzett (ezek szerint mégsem műszerek) Sachs-Hornbostel-féle hangszer-tipológiai rendszerezést, mindeddig nem sikerült nekik elfogadhatóbb, avagy jobban használható alternatívát felkínálniuk.

Nem kevés elbizakodottságról tesz tanúbizonyságot annak megítélése egy hangszer-történeti tárgykörű monográfia felületes átolvasása után, hogy a szerző vajon hány hangszeren játszik, avagy mennyit látott különböző előadásokon, netán éppen a Youtube-on. Miként a táplálkozástörténet kutatói sem feltétlenül cukrászok vagy péklegények, úgy a hangszer-történet kutatóinak sem kell, hogy az ál-

taluk vizsgált összes hangszeren játszó zenebohóccá váljanak. A tárgyi néprajzban alkalmazott kartográfiai módszer alapján, amely a hangszertörténet kutatáshoz is jól alkalmazható módszertan, sokkal fontosabb a földrajzi elterjedtség, az ikonográfiai anyag, a régiókra jellemző hangszernevek etimológiai vizsgálata, a régészeti és a történeti adatok, illetve a recens néprajzi analógiák áttekintése.

Bár a néprajztudomány idegen kultúrákat vizsgáló illetékességi körét szintén az 1990-es évek óta néhányan vitatni próbálják, egyelőre úgy tűnik, hogy az etno- és világzenei fesztiválok szeretete, illetve az alkalmankénti résztvevő összművészeti együttműködések összességében nem elegendőek ahhoz, hogy valaki az afrikai hangszeres szakavatott ismerőjévé váljon. A témát érintő publikációk hiányában a „pályakezdőknek szánt buksi-simogatás” úgy tűnik nem más, csupán egy tekintélyelvűsége építő groteszk önteltség.

Könyvemmel kiemelt célom lett volna, hogy az olvasó érdeklődők számára világossá váljon, hogy milyen hangszertípusokat takar a „beszélő dob” elnevezés és miben különbözik ez a „tamtam” résdoboktól. Illetve nem bántam volna, ha a könyvből egyértelműen kiderül, hogy a darbukka egy babilóniai eredetű, a Maghreb területén az arabok által elterjesztett tölcserdob típus, ami bár morfológiailag azonos csoportba sorolható, nem tartozik a nyugat-afrikai beszélő dobok közé. Azt sem bántam volna, ha sikerül a megfelelő terminusokat megismertetnem a magyar olvasóközönséggel. Ebből kifolyólag a későbbiekben mindenki számára világossá váljon, hogy a dumdum nem egy beszélő dobtípus, hanem egy lereszelt fejú, erősen roncsoló hatású puskaövedék, amely Dumdum indiai helység nevéből kapta az elnevezését (Bakos 1973, 203). Ezzel szemben a dundun egy leginkább Nigériában elterjedt homokóra alakú „beszélő dobtípus” amellyel a tonális joruba nyelvet leképezve információkat cserélnek egymással a helyi lakosok. A dendun viszont egy kétmembrános hengerdob.

A tárgymutatóval kapcsolatban megfogalmazott kritika szerint: „A „beszélő dob” (kevésbé közismert nevén a tama) hiányzik a tárgymutatóból (igaz: a dundun-nál mint homokóradob említésre kerül, de mert nem dun-dob, ott semmi helye nem lenne)... S épp így hiányzik a tama, a kongák egész nagy családja (a „latin hatás”-tól függetlenül is!), gongok, csörgők, kolompok, csinek és még jó néhány hangszer vagy hangszercsoport is a tárgymutatóból, amelynek pedig elvben az eligazodást segítő célja volna...”

Tekintve, hogy a tárgymutató a kötetben szereplő hangszerneveket tartalmazza, így nem kapott he-

lyett a leginkább Szenegálban használt tama elnevezésű beszélő dob, amely morfológiailag nem sokban különbözik a nigériai dundun-tól. Amely viszont nem „dun-dob” és egy morfológiai alapú csoportosításban a felépítéséből adódóan a tama-hoz hasonlóan a homokóra dobok között van a helye. Egy funkció szerinti csoportosításban máshová kerülne, ám miként azt már konferencián előszóban és a jelek szerint nem túl alaposan átolvasott könyvemben is kifejtettem, a funkció alapú csoportosítások nem működnek, ebből kifolyólag nem nagyon használják azokat. A csin minden bizonnyal szintén valamely rendkívül nagy fontossággal bíró hangszertípus lehet, amely nélkül nem is érdemes tárgymutatót készíteni, ám „minden igyekezetem ellenére” nem sikerült rájönnöm, hogy pontosan milyen (remélem legalább afrikai) hangszertípust takar az elnevezés.

Meg kell jegyeznem, hogy bár a kongák afrikai eredetű hordódobokból alakultak ki, azokat a Karib-térségben mind felépítésükben, mind a membránfeszítési módozataikban olyan alaposan átalakították, hogy azok már nem sorolhatóak az autentikus fekete-afrikai hangszeresek közé. Ebből kifolyólag, azokat ilyen néven a Karib-térségben és annak hangszeres bemutató tárgymutatóban kellene keresgélni. Szintén jobban jár az érdeklődő, ha a gongokat viszont a kelet- és dél-kelet ázsiai hangszereseket összegző tárgymutatókban kutatja. Talán mégsem olyan haszontalan dolog egy (több nincs is) néprajzi könyvtárba beülni és néhány vonatkozó szakkönyvet átböngészni. Ezekon túlmenően érthetetlen, hogy a kritika szerint túlságosan katalógus-felépítésű könyvben vajon miért nem lehet megtalálni a rázott és ütött idiofonok közé tartozó csörgőket és kolompokat? Illetve a tárgymutatóban szereplő 11 csörgő és 6 kolomp kikeresése sem okozhat olyan nagy gondot, amely szám természetesen korántsem reprezentálja a földrész összes csörgőjét és kolompját, de a típusokat valamelyest igen.

A könyvben szereplő képanyag mennyiségével, minőségével és a vonatkozó szöveghez kapcsolódó elhelyezkedésével magam sem vagyok elégedett, ezért teljes joggal kritizálható, ám úgy érzem, ez nagyobb részt szintén nem engem illet.

Mindezek figyelembevételével az afrikai hangszereseket bemutatni szándékozó könyvemre írott kritikát köszönöm, bár az észrevételek jelentős részével nem értek egyet, de vannak szempontok, amelyeket a későbbiekben talán hasznosítani tudok. Tekintve, hogy továbbra is egy hiánypótló műről van szó, a legnagyobb segítséget az nyújtaná, ha a kagylókürtön zengedés helyett, több a témakört érintő megfelelő színvonalú cikk, tanulmány és szakkönyv íródna!

Szerzőinkről

Bernadett Arowolo

Grafikus, festőművész

Búr Gábor

Tanszékvezető, egyetemi docens, ELTE BTK

Fabényi Julia

Művészettörténész, a Baranya Megyei Múzeumok igazgatója

Grünhut Zoltán

Politológus, Ph.D. hallgató, PTE BTK

Horváth Beáta

Néprajzkutató, antropológus

Keserű Dávid

Politológus hallgató, PTE BTK

Mihálffy Balázs

A Magyar Iszlám Közösség sejkje

Szilasi Ildikó

Antropológus, Ph.D. hallgató, PTE BTK

Tarrósy István

Ph.D. aspiráns, egyetemi oktató, PTE BTK
– PTE KTK

Wilhelm Zoltán

Tanszékvezető, egyetemi docens, PTE TTK

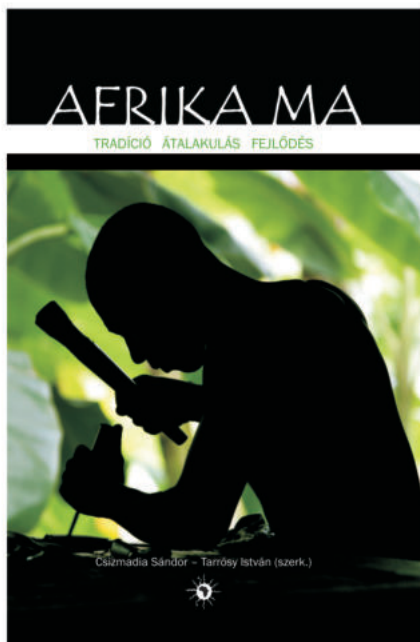
A Publikon Kiadó gondozásában hamarosan megjelenik

Vízkonfliktusok – Küzelem egy pohár vízért Glied Viktor (szerk.)

A *Vízkonfliktusok – Küzelem egy pohár vízért* című tanulmánykötet fókuszában a környezeti szűkösség fogalma áll, kiemelt tekintettel az édesvízhiány és vízszennyezés okozta problémákra, illetve részben a szűkösség következtében kialakuló konfliktusok módjaira, megjelenésük lehetséges földrajzi helyeire, az okaira és a várható következményekre.

A mű szerzői főként környezetpolitikával, konfliktuselemzéssel, gazdaság- és társadalomföldrajzi, valamint nemzetközi jogi (elsősorban vízjog) kérdésekkel foglalkozó fiatal kutatók, környezetvédelmi szakemberek, ezáltal a kötet referenciaként szolgálhat a közép- és felsőoktatásban tanuló hallgatók, környezetvédelmi szakemberek, de jellegénél fogva rengeteg érdekességet tartogat környezetünk védelme iránt fogékony, szerencsére gyarapodó számú olvasóközönség számára is.

Afrika ma – Tradíció, átalakulás, fejlődés Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.)

Tény, hogy hazánkban is, és minden bizonnyal Európa szerte Afrika „felértékelődőben” van. Nem említve azt, a talán „új versenyfutás Afrikáért” elnevezéssel illehető világméretű trendet, amely szerint a vezető ázsiai hatalmak, így Kína és India, egyértelműen az Egyesült Államok és az EU legkomolyabb kihívóivá váltak az elsősorban a természeti erőforrásokért, a nyersanyaglelőhelyekért és nyersanyagkitermelési jogokért zajló versenyben.

Ugyan láthatóan egyre több afrikai témájú könyv jelenik meg hazánkban, továbbra is nagyon kevés ezek közül a magyar szerzők által publikált kötet. Az *Afrika ma* ezt a hiányt igyekszik pótolni 22 magyar és afrikai származású szerző közös tudásának közreadásával. Az írók terepmunkáik, kutatásaik, és egyéb gazdasági, diplomáciai, civil tevékenységük révén megismerték az afrikai kultúrákat.

Ők tudják hitelesen megosztani a nagyközönséggel Afrika múltját, jelenét és jövőjét. Ez utóbbi pedig nem csupán a bajokról és problémákról szól! Megszámálhatatlan lehetőségről is!

A kötetek megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

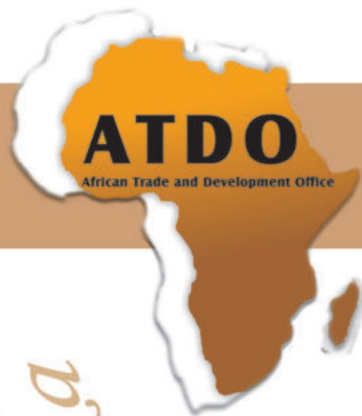
nka
Nemzeti Kulturális Alap

A könyvek előrendelhetők a 72/522-624-es számon, vagy az elofizetes@publikon.hu email címen.

IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság út 11.

Tel./Fax: +36 72 522 624

www.publikon.hu

Afrikai Kereskedelmi és Fejlesztési Iroda

Szenvedélyünk Afrika

Küldetésünk

Az Afrikai Kereskedelmi és Fejlesztési Iroda (ATDO) küldetése, hogy elősegítse és támogassa elsődlegesen a magyar és közép-európai országok, de más EU-országok és nemzetközi régiók vállalatait is az afrikai piacon, legfőképp a Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) területén.

Fontos feladatának tekinti továbbá az afrikai vállalatok támogatását a nemzetközi piacokon, erősítve ezzel üzleti lehetőségeiket és kereskedelmi pozíciójukat.

Célkitűzésünk

A közép-európai vállalkozások, és más országok befektetői számára is keresünk új piacokat, másrészt elősegítjük, hogy tartósan megmaradjanak Afrikában.

Ennek megfelelően segítjük a térségbe irányuló befektetéseket, támogatjuk új vállalkozások létrejöttét, a portfóliók szélesítését és diverzifikációját.

Fontos számunkra, hogy Afrika partnereink kedvelt befektetési célpontjává váljon.

KÉPZETT SZAKMAI TANÁCSADÓK

GYAKORLATIAS, VEVŐORIENTÁLT SZOLGÁLTATÁSOK

FEJLETT KAPCSOLATRENDSZER KORMÁNYZATI ÉS NEMZETKÖZI SZINTEN

FENNTARTHATÓ ÉS JÖVEDELMEZŐ PROJEKTEK TÁMOGATÁSA

Cím: Árpád Center, 1133 Budapest, Árbóc u. 6. VI. emelet

Tel.: (1) 430 2051 • *Fax:* (1) 430 2051

E-mail: info@atdo.eu • *web:* www.atdo.eu

